

KORAK

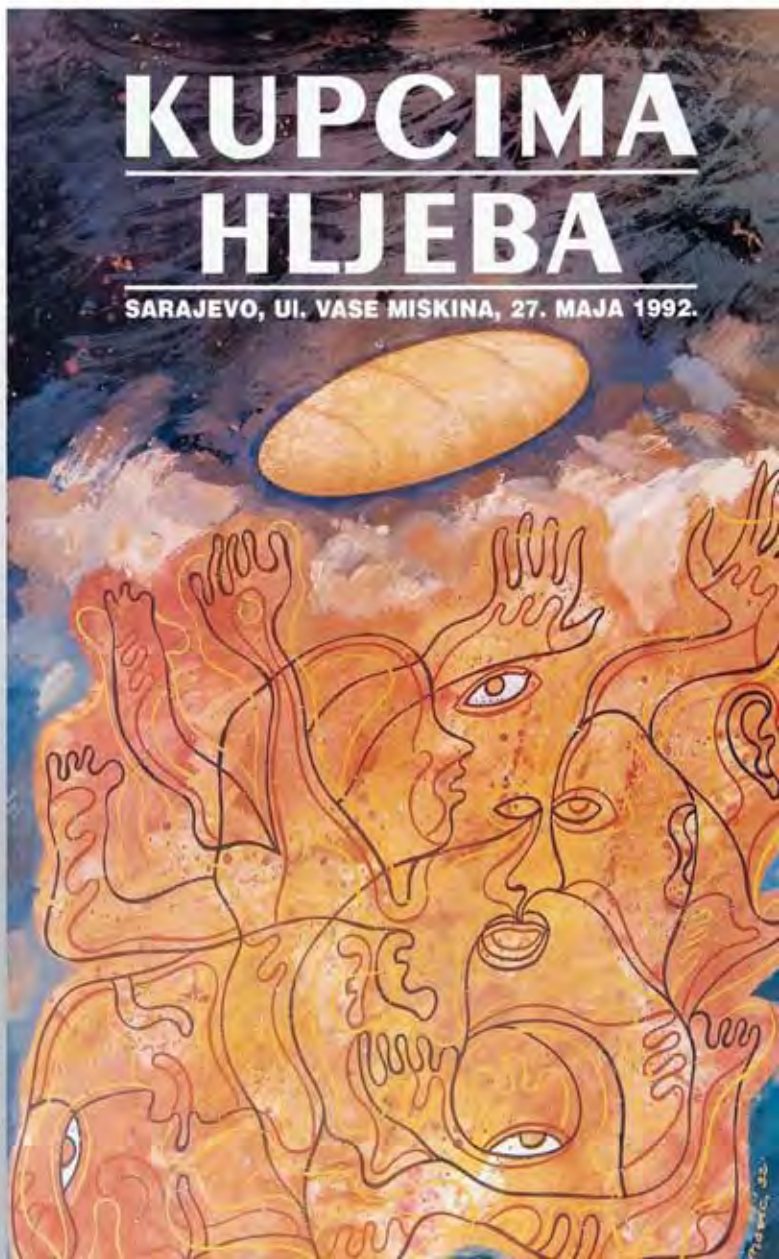
BROJ 23 / APRIL-JUNI 2011.

ISSN 1512-9411

U ovom broju:
Asaf Džanić i Mustafa Polutak OD MITA O OSVETI DO POLITIČKE MRŽNJE
Jean-Marie Laclavetine UHAPSILI SU JOVANA DIVJAKA, HEROJA ODBRANE SARAJEVA
dr. Fikret Bećirović PITANJE NETRPELJIVOSTI I MRŽNJE
Ibrahim Ahmetagić STANJE U MUSLIMANSKOM SVIJETU
Lejla Odobašić i Liana Bresler JERUSALEM/SARAJEVO: IN-BETWEEN CITIES

KUPCIMA HLJEBA

SARAJEVO, UI. VASE MISKINA, 27. MAJA 1992.

SADRŽAJ

ODBRANA BOSNE

Asaf Džanić i Mustafa Polutak OD MITA O OSVETI DO POLITIČKE MRŽNJE	3
Jean-Marie Laclavetine UHAPSILI SU JOVANA DIVJAKA, HEROJA ODBRANE SARAJEVA	8
Asaf Džanić BEOGRAD I NA SLUČAJU DIVJAK PRIZNAO MEĐUNARODNI KARAKTER RATA U BIH	10
Jusuf Jašarević, general ARBiH u mirovini ZAKONITI I LEGALNI NAČIN ORGANIZOVANJA ZA ODBRANU DRŽAVE I NARODA	14
Stjepan Kljuić CRNOGORSKO SUDJELOVANJE U AGRESIJI BILO JE VEOMA SUROVO	18

DRŽAVA I DRUŠTVO

dr. Fikret Bećirović PITANJE NETRPELJIVOSTI I MRŽNJE	26
dr. Smail Čekić NEGIRANJE GENOCIDA U BOSNI	34
dr. Bećir Macić ŠAHOVIĆI 1924. – BOSNA 1992.-1995. – KONTINUITET ZLOČINA	41
brigadir dr Zimir Sinanović PREVENCIJA SUICIDA KOD OBOLJELIH OD POSTTRAUMATSKOG STRESNOG POREMEĆAJA	57
Velimir Gašparić E. COLI I CODEX ALIMENTARIUS	73

TEMA KORAK-a: DRUŠTVENA KRETANJA U ARAPSKIM ZEMLJAMA

Ibrahim Ahmetagić STANJE U MUSLIMANSKOM SVIJETU	79
Fikret Muslimović, general ARBiH u mirovini DVADESETPRVO STOLJEĆE KAO EPOHA OSLOBAĐANJA MUSLIMANSKIH NARODA I DRŽAVA OD NEOKOLONIJALIZMA	92
Washington Post SAUDIJSKA ARABIJA I DEŠAVANJA NA SREDNJEM ISTOKU	105

SVIJET I MEĐUNARODNI ODNOSI

dr. Izet Beridan PALESTINSKO PITANJE I IZRAELSKI MILITARIZAM	109
dr. Džemal Najetović PARADOKSI GLOBALNE SIGURNOSTI 2000.-2020.	116

UMIJEĆE SJEĆANJA

Lejla Odobašić i Liana Bresler JERUSALEM/SARAJEVO: IN-BETWEEN CITIES	171
Slavko Goldstein LAŽNA SLIKA DRŽAVE KOJOJ JE ZLOČIN BIO PROGRAM I CILJ	176

Izdavač: Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, Nedima Filipovića 19 ~ tel. (033) 658 015, fax: (033) 658 015 ~ e-mail: zatebebih@bih.net.ba www.zatebebih.ba ~ Za izdavača: prof.dr. Mesud Hadžialić ~ Redakcija: dr Džemal Najetović, Orhan Bajraktarević, Zahir Dervišević, mr. Safet Kešo, mr. Emir Ramić ~ Glavni urednik: Asaf Džanić ~ Sekretar: Dževad Hadžić ~ Lektor i korektor: Nazif Osmanović ~ DTP: Kenan Branković ~ Štampa: Armis-Print, Sarajevo ~ Za štampariju: Smail Alihodžić

Prednja korica: plakat *Mehmeda Zaimovića*, urađen 1995. u znak sjećanja na ubijene i ranjene građane Sarajeva u redu za hljeb u ulici Vase Miskina 27. maja 1992.

Zadnja korica i unutarnje: iz opusa *Mustafe Skopljaka*

OD MITA O OSVETI DO POLITIČKE MRŽNJE

Bili smo u četvrtak, 26. maja ove godine oko podneva u prostorijama TV1 u Sarajevu kada smo zatekli gotovo sve novinare i druge zaposlene sa ove mlade TV kako netremice gledaju u ekrane, nakon što je i u tu, kao i u, pretpostavljamo, sve važnije svjetske stanice stigla vijest da je najtraženiji haški bjegunac, general Ratko Mladić, nakon petnaestogodišnjeg skrivanja uhapšen. Među novinarima se gotovo mogla opipati jedna golema muka: kako će narednih dana opet morati da se bave tim, zvanično nazvanim, optuženikom za najgore zločine protiv čovječnosti? Moramo reći da smo istinski saosjećali sa tim mladim ljudima i njihovom mukom, da treba da govore o nečemu o čemu se nema šta novo reći. Sve što se o ovom zlikovcu imalo reći, kazao je on sam svojim genocidnim činom u Bosanskoj krajini, Podrinju, a posebno u Srebrenici te, potom, svojim kukavičkim spašavanjem vlastite kože.

Možemo, također, da zamislimo i na kakvim mukama su se našli i snimatelji i novinari RTS kada su trebali prikazati njegovu uvođenje u prostorije Specijalnog suda u Beogradu, jer je nekoliko treperavih TV slika u trenu raspršilo guslarske izmišljotine o Mladićevoj ličnoj hrabrosti, vojničkoj sposobnosti i časti, te potom herojskom žrtvovanju za srpski narod. Kamere su ovjekovječile kako taj tobože neuhvatljivi ratnik tetura i pokazale ga kao ono što danas zapravo jeste – oronuli starac kome su svojedobno vrijeme i poseban splet okolnosti dali priliku da bude krvnik planetarnih razmjera, i začas uspostavile pravu mjeru između mita koji je o njemu stvoren i održavan, i njegove prave, zločinačke sadržine.

Najbolje je to i takvo srpsko „junaštvo“ oslikao dr Mićo Carević u svojoj knjizi *„Kako dalje“*: „Nema takvog primjera da se neko srozao

tako nisko kao rukovodstvo Srba u BiH u ovom ratu i da govori o svojim zaslugama i pobjedama, 'koja je tako velika da će proći dugo vremena da se ta pobjeda shvati', koju je izvojevala 'najbolja vojska na svijetu'. Narod je davno rekao: 'Čega se pametan stidi, budala se ponosi'. Ni konfuznijeg rata, ni veće bježanije, ni veće anarhije i nediscipline. Ne zna se da je poslije nekog rata obavljeno toliko ekshumacija da bi se izvršila identifikacija poginulih, koje je neprijatelj sahranio, i to pripadnika 'najbolje vojske na svijetu'.

Republika Srpska je u jesen 1995. godine bila pred porazom. Poraz su spriječile SAD, Rusija i SRJ." (str. 178)

Ako bi se tražio reprezentativni uzorak onog najgoreg ljudskog materijala koji je u svojim akademijama i kasarnama umjela proizvesti bivša JNA, oblikovanog na mimikriji mita o osveti u ambijentu proklamovanog bratstva i jedinstva, i zbog toga savršeno sposobnog za potpuno i munjevito ideološko konvertitstvo i preobražaj u zločinca najgore vrste – to bi bio Ratko Mladić. Njegova vojna karijera devedesetih godina prošloga stoljeća pokazuje kako je bilo moguće da se preko noći ponište dometi socijalističke patriotizacije, kao i vojne socijalizacije kod oficira bivše JNA. U jednome drugome kontekstu, Agneš Heler primjećuje da kada principi zla postanu principi državne vlasti, zlo oslobađa varvarske nagone u ljudima toliko efikasno, da se to može porediti s epidemijom, i da kod ljudi, zahvaćenih tom epidemijom, sve što je do sada za njih bilo neprirodno, postaje prirodno. Lažnom zaštitom srpskog naroda Mladić je pomogao njegovo uvođenje u rat, olakšao zloupotrebu trauma iz njegovog historijskog pamćenja, te mu ratom u BiH i genocidom u Srebrenici pribavio pseudokatarzu (navodno namirivanje historijskih računa) i nanovo ga traumatizirao. „Zato je zlo kao princip naročito opasan kada se sama državna vlast poistoveti s principima zla“, zaključuje Heler. Slučaj Mladić to potvrđuje, kao i činjenica da tokom rata u JNA i srpskim vojskama, nastalih iz nje, za osam godina i četiri rata (1991.-1999.) nije zabilježen nijedan slučaj profesionalnog ili političkog otpora ratnoj politici.

Nakon serije vojnih i političkih poraza Miloševićevog režima, Mladić je među Srbima izrastao u mit o pobjedničkom vojskovođi koji je stvorio još jednu srpsku državu na Balkanu. Za njih je to bila posljed-

nja mitska utjeha koja se održala do danas. Paralelno s tim, takoreći svih ovih godina, njegovan je medijsko-guslarski mit o Mladićevoj neuhvatljivosti, a širili su ga vodeći režimski mediji u Beogradu. Ratko Mladić nije stigao, ili nije za to imao snage, da «preseče žicu» i raznese sve oko sebe. Uhapšen je u četvrtak 26. maja 2011. u jutarnjim satima, ali da se nešto ozbiljno sprema u Srbiji bilo je jasno nakon prošlone-djeljne objave RTS kojom se građanima Srbije, ali i susjednih država, izvinila za medijski teror koji je provodila toliko godina i s takvim užasnim posljedicama. Bio je to, za onoga koji zna čitati, jasna poruka da će heroj sa majica, šolja, kalendara i rakijskih boca stići na posljednju, zatvorsku stanicu svoje vojničke karijere.

Mnogi smatraju da će suđenje Mladiću do kraja rasvijetliti ulogu Srbije u agresiji na Bosnu i Hercegovinu, a posebno ulogu njene tro-djelne vojske. Ali, ta činjenica je danas manje-više poznata, samo što ju je Carla del Ponte skrivala od Međunarodnog suda pravde kada je trebalo osujetiti tužbu Bosne i Hercegovine protiv Srbije za genocid. Haški optuženik Ratko Mladić jeste u haškom sudu i pritvoru, ali u cijelom našem regionu ne prestaju najrazličitiji komentari, u pravilu o svemu i svačemu, samo ne oni koji se odnose na zločine za koje je optužen i zbog kojih će, ako bude u Hagu pravde za njegove žrtve, u zatvoru provesti ostatak svoga života.

Mladića su uhapsili poslije petnaest godina, ali to i nije bio neki prevelik napor, uhapsili su ga onda kada je srpska država morala da ga uhapsi, kada je kod Evropljana proigrala sve posljednje šanse, obećanja i prilike da zakuca na njena vrata, sa državnom laži da ne znaju gdje je najtraženiji haški optuženik. Sada je svakome jasno ono što je zapravo bilo jasno od početka: da ga srpska država nije ni tražila, i da ga je izvukla iz rukava onda kada joj je to stvarno trebalo.

Mladić nije veliki vojskovođa pod šapkom srpskih vojvoda iz Prvog svjetskog rata, koju su on i isti takvi kao on trajno osramotili? Jer, rat je nešto drugo od terora nad nezaštićenim i nemoćnim stanovništvom. Izgleda da je Ratko Mladić u jednom trenutku povjerovao u mit o sebi i tako izgubio vezu sa stvarnošću. On je na početku rata u Bosni i Hercegovini imao velike prednosti u naoružanju i vojnoj opremi, ljudstvu, logistici i finansijama. Odnos u teškom naoružanju bio je na početku

100:1. Dopustio je sebi, međutim, da osvoji više nego što je mogao da održi, da svoje snage rastegne, opsjednut procentima teritorije i da se izloži iznurivanju. Zaista obrazovan general nikada ne ispušta iz vida širu političko-stratešku sliku i da je Mladić imao jasnu predodžbu o tome, valjda bi razumio da sve to neće dobro završiti. Francuski pisac Bernard-Henri Lévy je za ratnu taktiku ARBiH rekao kako to nije sjajno, kako se tako ne stiče slava, ali da je to korisno i iznurava protivnika, i da ARBiH nije VRS porazila 1995., nego ju je borbama istanjila i iznurila u prethodnim godinama...

Taj general je u proljeće-ljeto 1995. samo posmatrao kako mu Armija RBiH i Hrvatska vojska zalaze iza leđa u sjeverozapadnoj Bosni i Kninskoj krajini; nije shvatio šta znači operacija „Bljesak“ maja 1995. i kuda to vodi. Neposredno pred operaciju „Oluja“, Mladić koncentrira svoje najbolje trupe i resurse (25.000 pripadnika, prema dokumentima komisije Vlade RS) za zauzeće Srebrenice, nastavljajući tamo svoju „bunu protiv dahija“, i tako gubi Krajinu i Zapadnu Bosnu, a zamalo i Banja Luku, koju su mu spasli Amerikanci svojom diplomatskom intervencijom (jedinice ARBiH su bile na Manjači, a do Banja Luke nije bilo ni jedne linije odbrane). Mladićevo vođenje rata bilo je strategijski nepromišljeno i više sračunato na medijsku sliku o njemu, nego na konačni rezultat koji se jedini računa.

Da li to znači da će pisci Mladićevih žitija sada ostati bez posla? Oni bi najviše voljeli da se Mladić ubio iz službenog pištolja ili da je poginuo, opirući se hapšenju. Ali, to se dešava samo u lošim romanima, a ne u stvarnom životu, gdje je Mladić, uskraćen za moralni i profesionalni kodeks, još jednom konvertitski i bez otpora prihvatio novi, zatvorski model ponašanja.

„Veliki“ srpski vojskovođa, mitski junak, srpski vojvoda, pokazao je da je bio junak i da je bio hrabar kad je naređivao: da se granatira opkoljeno Sarajevo i posebno njegovi dijelovi gdje je najmanje srpskog življa („Velušiče tuci!“), da se civili u zbjegovima u Kamenici tuku direktno i to, kako sam kaže, u „živo meso“, da se poubijaju svi zarobljeni vojno sposobni muškarci iz Srebrenice, a tako što je, patološki opsjednut kompleksom osvete, htio uraditi u cijeloj BiH („udrite Turke dok ih ima!“).

Ovih dana taj srpski vojvoda skrušeno u sudnici ne razumije zašto je optužen, te da mu se podmeću (ne)djela za koje on ne zna. Srpski junak nema hrabrosti da prizna istinu.

Što se, pak, tiče Mladićevih žrtava, njegovo hapšenje predstavlja za njih nesumnjivu, mada prilično zakasnjelu satisfakciju (igra je slučaja, ili sudbine, što je baš u isto vrijeme u NR Kongo uhvaćen jedan od organizatora genocida u Ruandi). Što se tiče Srbije, ona će u očima svijeta izgledati bolja nego što je to bila dosad. A da li će biti i stvarno bolja, pokazaće vrijeme. Umjesno je posumnjati u to, nakon besprimjerne podrške ratnom zločincu i njegovom djelu.

UHAPSILI SU JOVANA DIVJAKA, HEROJA ODBRANE SARAJEVA

Jedna fotografija kruži internetom, fotografija koja izaziva revolt. Na njoj se vidi Jovan Divjak iza zatvorskih rešetki. Taj čovjek koga znaju i vole svi Bosanci zbog njegove herojske odbrane opsjednutog Sarajeva, taj Srbin koji je uprkos burama i olujama zadržao ideal koegzistencije između zajednica bivše Jugoslavije, taj general koji se pretvorio u humanitarca, osnivač vrlo aktivnog udruženja koje pomaže siročadima i žrtvama rata, taj junak koji je bio prvi građanin Bosne i Hercegovine što je primio francusku Legiju časti, naš prijatelj «Jovo» Divjak je uhapšen u Beču po tjeratici Interpola iz Srbije.

Srbija nije oslobođena od svojih demona. Ona ne prestaje da falsificira historiju, i da pretvara u ratne zločince žrtve svoje prošle politike. Ilija Jurišić, Tihomir Purda ili Ejup Ganić su već trpili takve napade, drugi će doći, zna im se lista. Oni su konačno bili oslobođeni, nakon nedjelja ili mjeseci zatvora, pred ništavnošću optužbi. Ali, cilj je svaki put postignut, da se u Srbiji ojačaju uvijek žive struje ultranacionalizma, a da se vani insinuira da su u ovome ratu odgovornosti bile podjednako raspoređene - što predstavlja nedopustivu laž.

Ratni zločinac, Jovan Divjak? Tokom agresije na Bosnu koju je izvršila Miloševićeva armija, taj visoki oficir je odbio da služi interesima srpskih nacionalista, iako je i sam Srbin. On je prihvatio da komanduje u Armiji Bosne i Hercegovine u uvjetima izuzetne oskudice i opasnosti. Četiri je godine, dok su evropske vlade vladale, dok je takozvana međunarodna zajednica sramno zatvarala oči pred ubijanjem uživo i na tihoj vatri jedne populacije, Jovan Divjak ostao vjeran svo-

1 Jean-Marie Laclavetine, (Bordeaux, 1953), francuski izdavač, romanopisac (22 romana) i polemičar, te prevodilac s italijanskoga na francuski jezik.

joj dužnosti i svojim idealima. Optužen je da je sudjelovao u napadu na vojnu kolonu 3. maja 1992. godine, u ulici Dobrovoljačka, tokom kojeg je poginulo više srpskih vojnika. Za to je vrijeme kiša granata padala na djecu Sarajeva. Dok su ga srpski nacionalisti mrzili, a bosanski ili hrvatski gledali s podozrenjem, on se dobro držao, kao što se i Sarajevo dobro držalo. U Srbiji, brojni demokrati danas izražavaju svoje negodovanje. U bosanskoj prijestolnici, stotine manifestanata su došle da oglase svoj gnjev i svoju zgađenost pred ambasadam Austrije.

Hoćemo li ostati skrštenih ruku, i mjesecima ostaviti tog čovjeka u zatvoru? Hoćemo li dotle biti dvoličnjaci i kukavice? Divjak je čast Evrope. Godinama smo dopuštali da prolaze pravi ratni zločinci, katkada smo ih snabdijevali francuskim pasošem, kao Antu Gotovinu, zbog «učinjenih usluga». Evropske policije vrlo efikasno sarađuju u hajci na migrante, one su uspjele da uhapsu Jovana Divjaka, ali ostaju nemoćne da postignu izručenje Ratka Mladića. Eto veoma lošeg znaka za budućnost Evrope. Već dugo, znajući za prijetnju koja se nadnijela nad njim, Jovo Divjak je, smiješeći se, jamčio da ne vjeruje u mogućnost njegovog hapšenja po tjeratici koju je izdala Srbija: ipak postoje granice. Dodatni dokaz da je taj čovjek opasni idealista. Ostaje nam samo da kriknemo, kao prosvjednici u Sarajevu u subotu:

«Jovane, mi smo s tobom!» Ko zna, možda će nas neko čuti.

Paris, 8. marta 2011.

*Prijevod s francuskog
Asaf Džanić*

BEOGRAD I NA SLUČAJU DIVJAK PRIZNAO MEĐUNARODNI KARAKTER RATA U BIH

General Jovan Divjak, bivši general bosanske armije i simbol odbrane multietničkog Sarajeva za vrijeme 1.479 dana njegove opsade, uhapšen je na aerodromu u Beču 3. marta 2011., baš kao i Ejup Ganić prije godinu dana u Londonu, na temelju potjernice Interpola koju je izdala Srbija. Austrijski pravosudni organi su potvrdili postojanje zahtjeva za izručenje prema Jovanu Divjaku koji, uprkos svome srpskom porijeklu, nije oklijevao da se u redovima bosanske armije bori za odbranu opkoljenog i opsjednutog Sarajeva. Kao i u slučaju Ejupa Ganića, bivšeg člana Predsjedništva RBiH, Jovan Divjak je osumnjičen da je sudjelovao u napadu na kolonu JNA 3. maja 1992. u kojem su, po srbijanskoj optužnici, ubijene 42 osobe.

Stvari oko ovoga skandaloznoga događaja postaju istovremeno i sve jasnije, i sve zamršenije. Sada posebnu važnost zadobija činjenica da je Beograd zahtjevom za izručenje generala Divjaka pod ovim optužbama ponovo priznao međunarodni karakter rata u Bosni i Hercegovini. To konsekventno znači da se sudski organi Srbije, kao i Vlada čije Ministarstvo pravde je u potpunosti uključeno u cijeli proces, slažu sa stavovima formuliranim u vrijeme RBiH da je Srbija izvršila agresiju na Bosnu i Hercegovinu.

Iznenadujuće nezapaženo je prošla takva promjena srbijanske karakterizacije rata u Bosni i Hercegovini. Bosanskohercegovačka, a prvenstveno bošnjačka javnost nastojala je posljednjih petnaestak godina da dokaže agresiju istočnog susjeda tokom prve polovine devedesetih, a sada se i iz zvaničnih srbijanskih institucija protekli rat i pravno internacionalizira. Inače, bosanski opredijeljeni politički faktori i teoretičari, a i mnogi van granica BiH, stanovišta su da je to bio

međunarodni, agresivni rat. Takvo stanovište izrazila je i Generalna skupština UN na 91. plenarnom zasjedanju 18. decembra 1992. godine, rezolucijom u kojoj je istaknuta agresija srpskih i crnogorskih snaga u cilju nasilnog sticanja šire teritorije, a da je etničko čišćenje primijenjeno u BiH oblik genocida. I u presudama Haškog Tribunala i Međunarodnog suda pravde konstatovano je da se radi o međunarodnom sukobu.

Ovdje vrijedi istaći dvije stvari. Vladajući srbijanski politički krugovi se ponašaju kao da je Srbija oslobođena odgovornosti za masovne zločine koji su se dogodili u Bosni i Hercegovini, posebno za genocid u Srebrenici. Istina je, međutim, suprotna. Međunarodni sud pravde je konstatovao da je Srbija odgovorna zbog toga što nije spriječila genocid u Srebrenici, zbog nekažnjavanja počinitelja zločina, kao i nesprenosti da Hagu isporuči preostale optuženike. Istovremeno je od vlasti Srbije zahtijevao da se ogradi od navedenih zločina. Međutim, do toga nije došlo. I zato, umjesto da se javnost bavi pravnim finesama oko optužnice protiv Jovana Divjaka koja je zasnovana na navodnim krivičnim djelima «urote za ubistvo s drugim navedenim osobama i kršenja Ženevske konvencije, prvenstveno zbog ubistva ranjenih vojnika», da se ne bi izgubila iz vida cjelina stvari, treba sagledati kontekst u kome se sve ovo zbiva.

Dešavanja u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu 3. maja 1992. godine pripadaju jednom kontekstu širih događaja oko otmice predsjednika Predsjedništva RBiH Alije Izetbegovića, koju su na sarajevskom aerodromu 2. maja 1992. izvršile snage JNA. Bio je to napad na državu Republiku Bosnu i Hercegovinu i njenu vlast koji su izvele u to vrijeme, sa stanovišta međunarodnog prava, strane oružane snage na tlu međunarodno priznate Bosne i Hercegovine. Stoga i laž srbijanskog tužitelja da je od „Dobrovoljačke sve počelo“ nije znak nerazumijevanja tog događaja, već pokušaj da se očitom pravnom falsifikatu, kakav je optužnica protiv 19 građana Bosne i Hercegovine, prida bilo kakvo opravdanje. Srbijanska optužnica je pokušaj da se vojno i političko rukovodstvo Republike Bosne i Hercegovine stavi u kontekst zločina, da se time relativizira odgovornost Srbije za rat i zločine i konačno izvrši izjednačavanje svih ratnih sudionika i njihovih motiva. Takva arogancija povezana sa lažima pokazuje razmjere nesprenosti Srbije da

prekine sa velikosrpskom politikom koja je neprekidno osnovni uzrok političke nestabilnosti na Balkanu.

U januaru ove godine sam bio kod gospodina Jovana Divjaka u njegovoj organizaciji „*Obrazovanje gradi Bosnu i Hercegovinu*“, pred njegovu tadašnju posjetu Švedskoj (on baš i ne voli da ga oslovljavaju generalom, niti voli da ga se oslovljava deminutivom Jovo). Doveo sam prijatelja iz Francuske koji uredno uplaćuje novac za jednu stipendiju za dijete iz bošnjačke porodice koja se vratila u Bratunac. Znali smo vrlo dobro da se general izlaže velikom riziku, i na moje pitanje, da li baš mora da ide, odgovorio mi je: „A

ko će se brinuti za moju decu?“. Mislio je, naravno, na stipendiste svoga udruženja, koje godišnje obezbijedi oko 400 stipendija za djecu čiji su roditelji stradali u ratu. I otišao je u Švedsku, ne zbog sebe, nego zbog djece i njihovog obrazovanja, njihovog boljitka. Po kojoj cijeni, samo on zna. A sada Austrija nije uradila ništa drugo nego se, onako saučesnički, naljepila na propagandnu tezu srbijanske politike da je u Bosni na djelu bio građanski rat „svih protiv svih“, propagandnu tezu koja je naravno obična laž, ali koja savršeno odgovara komotnim manirima realpolitike da ne čini ništa, ili ništa ozbiljno i djelotvorno u odbrani principa na kojima jedino mogu da se odvijaju međunarodni odnosi. To je aktualni oblik saučesništva zapadnih vlada sa politikom Miloševića i njegovih nastavljača.

Angažiranje Jovana Divjaka u korist multietničke Bosne i Hercegovine mu je priskrbilo tretman „izdajnika nacije“ kod srpskih nacionalista, a ni srbijanske vlasti mu nikada nisu oprostile angažiranje u odbrani takve Bosne i Hercegovine. Zbog toga njegovo ime i figurira, sa još 18 drugih osoba, na listi osumnjičenih za napad na kolonu JNA u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu 3. maja 1992. godine.

Postoji i najširi, da ga nazovemo aksiološkim, aspekt ovoga slučaja. Mi ne možemo, niti niko razuman u svijetu može prihvatiti da primarna misija pravde bude izopačena i da ona služi kao instrument političke osvete. I slučaj, tako ga moramo nazvati, građanina i generala Jovana Divjaka svjedoči osobito o tvrdoglavom i arogantnom odbijanju srbijanskih vlasti da priznaju svoju odgovornost za opsadu Sarajeva i agresiju na Bosnu i Hercegovinu, sve činjenice koje niko nikad i ničim neće moći da opovrgne.

Ali, kome trebaju činjenice kada međunarodni savjetnici Srbije rade na tome da je izvuku iz konteksta odgovornosti i ratnih zločina? Neizručenje Ratka Mladića nije posljedica nemoći srbijanskih bezbjednosnih službi, već element državne strategije Srbije da izbjegne svoju odgovornost, jer bi presudama protiv Karadžića i Mladića, sa novim dokazima koji su u međuvremenu isplivali na površinu, Bosna i Hercegovina imala realne izgleda za obnovu tužbe protiv Srbije na Međunarodnom sudu pravde. U tu strategiju, sada je sasvim izvjesno, spadaju i pravni falsifikati poput optužbe protiv Jovana Divjaka.

ZAKONITI I LEGALNI NAČIN ORGANIZOVANJA ZA ODBRANU DRŽAVE I NARODA

Riječ na akademiji u povodu 8. aprila, Dana Teritorijalne odbrane RBiH

Poštovani saborci, uvaženi gosti, čestitam vam 8. april, Dan Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine.

U zadatku koji danas imam, da vam se obratim i podsjetim na neke važne momente nastanka, razvoja i značaja TO BiH, nisam mislio ulaziti u detalje niti naširoko opisivati stanje, značaj i ulogu TO pred agresiju i početkom rata u BiH. Ovo, ne samo zbog toga što bih za to trebao veći prostor i više vremena, a i zbog toga što je to već rečeno u raznim prilikama do sada (okrugli stolovi, obilježavanje godišnjica TO i Armije RBiH, razne analize itd.), pa je dosta toga poznato nama ovdje prisutnima.

Međutim, složićemo se da je godišnjica obilježavanja nečega prilika da se podsjećanjem na bitnosti predmeta obilježavanja spriječi zaboravljanje činjenica i istakne bitnost i značaj onoga što se obilježava.

Dakle, podsjećam da se TO u bivšoj nam državi, na fonu tadašnje koncepcije i doktrine opštenarodne odbrane, razvijala kao komponenta Oružanih snaga, ravnopravna JNA, sa razrađenom zamisli njezne upotrebe i definisanim zadacima. TO se planski i u kontinuitetu razvija organizacijski, opremanjem i osposobljavanjem uzlaznom putanjom sve do polovine osamdesetih godina prošlog vijeka. Sve je to, naravno, pravno i politički determinisano na svim nivoima sistema: od mjesne zajednice, radne organizacije, opštine, republike. Da podsjetim, TO SR BiH 1985/86. g. imala je oko 313.000 pripadnika, organizovanih u 582 ratna štaba, 4.200 ratnih jedinica, 319 ustanova

TO, a njome je rukovodilo, od opštine, preko okruga do Republika 120 mirnodopskih štabova TO u kojima je bilo zaposleno oko 1.400 lica, od čega preko 80% rezervnih i aktivnih, dobro obučениh, starijina. Tada je TO bila opremljena savremenim naoružanjem predviđenim za dotičnu komponentu OS: oko 270.000 streljačkog naoružanja, 18.240 minobacača (60-120 mm), ručnih bacača i PA topova, te 211 PO oruđa i PO raketa „maljutka“, preko 2.000 uređaja veze, opremljenu laku eskadrilu avijacije popunjenu obučениm pilotima, klipnim avionima i helikopterima odmjerenim konfiguraciji BH ratišta.

Složićemo se da je takva TO BiH predstavljala značajnu oružanu silu za vođenje rata u BiH i njenu odbranu.

Sad vas molim da uočite odnos sljedećih i prethodno istaknutih pokazatelja: 1991. godine TO SR BiH je imala oko 86.000 pripadnika ('86 – 313.000), dakle od 1986. do 1991. smanjena je za oko 82%. Karakteristični su i sljedeći pokazatelji: TO Grada i Okruga Sarajevo 1988. je imala smanjenje oko 43%, a Banja Luka i Doboj ispod 15%, Goražde 42,5%, a Mostar 33%. Naoružanje i oprema iz sasvim uslovnih skladišta TO, gotovo sva – planski su povučena u skladišta JNA, pod obrazloženjem da se zaštite i spriječi zloupotreba. Ističem, sva MTS su nabavljena parama radnih ljudi i građana BiH.

Ovakvo dokidanje TO SR BiH je išlo tzv. „legalnim“ putem. Za sve je odlučivano u Beogradu, a blagoslov i realizacija u Sarajevu, jer je to omogućavao tadašnji sistem.

Iz ovih, samo nekoliko udarnih pokazatelja, treba izvlačiti bitne zaključke. Ovakva razgradnja TO predstavlja strategijski čin slabljenja odbrambene moći republika. Za BiH to se može porediti sa sramnim međunarodni embargom naoružavanja države i naroda u ratu da bi ih dželati lakše uništili.

More je drugih pokazatelja kako je razgradnja TO argument pripreme i metodskih postupaka za agresiju na BiH. Kao što nije teško zaključiti, to teče najmanje 5-6 godina.

Ja nemam zadatak da u ovoj prilici ulazim u analizu drugih, vrlo važnih faktora koji su stvarali ambijent za izvođenje uspješne agresije na BiH. Znamo mi i to da je globalni cilj bio, u osnovi, podjela BiH

i uništenje bošnjačkog naroda kao državotvornog naroda na ovom prostoru.

Vratimo se na neka pitanja TO u to vrijeme. Istaknuto je:

- drastično smanjenje TO u ljudstvu (82%),
- povlačenje naoružanja i municije u skladišta JNA,
- smjena 67 osposobljenih komandanata TO...

Zatim slijedi, od strane SDS, paralelno sa formiranjem tzv. SAO, povlačenje srpskih starješina iz TO i formiranje srpskih štabova TO u „Srpskim autonomnim oblastima“, a desiće se nešto slično, malo kasnije, i sa Hrvatima na koje je tadašnja HDZ imala uticaj. To će se, kao što znamo, odvijati po konceptu dogovora Milošević-Tuđman.

Vrijeme pred agresiju, između ostalog, karakteriše narastanje nacionalističkih naboja na svim poljima i na svim nivoima. To se strahovito odražava na snalaženje, povjerenje, sigurnost i motivaciju velikog broja pripadnika TO što je, na neki način, poseban faktor razgradnje TO.

Ovom prilikom, sa ove distance, izvoditi analizu i zaključke šta se moglo uraditi bolje, gdje su činjene greške i sl., sa moje strane ne bi bilo korektno, a nisam, u krajnjem, ni kompetentan za to, ali apsolutno se može tvrditi da se moglo bolje iskoristiti starješinski kadar TO SR BiH uoči rata i na početku agresije, pa naravno i dalje tokom rata. Da se politički, organizacijski i drugim planskim postupcima adekvatnije pristupilo bržom i obuhvatnijom konsolidacijom i takve TO kakvu smo imali početkom 1992. godine, sigurno bi nam bilo lakše voditi rat i braniti se barem onih prvih, bez sumnje, najtežih mjeseci 1992. g.

Da je pravilno shvaćena TO u kritičnom vremenu 1991/’92. g., lakše bi se uvezale druge snage kao što je PL, razne grupe i sastavi drugih patriota, uspješnije bi bio proveden prihvat patriotski orijentisanih starješina koji su napuštali JNA itd.

Ni sa sadašnje distance ne bi bilo na odmet, svestrano i temeljito izučiti i ocijeniti pomenuta dva pitanja radi budućnosti, jer nas historija, nažalost, opominje da nam se greške ponavljaju.

U povodu obilježavanja 8. aprila, Dana TO, makar se to barem godišnje i ponavljalo, treba reći da su politički i državni organi Republike

Bosne i Hercegovine, u sudbonosnim danima aprila mjeseca 1992. g. donijeli nekoliko krucijalnih odluka i drugih dokumenata, što će imati historijski značaj za BiH i njene narode. To su, pored ostalog:

- Uredba sa zakonskom snagom o ukidanju RŠTO i organizovanju Štaba TO R BiH (08.04.1992.);
- Odluka Predsjedništva R BiH o proglašenju neposredne ratne opasnosti (08.04.1992.);
- Odluka Predsjedništva R BiH o objedinjavanju svih naoružanih snaga na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine;
- Direktiva za odbranu suvereniteta i nezavisnosti R BiH (12.04.1992.);
- Naređenje za ukрупnjavanje sastava TO i njihovoj upotrebi (18.04.1992.);
- Naređenje za izvršenje mobilizacije TO R BiH (22.05.1992.);

i niz drugih važnih političkih i pravnih akata čije donošenje od strane zvaničnih i najviših organa države BiH govori o zakonitom i legalnom načinu organizovanja za odbranu države i naroda.

U kontekstu takvog političkog i pravnog ambijenta treba istaći da je u TO R BiH, zaključno sa mjesecom aprilom 1992., evidentirano 91.243 pripadnika. Predsjedništvu R BiH se na raspolaganje stavila 72 štaba TO. Svaka opština u Republici je imala ratni opštinski štab,, protivdiverzantsku jedinicu, pozadinsku bazu i jedinicu veze društvenopolitičke zajednice. U tom periodu konsoliduje se i nekoliko okružnih štabova TO koji će kasnije olakšati razvoj komandi korpusa, a Tuzla, naprimjer, već 16.05.1992. a Zenica dva dana kasnije (18.05.1992.) formira brigadu TO. Odlukom od 04.07.1992. pa do kraja 1992. formirani su 1., 2., 3., 4. i 5. korpus AR BiH.

Odlukom Predsjedništva R BiH od 27.05.1992. formira se 13 brigada, 31 odred, 1 inž.bataljon i bataljon vojne policije. Već tada TO R BiH prelazi 130.000 pripadnika. Ta TO, odnosno Armija R BiH je u popuni imala 12% Srba i 18% Hrvata. Rok odziva, prijavljivanja i evidentiranja bio je određen najkasnije 15. april 1992. godine i ovaj datum biće određen kao Dan Armije R BiH.

CRNOGORSKO SUDJELOVANJE U AGRESIJI BILO JE VEOMA SUROVO

U agresiji jugoslavenskog fašizma na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu posebno se ne smije zanemariti crnogorska komponenta. Ona je svojim formatom i obujmom, na prostoru na kojemu je djelovala premda, znatno manja od srbijanske, po okrutnosti i barbarstvu često bila snažnija i s težim posljedicama.

Jedna od najbestidnijih operacija svakako je crnogorska agresija na jug Hrvatske, posebno granatiranje i razaranje Dubrovnika. Crnogorska okupacija Konavala i najjužnijega dijela Hrvatske obilježena je najokrutnijom bestijalnošću s najžešćim nagonom ubijanja, silovanja, rušenja, ali prvenstveno svega pljačkom i otimačinom, u stilu poznate crnogorske izreke: "Silno osiromašismo jer odavno ne bješe rata."

Tadašnji vodeći dvojac Crne Gore – predsjednik Momir Bulatović i premijer Milo Đukanović ne samo da su bili slijepi poslušnici Slobodana Miloševića nego su mu u napadačkim potezima željeli dokazati kako su u prvim napadačkim redovima, u napadu na Hrvatsku. Milo Đukanović je naime izjavljivao: - Ne može se mahati grančicama mira dok se srpski narod kolje, masakrira, siluje, dok im se pale kuće i uništavaju imanja samo zato što su Srbi. Rat se ne dobiva dezerterstvom već mobilizacijom...

Nakon što mu je Veljko Kadijević objasnio da samo što nije 30 tisuća dobro opremljenih ustaša napalo Crnu Goru, Momir Bulatović potpisuje ukaz o mobilizaciji i slanju crnogorskih trupa i rezervista na dubrovačko područje.

Milo Đukanović i Momir Bulatović bili su vrlo angažirani u pripremama za napad na Hrvatsku, a kasnije i na Bosnu i Hercegovinu,

pogotovo Hercegovinu. Premijer je tvrdio da je obrana Crne Gore i dolazak na ratište protiv ustaške armade visoko moralan čin. Sve je to poticalo njihove poslušnike na masovnu mobilizaciju i odlazak na ratište izvan Crne Gore. Dijelom je zbog uloge koju su imali Milo Đukanović i Momir Bulatović i ponašanje crnogorskih fašista bilo tako okrutno.

Posebno se svojim izjavama isticao Milo Đukanović koji je u jednom intervjuu lokalnoj tv-postaji kazao da je zbog Hrvata zamrzio šahovsku igru, te da više ne šahira, unatoč tome što je donedavno bio pasionirani igrač...

Svoju odanost beogradskom Voždu Milo Đukanović ovako pravda: - Slobodan Milošević je nešto najbolje što se moglo u ovom trenutku desiti Jugoslaviji, kada povampirene fašističke snage u Hrvatskoj i Sloveniji pokušavaju da unište sve ono što je stvoreno od 1945. godine do sada. Ponosan sam da u ovim istorijskim trenucima mogu da budem rame uz rame sa njim u obrani tekovina revolucije...

Mnogo opasniji postupci Mile Đukanovića bili su u radu državne politike Crne Gore, pogotovo na sastancima najužega kabineta, te u suradnji sa predsjednikom Republike Crne Gore Momirom Bulatovićem. Na sjednici Vlade i Predsjedništva Milo Đukanović je rekao:

Nametnuti rat ćemo dobiti, baš kao što smo iste te protivnike pobjeđivali tokom čitave naše istorije. Samo ovoga puta ćemo ih pobijediti i završiti zajednički život s njima, nadam se za sva vremena, kao što se nadam da će se u toj diobi formirati i nove državne zajednice u kojima ćemo živjeti, a granice sa Hrvatskom povući mnogo pravednije i logičnije nego što su to uradili priučeni boljševički kartografi čiji je, izgleda, jedini cilj bio da nad Crnom Gorom, u dijelu Boke, ostane hrvatsko starateljstvo...

Te ambicije za pomjeranje granice na štetu teritorija BiH i Hrvatske uistinu su bile ozbiljna nakana crnogorskoga vodstva. Milo Đukanović je o tome govorio na kongresu svoje stranke (SDPS-a), a poslije čega je dvoranom odjeknula pjesma: Crnom Gorom teče Zeta, uskoro će i Neretva...

Poseban oblik barbarstva crnogorske su čete pokazale u pohodu na općinu Ravno u listopadu 1991. godine, kada su bile u zajedničkoj akciji s postrojbama JNA. Ubrzo će rezervisti iz Nikšića stići u Stolac, Čapljinu, Nevesinje, Ljubinje s nakanom da okupiraju lijevu obalu Neretve, odsijeku Neum i zaposjednu granicu koju su bili planirali Radovan Karadžić i Milo Đukanović. O tim zvjerstvima ima mnogo dokumenata, a Crna Gora istodobno formira konclogore u koje deportira hrvatske zarobljenike. Logori u Crnoj Gori bili su među prvima u redovima agresora, ali i najokrutniji (prema svjedočenju zatočeni-ka). Mnogi su logoraši pobijeni, a većina ih je toliko premlaćena, da ih je velik broj ubrzo preminuo.

Crnogorska vlast je u svibnju 1992. godine pokazala posebnu okrutnost prema Muslimanima, koji su pobjegli u Crnu Goru pred Karadžićevim koljačima. Mnogi od njih su tamo imali rodbinu i vjerovali su da im je to jedini put da izbjegnu stradanje u Foči, Rudom, Višegradu, Čajniču...

Crnogorska je policija sve te izbjegle Muslimane uhitila i predala vojsci Republike Srpske. Bio je to najsramniji čin, jer je većina deportiranih a predanih Karadžićevim snagama pogubljena. Mnogo godina kasnije taj će se slučaj procesuirati, ali neiskreno, skrivajući pravu istinu o ovim zločinima. I što je najvažnije proganjat će se izvištelji ubojstava, ali nikada se neće pokrenuti postupak protiv nalogodavaca, a to znači protiv najvišega crnogorskog vodstva.

O tome jasno govori izjava Branka Bujića nekadašnjega načelnika policije u Baru.

“Sramno je da se te optužbe o deportaciji muslimanskih izbjeglica povezuje s bilo kim od nas. Čak nam se objavljuju fotosi kao da smo mi kriminalci. Ja ću se na Sudu lako odbraniti. Odgovore na ta pitanja treba potražiti od Mila Đukanovića, koji je bio premijer u vrijeme deportacije. Ja sam samo provodio njegove odluke.”

I kao što se javno ponosio neraskidivim zajedništvom sa Slobodanom Miloševićem i njegovom politikom, Milo Đukanović će, kada se za to stvore uvjeti (pad Slobodana Miloševića, kompromitacija Srbije i gospodarska kriza...) tražiti razlaz s Beogradom i potpuno osamostaljenje Crne Gore. Istodobno će on na gotovo orvelovski način govo-

riti i o kontinuitetu takve politike i negirati bilo kakvo sudjelovanje u ratovima, agresiji posebno. Za razliku od Momira Bulatovića (koji se povukao i vješto krio svih poratnih godina), Milo Đukanović je ostao na javnoj sceni, kao da se nikada ništa nije dogodilo. Mnogo više je pozornosti poklanjao tomu da sa svoga imena skinе ljagu kriminalaca i švercera nego što je pokazivao kajanje za svoju zločinačku politiku, odnosno politiku Crne Gore devedesetih godina prošloga stoljeća. Umjesto Momira Bulatovića dobio je novog prijatelja-Filipa Vujanovića, koji će odigrati najznačajniju ulogu u procesu pune političke amnestije i Mila Đukanovića i Crne Gore. Međutim, u svemu tomu oni ne bi uspjeli da nije došlo do neprirodnoga ponašanja Zagreba i Sarajeva.

Istina, neprincipijelna i nemoralna Europa je tražila da se normaliziraju odnosi među bivšim republikama Jugoslavije, dakako ne htijući da se posljedice agresije na BiH i Hrvatsku istinski otklone. Time je Europa prala svoju nečistu savjest, jer je trebalo zaboraviti da su London, Pariz i Bruxelles glavni krivci za sva stradanja građana u procesu raspada Jugoslavije.

Europi je dobro poznato da je jedini način istinskog pomirenja među narodima onaj što su ga provele Njemačka i Francuska nakon tri rata (1871., 1914. i 1941.) Dakako da su, Velika Britanija, Francuska, Rusija, Grčka i neke druge zemlje bile izravno umiješane u raspad Jugoslavije svjesno podržavajući agresora. Stoga je njima bilo u interesu da se ne ulazi u bit spora, ne provode istrage i kažnjavaju oni koji su prouzročiti balkansku tragediju.

U takvoj situaciji Filip Vujanović je odigrao veliku ulogu za Mila Đukanovića i Crnu Goru. Kako je bio bez velike odgovornosti u danima zločina, naime Vujanović je pružao ruku i tražio pomirenje. Time je ostvario suradnju sa Zagrebom i Sarajevom te potpuno otupio oštricu prema Crnoj Gori i njezim grijesima. Stjepan Mesić je od Filipa Vujanovića čak isposlovaio izvjesnu odštetu za pokradene krave iz Konavala. I sve se na tome završilo, što je neviđena sramota za Hrvatsku i njezine građane. Kao - za pokradene krave je plaćeno, ali za ubojstva hrvatskih građana, za pokradena umjetnička blaga, za razaranje Dubrovnika i čitave južne Hrvatske, gospodo iz Hrvatske zaboravite!

Još jasniji odnos prema Crnoj Gori i njezinim ratnim vođama imali su dužnosnici iz Bosne i Hercegovine. I dok su predstavnici vlasti iz Banjaluke bezrezervno podržavali Crnu Goru i na stanovit način skromno im zahvaljivali za pomoć u „najtežim danima historije RS-a“, hrvatski dužnosnici su se, bez imalo dostojanstva, *pravili* kao da nikada nije bilo nikakvih dodira između crnogorskih krvoloka i hrvatskih žrtava. Dužnosnici iz RS-a nisu zaboravili da je još Radovan Karadžić tijekom agresije na BiH odlikovao Momira Bulatovića najvišim paradžavnim priznanjem – „Ordenom Njegoša“.

Unatoč svim žrtvama, najdalje su u ljigavom i nedostojanstvenom ponašanju otišli predstavnici SDA i dugogodišnji federalni dužnosnici. Oni su izreda u svim izbornim kampanjama izravno podržavali Milo Đukanovića i njegovu stranku! Čak su se natjecali tko će s više biranih riječi govoriti o njemu i njegovoj politici *tolerancije*. Da bi osigurao vlast u Crnoj Gori, naime Milo Đukanović je u vladajuću koaliciju uzeo albanske i muslimanske partije i time stvorio prividnu sliku multinacionalne Crne Gore. Svoje poteze pred Europljanima je posebno naglašavao dodjeljujući nekoliko resora u Vladi Crne Gore upravo Albancima i Muslimanima....

Tog i takvoga Milu Đukanovića će Zlatko Lagumdžija u jesen 2010. godine, u okviru tribine na Bošnjačkom institutu Adila Zulfikarpašića, pozvati kao gosta da govori o europskim integracijama. Ne treba zaboraviti da je Crna Gora 1991. godine, prema službenom popisu, imala samo 66% stanovništva koje se očitovalo Crnogorcima, Srbima i Jugoslavenima, a Srbija je imala još manji ostatak(62%), tako da to dodjeljivanje nekih resora Albancima i Muslimanima i nije nekakva velikodušnost. U svojoj politici prema BiH Milo Đukanović je pokazivao vrhunsku lukavost, i time što je za prvoga crnogorskog veleposlanika u BiH poslao Ramiza Bašića. Naravno, domaćim je diletantskim krugovima bilo drago što ih je Crna Gora počastila time da im je za svoga veleposlanika poslala jednog Muslimana. No bolje upućeni znaju da je Ramiz Bašić zapravo kadar Slobodana Miloševića, s tim što ima muslimansko ime. Uostalom, ni veleposlanik Ramiz Bašić, (niti bilo koji dužnosnik – Musliman) u Đukanovićevoj vladi nije poduzeo ništa da se naši Muslimani – njihovi životi i imovina – zaštite tijekom agresije.

Koliko je politika SDA bila naivna i neučinkovita, a Mila Đukanovića lukava i tendencionalna najbolje se ilustrira uslugama koje je SDA u predizbornim razdobljima pružala svomu crnogorskom „prijatelju“. Redovito i to u najjačem sastavu, naime delegacije SDA su obilazile Crnu Goru i tamošnjim Muslimanima preporučivale svoj glas da daju Milu Đukanoviću. U tome su prednjačili Edhem Bičakčić, Adnan Terzić, Sulejman Tihić, Bakir Izetbegović, Mirsad Kebo, Nedžad Branković...

Nalazeći se u teškoj situaciji zbog slabog poslovanja Luke Bar, pogotovo nakon državno-pravnoga raskida sa Srbijom, svi su crnogorski prvaci su nudili Bosni i Hercegovini trajno opredjeljenje za barsku luku, jer tobože bosanska industrija tamo neće imati nikakvih poteškoća kao onih u Luci Ploče, (koji su često bili posljedica osobne netrepeljivosti rukovodstva SDA i HDZ-a). U tim lažnim obećanjima stalno se govorilo i o izgradnji željezničke pruge Čapljina – Nikšić, i to na način da BiH snosi 82%, a Crna Gora samo 18% ukupnih troškova! Naravno, sve je to bilo neiskreno i nerealno, kao što su bili mnogobrojni kontakti političara iz Podgorice i Sarajeva. Takva pruga nikada nije bila realna, niti bi imala gospodarsko opravdanje.

Kakav je uistinu bio crnogorski režim početkom raspada Jugoslavije, a pogotovo početkom agresije na Hrvatsku i BiH, najbolje ilustrira ponašanje i pisanje Jevrema Brkovića, najvećega crnogorskog pisca druge polovice 20. stoljeća. On je zbog svojih političkih stajališta kojima se izravno suprostavljao Momiru Bulatoviću i Mili Đukanoviću prvo bio javno žigosan, kao izdajnik, da bi se potom našao u kućnom pritvoru. Istodobno su razjareni predstavnici radničke klase i jugoslavenski patrioti svoj gnjev izražavali napadima na njegov stan, obitelj, a bilo mu je onemogućeno javno djelovanje i bilo kakav istup u jugoslavenskomu tisku i elektroničkim medijima.

Kao dugogodišnji novinar Vjesnika dobro sam poznao Jevrema Brkovića, a nekoliko zadnjih godina pred agresiju potpuno smo se zbližili i prijateljevali. U tim, za njega najtežim danima, javno sam intervenirao u obranu njegova života, njegova obitelji i intelektualnoga dostojanstva. Bio sam u stalnom kontaktu sa američkim veleposlanstvom u Beogradu, pisao apele i svakodnevno razgovarao s veleposlanikom Vorenom Zimmermannom, koji je zaista upozoravao Vladu

u Podgorici da neprilike koje ima obitelj Brković zbog svojih političkih stajališta SAD neće tolerirati. Sjećam se da je u jednom odgovoru američkom veleposlanstvu Momir Bulatović naglasio da navodne neprilike koje ima Jevrem Brković i njegova obitelj nisu rezultat službene crnogorske politike i najviših državnih dužnosnika, nego je to uvjetovano ponašanjem iznervirane mase građana koja je u Brkovićevim istupima prepoznala motive nacionalne izdaje što je u crnogorskoj tradiciji uvijek bio najteži moralni čin...

Na kraju je Jevrem Brković emigrirao u Hrvatsku i tamo imao gostoprimstvo predsjednika Franje Tuđmana. Posljednji put smo zajedno bili na Sinjskoj alki 1991. godine. Potom sam - zbog teške situacije u kojoj se nalazila njegova obitelj - kontaktirao samo s njegovom suprugom. Naša komunikacija je ubrzo prekinuta, a nije mi se javio ni u trenutcima kada sam došao u sukob sa Gojkom Šuškom i Franjom Tuđmanom zbog njihove katastrofalne politike prema mojoj domovini. No, to mu nikada nisam zamjerio. Znam da je bio jedan od rijetkih koji se oštro suprotstavio onome što se događalo u Crnoj Gori. Uostalom, u čitavoj tadašnjoj Jugoslaviji samo se nekoliko pojedinaca otvoreno pobunilo protiv onoga što su radili Slobodan Milošević i njegovi sateliti. U Srbiji su to bili Bogdan Bogdanović, Ivan Đurić, Ivan Stambolić, Latinka Perović, Nenad Čanak...

Jevrem Brković se kasnije vratio u Crnu Goru, što su vlasti javno tumačile kao njihov veliki gest radi nacionalnog pomirenja i ubrzanoga hoda „demokratske“ Crne Gore k europskim integracijama. To je svakako jedinstven slučaj u najnovijoj europskoj povijesti da oni koji su tako drsko činili zločine i javno podržavali politiku Slobodana Miloševića na kraju ostanu bez ikakvih posljedica i postanu istinski europski partneri. Crna Gora je, naime, nezasluzeno dobila bezvizni režim i status kandidata za članstvo Europskoj uniji.

Žrtvama jugoslavenskoga, posebno crnogorskoga fašizma, ostalo je još samo jedno veliko razočaranje u Europu i osobna bol, jer je sve učinjeno da se tragovi i posljedice barbarskih zločina što su ih činili Crnogorci, u okviru Miloševićeva projekta, prikriju i zaborave. Osobno, kao i većina onih koji su bili žrtve agresije, nemam više nikakav odnos prema crnogorskim i europskim dužnosnicima koji su sve to

prikрили i izbjegli kaznu. No, imam tek gorki prijezir prema dužnosnicima Republike Hrvatske i onoga dijela BiH, (od kojih bi je mnogi morali doživljavati svojom istinskom domovinom) koji su svojim nedoličnim ponašanjem zadali još jedan, ovoga puta posljednji udarac žrtvama – ponizili ih i prodali, kao što su učinili i sa svim istinskim domoljubima.

Priča o pomirenju je za mene osobno laž. Upravo je rečeno podrobno o onom jedinom istinskom pomirenju koje odiše prvenstveno nakanom da se prizna karakter rata, imenuju zlikovci i žrtve, a ne da se nastavi kao da se ništa nije ni dogodilo. Suprotan pristup ne samo da je najveće svetogrđe nego i želja europskih i balkanskih krvnika da se sve to što prije zaboravi...

(odlomak iz knjige u pripremi)

PITANJE NETRPELJIVOSTI I MRŽNJE

Osvrt na kolumne Glasa Srpske i Dnevnog avaza

Svojim bombastičnim naslovima i podnaslovima i oštrom kritikom svega postojećeg u Sarajevu drčna i „bez dlake na jeziku“ kolumnistica *Glasa Srpske* i *Dnevnog avaza*, ne prestaje „šibati“ sve one koji dižu svoj glas protiv dokazanog fašizma, agresije i pokušaja potpunog uništenja multikulturalnosti i multietičnosti u BiH, koja je za nju, kako kaže, „više nego upitna“. Zato ona, „bez dlake na jeziku“, svoje impresije iz sarajevskog ambijenta potkrepljuje „omiljenim“ riječima i sintagmama, kao što su: mržnja, netrpeljivost, sotoniziranje srpskog naroda, poniženi srpski narod, sabor islamske zajednice kao najveći neprijatelj u građanskoj BiH, govor mržnje, oslobodite se četništva, heroji i zločinci su realnost u BiH, ljigavci i đilkoši i mnoštva drugih atributa, koji su njena opsesija, atributa koji kipte iz gnjevnog opusa osobe, koja je, gle čuda, direktorica Centra za kulturu dijaloga.

Da bi se dodvorila dokazanim rastočnicima BiH, ona permanentno na sve moguće načine blati Sarajevo, Sabor Islamske zajednice, profesore, intelektualce, novinare, ma sve živo i neživo, samo ne, ne daj bože, agresore, negatore genocida i razbijače BiH. O njima, kako kaže neće da piše, ali zato ne štedi „lijepu“ riječi za Sarajevo (ali ne Istočno). Tako ona u tekstu „Crtice iz Sarajeva“, kaže: „**Sarajevo je neiscrpan izvor za pribilješke o netrpeljivosti, koja izbijaju iz svakog kutka prema svakome**“. Da bi potkrijepila ovu andrićevsku tezu, ona ovaj stav konkretizuje sa samopostavljenim pitanjem: ko je neprijatelj?, te na isto sama odgovara: ugledni srpski političari i intelektualci, te nastavlja: „Mržnja i netrpeljivost i nedostatak dobre volje zauzimaju centralno mjesto u javnom i medijskom životu ovog grada“. Dabome, lijepo predstavljanje „svoga“ grada, grada koji će još dugo osjećati rane

od barbarske agresije, mržnje i razaranja, no svako polazi od sebe. S obzirom da u njemu živi većinsko bošnjačko stanovništvo, ne bi me iznenadilo da je autorica, riječ „mržnja“, njoj najfrekventniju, iskoristila i aplicirala po andrićevom obrascu iz „Travničke hronike“, da „**samo orijentalci mogu ovoliko mrzeti i ovako pokazati mržnju i prezir**“, identificirajući bošnjake-muslimane sa Turcima (orijentalcima) iako je znao da pored vezirove svite u Travniku živi neznatan broj orijentalaca (Turaka). U ovom slučaju, riječ je o Sarajevu.

Ne mogu da shvatim da najobičniji stanovnik ove planete nije upoznat odakle je dolazila i još uvijek dolazi stvarna mržnja, mržnja koja je svim oruđima i oružjima držala Sarajevo pod barbarskom opsadom 1.479 dana, najvećom i najmorbidnijom u novijoj historiji, sa svakodnevnom „porcijom mržnje“ na stotine artiljerijskih granata i bezbroj puščanih, snajperskih i mitraljeskih zrna dnevno, sa dnevnim pokoljem na desetine ljudi, žena i djece. O rezultatima te mržnje zorno govore podaci o ubijenoj djeci Sarajeva (vidi spomenik ubijenoj djeci Sarajeva), podaci o ranjavanju i ubijanju građana Sarajeva, o čemu govore spomen-ploče na svakom koraku, koje svjedoče o ubojitoj mržnji, koja je vrebala na ulici, u stanu, u redovima za vodu, na pijaci, na radnom mjestu, svugdje, ama baš svugdje.

Prisjetimo se samo nekih užasnih scena: granatiranja dječijeg porodilišta, Markala (dva puta) ili djece iz Švrakina Sela na sankanju, učiteljice Fatime Gunić, koja je poginula sa svoja tri učenika na radnom mjestu u osnovnoj školi na Alipašinom polju, te mnoštva drugih užasnih scena, koje su nam priređivale „životinje sa brda“, kako kaže pjesnik Sidran, koji usred sarajevske agonije ponizno moli: „**Bože, skloni sa brda životinje**“. Možda je i ovo vrijeđanje nekih „uglednika“. Jer, prisjetimo se da su i tada na brdu ili iza brda bili neki „ugledni srpski političari“, dobrim dijelom i neki sadašnji, aktuelni. Čak je onaj „najučledniji“ doveo ruskog pjesnika, koji je sa dugim rafalima, sa mitraljezom snažne razorne moći, tzv. „osamdesetčetvorkom“ mitraljirao po Sarajevu, ili mnogih drugih scena, počevši od Karadžićevog govora „o nestanku muslimanskog naroda“ do „čuvenog“ Mladićevog govora o osveti Turcima po zauzimanju Srebrenice. Zaista, nije teško zamisliti koji su to sve izlivi mržnje sručeni na bošnjački narod.

Pored neselektivnog ubijanja oruđima svoje mržnje, sjetimo se samo fizičkog razaranja, što je vidljivo i dan-danas po Sarajevu, a da ne govorimo o Srebrenici koju je mržnja najbrutalnije ubila. Takvu sudbinu je doživjela i Žepa i mnoga druga mjesta, koje je „nečija“ mržnja ubila. Naravno, oni koji pišu ovakve tekstove ne znaju (tj. neće da znaju) čija je to mržnja, jer su one, na koje je sručena ta mržnja, već davno dehumanizirali. Nasuprot tome, oni samo vide mržnju „koja izbija iz svakog kuta Sarajeva“ (i to zapadnog Sarajeva), u kojem ti isti kritičari imaju bolji status, nego što bi ga imali bilo gdje na ovoj planeti. No, takvih „slučajeva“ je bilo i ranije, počevši od raznih Kecmanovića, Ekmečića, raznih Buha, Vlajkija i drugih, koje sada u svojim kolumnama brane oni koji su im isti. Samo je žalosno što tu, skoro potpuno otvorenu mimikriju još uvijek svi ne prepoznaju, pa ostaju u nedoumici ili uvjerenju o „dobronamjernosti kritike“ jer dolazi iz tabora poznatih ličnosti.

Sa tezom o kiptećoj mržnji u Sarajevu, zamagljuje se stvarna mržnja nad Sarajevom, koja na isti način opsjeda grad, isto kao što su to radili sa svim vrstama oruđa, a sve radi razbijanja atributa glavnog grada i najvećeg multietničkog, multikulturnog i u svakom pogledu multi, multi, integrativnog faktora u BiH. U tom smislu u pravu je kolumnistica kada kaže da je „govor mržnje danas najmoćnije oružje, koje je uspješno zamijenilo ono pravo oružje“, ali je, nažalost, zamijenila teze, ali to je njeno opredjeljenje. Mržnja prema Sarajevu, od onih van Sarajeva i isticanje i glorifikovanje mržnje onih iz „njedara Sarajeva“ kriju se pod plaštom tobožnje borbe protiv „unitarne Bosne“, a čija je stvarna težnja i krajnji cilj „**razvaljena Bosna**“. Za prve se jasno zna odakle dolaze, dok su drugi tu među nama, čak su i miljenici velikih medijskih kuća, kao što je *Dnevni avaz*, u kojem se već odavno objavljuju kolumne, koje su na potpuno istom fonu kao one u *Glasi srpske*.

Nepobitne činjenice govore da je velika većina „uglednih“ srpskih političara i intelektualaca i isto tako hrvatskih, kao i najveći dio i jednog i drugog naroda i praktično pokazala secesionističke težnje i mržnju prema onima koji stoje na tom putu. To su pokazali formiranjem nacionalnih (ističkih) država u državi, te silom oružja i zločinom genocida stvorene su Republika Srpska i Hrvatska Republika Herceg-Bosna, koje ništa drugo ne mogu biti već najveći izraz mržnje prema onom zajedničkom, integrativnom, kojeg se svim sredstvima i preko

noći nastoje osloboditi. Odbacujući prefiks „bosanski“ gdje god je to moguće, a ističući nacionalni sa nacionalističkom ikonografijom i svim napadnim identifikatorima, sa kojima prebacuju nacionalističku „normu“, što drugo može biti već izraz morbidne mržnje prema drugim narodima koji nisu iz tog kruga. Pod perfidnom izlikom Srba i Hrvata da su se „bojali“ stvaranja „muslimanske džamahirije“, jedva su dočekali da stvore svoje „džamahirije“, od kojih je jedna ostala i dobila „pravo građanstva“, a virtuelna bošnjačka džamahirija i dalje je ostala kao prijetnja i „izraz mržnje“, što se stalno poteže kao „kec iz rukava“, kako bi se opravdale stvarne mržnje i hegemonistički apetiti.

No, i pored toga što je sve to toliko vidljivo i jasno, ne mogu se naćuditi zamjeni teza, koje dolaze pera Sanje Vlaisavljević, poznate kolumnistice *Dnevnog avaza*, a bogme i *Glasa Srpske*, koja, i pored toga što bi trebala imati sve gore pomenuto u vidu, u maniru portparola srpskih hajkača i negatora zločina, nastoji derogirati profesora Čekića, sa optužbom da je u svom referatu na Naučnom skupu pod nazivom „Korijeni genocida nad Bošnjacima“ upotrijebio sintagmu o fašizmu cijelog srpskog naroda, što nije istina. Odlučan borac za naučnu istinu profesor Smail Čekić je u svom referatu upotrijebio citat iz „*Filozofije palanke*“, Radomira Konstantinovića, koji ukazuje na „srpski nacizam“, o kom je Konstantinović davno pisao. No, ta teza je namjerno prekomponovana, kako bi se sotonizirao ugledni profesor, ovakvi skupovi koji se bave istraživanjem zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava derogirali i naprosto zaustavili, a istina o zločinima negirala, prekrajala i što prije zaboravila, a zločini opet, vrlo brzo ponovili. Nažalost, kako u svojoj knjizi kaže Florens Hartman, da „**Beograd tvrdi da pravda i istina štete stabilnosti regije i da djeluju protiv mira**“, što jasno i danas govori koliko sve imamo protivnika istorijske istine i pravde za koju se zalaže profesor Čekić i njegovi saradnici iz Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

Ova montirana izjava na ličnost profesora Čekića, dala je zamaha *Glasi Srpske* i kolumnistici, da drvljem i kamenjem napadne rukovodstvo Fakulteta političkih nauka u Sarajevu, na kojem je profesor Čekić profesor-spoljni saradnik. Ona se obrušava na prodekana Mujkića i dekana Pejanovića, u kojima nije našla prave sagovornike na zadatku osude i derogiranja. Posebno je ljuta na dekana Pejanovića,

koji, kako kaže, kao „**predstavnik poniženog naroda, nema šta reći ovim povodom**“, a od njega je zasigurno očekivala mnogo. Zbog Čekićeve izjave koja je konotirala na značajan dio srpskog naroda koji je podržao Miloševićevu ideologiju i koji je dobrim dijelom učestvovao u zločinima, srpski novinari, posebno glasno (govornici) su iskonstruisali tezu o srpskom narodu kao fašističkom i genocidnom, te kako kaže kolumnistica, sotonizirali srpski narod. Naravno, to se sve čini sa namjerom da se već jednom „zaključa“ priča o ratu i agresiji, da se prestane sa procesuiranjem ratnih zločinaca i da se po onom dječijem obrascu; „mir, mir, mir, niko nije kriv...“, svi smire, a žrtve zatvore „labrnju“ i budu zadovoljne što tragedija nije bila veća.

Poniženi srpski narod, kaže. A šta bi onda trebalo reći za Bošnjake??!! Pobogu si brate, zar iko razuman i imalo pošten nije mogao vidjeti, a i sada je to na djelu, koliko je bošnjački narod **ponižen, pobijan, pogažen, pokraden, pregažen** i na razne načine i iskušenja stavljen između dvije ideologije, dvije nemani koje su na trenutak zaustavile međusobne sukobe, da bi se po sporazumu Karadžić-Boban, početkom maja 1992. sručile na Bošnjake, politike podjele BiH i „**konačnog rješenja bošnjačkog pitanja**“, a zna se kako!, politike koje se nikada nisu odrekli. Štiteći, tobože ugroženi, poniženi i sotonizirajući srpski narod, glasnogovornica *Srpske* veli da „**neće pisati o hapšenju Jovana Divjaka**“, navodeći trivijalne razloge, iza kojih se krije prava istina, da ista u Divjaku ne vidi branioca Sarajeva, domoljuba i čovjeka, kako kaže Vuk Drašković, koji je među prvim pravim Srbima spašavao čast Srba u Bosni, već Divjaka vidi istim očima kao i oni što ga stavljaju na optuženičku listu. Njegova krivica je u tome, što je na „nečiju“ žalost organizovao otpor i tako spriječio vojnike JNA da zauzmu Predsjedništvo, na isti način kao što su uhapsili predsjednika jedne međunarodno priznate zemlje i to u njegovoj zemlji. U tom smislu Divjak je za takve zločinac, ali to kolumnistica neće naglas da kaže, mada se između redova i iza redova to jasno vidi kao dan.

U kolumni *Dnevno avaza* sa nadnaslovom „Nerazumijevanje među ljudima“ i krajnje uvredljivim naslovom „Ljigavci i đilkoši među nama“, od 19. marta, u rublici, gle čuda, KULTURA DIJALOGA, kolumnistica i glasnogovornica *Glasa srpske* „ne želeći ulaziti u analizu Vlakijevih opredjeljenja i ideja“, kako sama kaže, ali je zato iskoristila

sav arsenal „kulture dijaloga“ da na krajnje uvredljiv način oblati profesora Nijaza Durakovića, što se nedavno u *Dnevnom avazu* očitovao na uvredlive i separatističke izjave profesora Emila Vlajkija, potpredsjednika Republike Srpske i njegovog bivšeg kolegu sa fakulteta. Deklarativno se izjašnjavajući da ne želi govoriti o Vlajkiju, ona je iskoristila priliku da prebaci normu u serioznoj „analizi“ Durakovićevo iskaza, koji je pomenutu spodobu nazvao „ljigavcem“, „koji tako djeluje i pojavno“, te drugim epitetima „podlosti, prevrtljivosti, gadosti i intelektualnog smrada“, što je kolumnistica, u Vlajkijevo ime, uvrijeđena „do bola“, nastojala da mu bude izvanredan advokat, sa pričom „prosto da se zaljubiš“ u njega i da zaboraviš sve njegove ogavštine, a da ovog prvog i pored toga što je u najtežim vremenima obavljao najveće dužnosti u opsjednutom gradu, pod kišom granata i drugih ubojitih sredstava i uopće dao ogroman doprinos za ovu Zemlju, „do kosti“ zamrziš i derogiraš. Naravno, za ovo, svakako „no passaran“!

Šta možemo reći na sve to? Naravno, slično sličnog traži, a i brani. Naravno, ona ne „štedi“ ni druge optuženike sa srbijanske liste „zločinaca“. Na toj listi je i Stjepan Kljuić, koji je ne daj bože uvrijedio srpskog ambasadora, te Ejup Ganić koji je uvrijedio novinarku Kusmuk samo zato što je „nešto“ pitala. A šta je pitala?, kakvim tonom i sa kakvim konotacijama o tome ne govori kolumnistica, jer kao i naprijed pomenuti, i Ganić treba odgovarati pred sudom susjedne nam države, jer oni ne priznaju presudu Londonskog suda, koja je nedvosmisleno presudila da je na BiH izvršena klasična agresija. Ona, naravno prešućuje, provokaciju novinarku Kusmuk, sa čijom je drskošću profesor Ganić ganut. On je u više navrata kazao da je u Dobrovoljačkoj ulici poginulo pet vojnika i jedan civil, a sve ostalo do broja 48, kojeg Srbi spominju, poginulo je u pokušaju zauzimanja Predsjedništva, znači agresiji, dan i dva prije Dobrovoljačke.

Pogibija vojnika JNA desila se prilikom pokušaja zauzimanja Predsjedništva, jer se agresor jedino na taj način mogao zaustaviti, u protivnom bili bismo u ulozi potpune žrtve, i zasigurno bi tada bili po volji onih koji lamentiraju nad Dobrovoljačkom ulicom, Tuzlanskom kolonom i na drugim rijetkim drugim mjestima gdje je žrtva iz očaja primijenila defanzivnu agresiju. General Kukanjac je, nakon tih događaja, na srpskoj televiziji, žaleći se na nedovoljno isticanje njegove

uloge u „otadžbinskom ratu“, potanko objasnio pripreme JNA u zauzimanju Sarajeva.

To bi morao znati bračni par Vlasisavljević i po tome bi se morao očitavati, u protivnom nije ni čudo što im na blogu Sarajevo-x.com daju razne atribute koji implicite ukazuju na suspektan „sarajevski duh“ i patriotizam.

Gospođa oštrog pera kaže da neće pisati o Jovanu Divjaku, ali ne zato što nema šta reći, nego zato što se preko „slučaja Divjak“ danas dokazuje multikulturalizam Sarajeva, a koji je više nego „diskutabilan“, a oni koji su izašli na ulice da protestuju zbog hapšenja generala Divjaka, za nju je „jeftini patriotizam“. No, kakav li je njen patriotizam?, i da li uopće stanuje ovdje, veliko je pitanje?

Naravno, ona nema što reći, tj. nešto dobro reći o Divjaku, jer ima dosta toga reći loše o njemu, pa onda radije zauzima tobože neutralan stav, koji je za razliku od „jeftinog patriotizma“, ona gaji neki „skupocjeni, visokorafinirani, i samo njoj znani patriotizam“, te se drži po strani, kako joj se mentori ne bih najutili, a ujedno baca maglu u ovom dijelu Sarajeva i kod ovdašnjih indolentnih mentora drži „umjereno toplu vodu“. No, pošto je Divjak i dalje top-tema, u posljednjoj kolumni u *Glasi srpske* pod naslovom „Heroji i zločinci su realnost u BiH“, o njemu piše u relativizirajućem kontekstu, dovodeći ga „rame uz rame“ sa osuđenim ratnim zločincima Milovanovićem i Gotovinom, kako su i jedni i drugi i treći za jedne heroji, a za druge zločinci. Ovaj, tobože neutralan stav, nije ništa drugo do izjednačavanje krivice. Po ovome svi su isti; i oni koji su bjesomučno i neselektivno tukli Sarajevo, izvršili genocid u Srebrenici sa onima koji su boreći se za goli opstanak permanentno stradavali na granici potpune žrtve. Zaista je krajnje uvredljivo i degutantno izjednačavati heroje i zločinci, jer se zna ko je „sa brda zločinio, a ko se borio da zaustavi to zlo. U tom smislu ko nema jasan stav o liku i djelu generala Divjaka, jasno je odveć u koji ga „fajl“ treba smjestiti.

Nasuprot mnogim oblandama, Jovan Divjak, Stjepan Kljuić, Smail Ćekić, Ejup Ganić, Nijaz Duraković, Mirko Pejanović i mnogi drugi, bili su i jesu stvarni simboli multikulturalnosti, čojstva i junaštva i zahvaljujući njima nismo postali potpune žrtve neviđenog fašizma i zahva-

ljujući njima ovaj grad je ostao i opstao, grad u kojem egzistira i Centar za kulturu dijaloga, neiscrpan izvor „patriotizma“ i „sarajevskog duha“.

No, ne trebamo se previše čuditi, jer odranije znamo za razne Kecmanoviće, Buhe, Koljeviće, Vlajkije i druge koji su dali veliki doprinos sa svojim „kulturom“ i „etikom“ komuniciranja. Bilo bi dobro da pored gore pomenutih, čujemo i stav o onima što pjevaju četničku himnu (kao npr. direktor RTRS-a), kao kritički osvrt na miting ravnogorskih četnika, i konačno kritički osvrt na predsjednika RS-a.

Imajući sve pomenuto u vidu, nije na odmet podsjetiti se osnovnih etičkih principa i njihove osjetljivosti u javnom komuniciranju i aplicirati ih na ukupan opus pomenutih kolumni. Prvi i najvažniji zasigurno je *integritet*. Po ovom principu svaki moralni subjekt mora razlučiti „dobro“ od „zla“, i kada to učini mora praktično postupati po onom što smatra da je dobro, zatim i svojim javnim izjašnjavanjem braniti taj princip i u tom uvjerenju biti spreman snositi posljedice. Drugi princip je *kredibilitet*, koji kao konkluzija proizilazi iz prvog u formi pitanja: može li se toj osobi vjerovati?, i treći princip je *civiliziranost* (kultivisanost), u smislu rafiniranog ljudskog pristupa, uz lijepe riječi i izraze i uvažavanje svačije ličnosti, uz uvijek upućivanje na dobro, poštivanje i ljubaznost.

Iz naprijed navedenog moramo se upitati koliko je autorica pomenutih tekstova spremna da razluči dobro od zla iz sadašnjosti, kao i iz netom prohujale prošlosti BiH, šta je za nju dobro, a šta zlo i za koje se dobro bori koristeći u svom izjašnjavanju zamjenu teza, koje zbog svoje moralne sljepoće nije u stanju primijetiti. Uz sve to, tekstovi koji vrve riječima mržnje i netrpeljivosti, koje ona tako napadno koristi u svojoj opsesiji da što rugobatnije prikaže „svoje“ Sarajevo i njegove građane, patriote, vlast, većinski narod, kulturu i sve drugo, odudaraju od principa civiliziranosti. Riječi i izrazi sa snažnom negativnom etikacijom i hiperfrekventnošću mnogo više govore o osobi koja je opsjednuta njima, nego o onome na koga se „lijepe“. Njihova težina se posebno mjeri kada one dolaze iz intelektualnih krugova, u kojima se često kroz tobožnju kulturu perfidno provlači zamjena teza, o čemu će javnost zasigurno, prije ili kasnije, dati svoj sud.

Sarajevo, marta 2011.

NEGIRANJE GENOCIDA U BOSNI

Na kraju XX stoljeća u Evropi je, pred očima svjetske javnosti, u skladu sa, prije svega, srpskim velikodržavnim projektom - srpskom fašističkom ideologijom i politikom i genocidnom zločinačkom praksom, izvršen genocid nad bosansko-hercegovačkim Muslimanima - Bošnjacima, zbog njihove nacionalne, etničke i vjerske pripadnosti, kao i zbog zauzimanja njihovog **životnog prostora**. Oni koji su bili u obavezi i imali mogućnosti da spriječe i zaustave genocid to svjesno nisu učinili. Organizacija ujedinjenih nacija nije zaštitila Republiku Bosnu i Hercegovinu - svoju članicu, žrtvu oružane agresije i genocida. Umjesto toga, Vijeće sigurnosti, nažalost, služeći interesima velikih sila, ne samo što je propustilo da brani Bosnu, već joj je uskratilo (25. septembar 1991.) neotuđivo pravo da se brani od agresije i genocida. Žrtve agresije i genocida su bile kažnjene **embargom na oružje**, čime im je uskraćeno pravo na samoodbranu. Nametnut (SFR) Jugoslaviji, a ne Republici Bosni i Hercegovini, embargo je bio nezakonit i bez pravne snage, jer je lišio jednu suverenu zemlju, članicu Ujedinjenih nacija, njenog prirodnog prava na individualnu i kolektivnu samoodbranu, utvrđenu čl. 51. *Povelje Ujedinjenih nacija*.

Mnogi vodeći političari na Zapadu su, nažalost, zbog nacionalne, etničke i vjerske pripadnosti žrtava genocida (bosanski, evropski muslimani - Bošnjaci) podržavali osvajački rat protiv Bosne i Hercegovine i genocid nad Bošnjacima, pri čemu su mnogi, pored ostalog, učestvovali u podjeli i u uništavanju države Bosne i Hercegovine i donošenju besmislene, apsurdne i sramne Presude (*Presuda Međunarodnog suda pravde u Predmetu: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, 26. februara 2007.), koja, između ostalog, kao takva predstavlja zločin genocida, jer **negira genocid** u (svim) okupiranim mjestima u Bosni i Hercegovini i gradovima u opsadi, izuzev u sigurnoj zoni Ujedinjenih

nacija - Srebrenici, jula 1995, i oslobađa Srbiju i Crnu Goru (Saveznu Republiku Jugoslaviju) od odgovornosti za izvršeni genocid. Nažalost, najveći broj zapadnih intelektualaca je bio ambivalentan po pitanju sprečavanja i zaustavljanja velikosrpske (i velikohrvatske) agresije i genocida nad nedužnim i golorukim civilima. Na sličnu pojavu je, poslije Drugog svjetskog rata ukazao Adorno, pitanjem **“Kako je moguća poezija poslije Aušvica?”**. Slično pitanje je devedesetih godina XX stoljeća postavio jedan poznati istraživač Tomas Kuschman: **“Kako je ideja Evrope moguća nakon Bosne”, odnosno genocida u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća.**

Negiranje (kolektivno i pojedinačno) genocida (neprihvatanje - odbijanje prihvatanja činjenica o izvršenom genocidu) je, prema istraživanjima poznatih naučnih autoriteta holokausta i genocida, **posljednja faza genocida**, koja uvijek prati taj najteži oblik zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i može trajati (veoma) dugo nakon izvršenog genocida.

Genocid je izrazito složena empirijska pojava društvene stvarnosti, dinamična strukturirana i razvojna pojava, u čijem se sadržaju nalaze brojni i raznovrsni činioци, koji su aktuelno, potencijalno i perspektivno predmet naučnih istraživanja i izučavanja brojnih, raznorodnih i raznovrsnih nauka i naučnih disciplina. S tim u vezi, može se govoriti o raznim dimenzijama i aspektima društvenog i naučnog interesovanja i interesa i naučnih saznanja do kojih se dolazi kroz proces naučnih istraživanja u okvirima raznih i raznovrsnih nauka i naučnih disciplina.

Genocid je, po definiciji, najteži, najkompleksniji i najgnusniji oblik zločina u historiji čovječanstva i jedan od najsloženijih društvenih procesa i pojava, projiciran u vremenu i prostoru kao proces koji je rezultat kolektivne ideologije, politike i prakse, koji ima svoje faze, sistematski i planski karakter, širi kontekst, dinamiku i intenzitet i koji se vrši u kontinuitetu (nad nezaštićenim, bespomoćnim, nedužnim i nenaoružanim žrtvama, odabranim samo zato što pripadaju nekoj, po međunarodnom pravu, zaštićenoj grupi, koja je meta napada samo zbog takve pripadnosti), kao niz međusobno funkcionalno povezanih različitih djela, počinjenih od velikog broja organizovano udruženih učesnika u procesu koji karakteriše planiranje, priprema-

nje, organizovanje i izvođenje, uz potpunu saglasnost, koordinaciju, neposredno učešće i kontrolu najviših državnih organa vlasti, što je karakteristično i za genocid nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća. Nesumnjivo je da se radi o pojavi koju najneposrednije proizvodi i iza koje stoji najmoćniji politički subjekt - država, koja planira, priprema, organizuje i usmjerava (neposredno i posredno) **masovno (masovnije) učešće naroda**. Bez masovnijeg učešća stanovništva genocid nije moguć, jer je to pojava, koja, pored ostalog, podrazumijeva masovnost, kako na strani žrtve, tako i kolektivitet na strani izvršioca, koga (narod) organizuje (država) na legalne i/ili ilegalne načine, koji (narod) je direktno uključen u (iz)vršenje genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Kada je riječ, primjera radi, o masovnijem učešću naroda u genocidu, tako je samo u genocidu nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici, jula 1995, prema istraživanjima Vlade Republike Srpske, učestvovalo (po raznim osnovama i na razne načine) preko 25.000 Srba.

Negiranje genocida je valjan i pouzdan indikator koji ukazuje da je genocid izvršen. Negiranje ima različite motive: ideološke, strateške, socijalno-političke i druge, pri čemu su posljedice po (i za) žrtve uvijek tragične.

Negiranje genocida je zločin (genocida), koji se odvija u dvije faze: tokom činjenja zločina i nakon izvršenja zločina. Negiranje ima za cilj da: - svjesno i namjerno falsifikuje činjenice, posebno u vezi sa uzrocima, ciljevima i karakterom rata (insistiranje na građanskom ratu, umjesto međunarodnom oružanom sukobu), te prirodom zločina (insistiranje na "etničkom čišćenju", umjesto genocidu); - izjednači izvršioca genocida i žrtve; - namjerno dezinformiše i obmani domaću i međunarodnu javnost; - ukaže na postojanje više različitih (ratujućih) strana i njihovu podjednaku krivicu i odgovornost; - izvršioци izbjegnu odgovornost za genocid; - prikaže izvršioca kao heroje, koji se navodno bore za pravednu stvar, kao što je to, primjera radi, po srpskoj "kulturi" *mržnje i nasilja* istrebljenje muslimana, uključujući i Bošnjake, sveti i herojski čin, čime je genocid postao dio porodične tradicije i herojska srpska prošlost, gdje se iz generacije u generaciju zločinci smatraju junacima; - ohrabri izvršenje genocida; - demonizira žrtve i

prikaže ih kao izvršioce zločina; - prikriva, minimizira i relativizira genocid, posebno činjenice o broju i statusu žrtava, pri čemu se ublažavaju planska i sistematska masovna i pojedinačna ubistva; - održi prisustvo genocidne ideologije, politike i prakse, itd.

Krajem XX i početkom XXI stoljeća sve su prisutniji mnogobrojni i raznovrsni historijski falsifikati iz političkih i ideoloških razloga, kojima se iznose neistinite činjenice o događajima na zapadnom Balkanu, posebno Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća, kojima se oni tumače, bez oslonca na dokumentacionu i arhivsku građu i konstruišu političke istine primjerene aktuelnim okolnostima. Nažalost, na sceni je prisutna najbezočnija zloupotreba nauke od strane naučnika bez moralnog lika i odgovornosti, kao i od kvazi naučnika - istraživača. To je posebno svojstveno velikosrpskim intelektualcima i političarima, koji grade i formiraju osnove za ideologiju, politiku i praksu genocida.

Srpski nacionalisti i dalje istrajavaju na ostvarivanju i sprovođenju srpskog velikodravnog projekta, uvjereni da će u promijenjenim međunarodnim okolnostima ostvariti nacistički i genocidni plan - ujedinjenje svih "srpskih" zemalja ("zaokruživanje svih srpskih zemalja") i srpskog naroda ("ujedinjenje Srpstva"), odnosno formiranje jedinstvene srpske države - Velike Srbije. U tom procesu ostvarivanja aktivnosti koriste se političke metode i sredstva djelovanja primjerene novonastalim okolnostima (uslovima). U okviru navedenog procesa naglašeno se pod uticaj velikosrpske ideologije i politike, koristi i nauka/e. Nju jednim imenom možemo označiti kao službena nauka, koja ima zadatak da obezbijedi "argumente" kojima dokazuje svoje teze o potrebi izgrađivanja, konstruisanja i formiranja jedinstvene velikosrpske države.

Značajan dio srpske političke i intelektualne (svjetovne i duhovne) elite, posebno u Srbiji i entitetu Republika Srpska (u Bosni i Hercegovini), u skladu sa velikosrpskom genocidnom ideologijom, politikom i praksom, kao i jedan broj njihovih istomišljenika - kvazi istraživača na Zapadu, skoro dvije pune decenije uporno prikriva, minimizira, relativizira, osporava, poriče i negira genocid nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini, uključujući i na području sigurne zone Ujedinjenih nacija - Srebrenici, jula 1995; permanentno i kontinuirano izjednača-

va žrtve genocida i izvršioce (zločince), te proglašava žrtve agresije i genocida zločincima, kako bi izmijenila karakter oružanog sukoba i prirodu zločina u Bosni i Hercegovini, s ciljem da međunarodni oružani sukob (agresiju) "prekvalifikuje" u građanski rat, a zločin genocida u "etničko čišćenje", manipulira žrtvama genocida, posebno brojem i statusom žrtava (umjesto *civil* i *borac*, koriste pojmove *civil* i *vojnici*), pri čemu se posebno angažuju kvazi istraživači; prešućuje historijsku stvarnost i vlastitu odgovornost u planiranju, pripremanju i izvršenju zločina genocida; obmanjuje domaću i međunarodnu javnost (lažnim) epsko-mitskim tezama: - o Bosni i Hercegovini kao "srpskoj zemlji", a Bošnjacima kao "Srbima islamske vjeroispovijesti"; - o tome da fašistički, kolaboracionistički, izdajnički i zločinački pokret Draže Mihailovića ima antifašistički karakter; - da su za raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije krive tzv. secesionističke republike (Republika Slovenija i Republika Hrvatska), vatikansko-njemačko-američka zavjera protiv Srba i islamski fundamentalizam; - da je u Republici Bosni i Hercegovini vođen građanski rat, unutrašnji sukob između tri strane, a ne zločin protiv mira, odnosno klasična oružana agresija (međunarodni oružani sukob) Srbije i Crne Gore/Savezne Republike Jugoslavije (kao i Republike Hrvatske) na Republiku Bosnu i Hercegovinu, te umjesto genocida koriste pojam i termin "etničko čišćenje", u kome su tri strane (podjednako) vršile zločine, pri čemu jedni negiraju postojanje srpskog velikodržavnog projekta, a drugi mu odriču odredbu fašističkog i zločinačkog karaktera, itd. itd. Riječ je o smišljenom, planskom i sistematskom napadu na istinu o događajima u Republici Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća i sjećanju na žrtve genocida. Time je, pored ostalog, ljudsko dostojanstvo povrijeđeno negiranjem genocida, kao što je povrijeđeno činjenjem tih zločina i falsifikovanjem historijskih činjenica, lažima i propagandi, što prelazi u stepen odvratnosti. Svaki razuman i civilizovan čovjek i antifašista je užasnut činjenicom negiranja genocida nad Bošnjacima i uopće genocida u historiji bilo gdje na svijetu. Zbog toga se naš odgovor mora zasnivati na činjeničnim i empirijskim podacima, o čemu je neophodno blagovremeno, potpuno, objektivno i jasno informisati najširu domaću i međunarodnu javnost o pojavi negiranja genocida i uopšte o genocidu.

Historijska je činjenica (zasnovana na mnogobrojnim relevantnim dokumentima različite provenijencije), pored ostalog, sljedeća: - prvo, srpski nacizam je, za razliku od srpskog antifašizma, ponovo - tokom posljednje decenije XX stoljeća - generirao najteže zločine, uključujući i genocid nad Bošnjacima, koga je, kao i agresiju protiv Republike Bosne i Hercegovine, planirala, pripremila, organizovala, naredila, vodila i (iz)vršila država Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) i njihovi kolaboracionisti i petokolonaši (agresija Republike Hrvatske protiv Republike Bosne i Hercegovine i (njeni) drugi oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava nad Bošnjacima nisu predmet u ovom izlaganju);

- drugo, entitet Republika Srpska je genocidna tvorevina velikosrpskog nacizma, odnosno države Savezne Republike Jugoslavije /Srbije i Crne Gore (Republika Srpska je nasljeđe genocida - ona je nacional-socijalistička/nacistička genocidna tvorevina), nastala na teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava, obilježena i natopljena, uglavnom, bošnjačkom krvlju, te omeđena i prekrivena brojnim masovnim grobnicama i koncentracionim logorima, u kojoj legalno djeluju fašističke organizacije. Političko rukovodstvo i druge strukture Republike Srpske, u skladu sa velikosrpskom genocidnom ideologijom, politikom i praksom, falsifikuju historijske činjenice i negiraju genocid nad Bošnjacima, te na sve moguće načine opstruiraju jačanje države Bosne i Hercegovine i konstantno sprovode politiku secesije, uništavanja i uništenja države Bosne i Hercegovine;

- treće, Dejtonski sporazum je legalizovao velikosrpsku nacističku ideologiju, politiku i praksu, genocidnog karaktera. On je, pored ostalog, promijenio i ime međunarodno priznate države (Republika Bosna i Hercegovina), isključivši iz naziva riječ *Republika*, dodjeljujući ga zločincima kao nagradu za izvršeni genocid. Iz struktura entiteta Republike Srpske nisu odstranjene snage koje su učestvovala u agresiji i genocidu, uključujući i u genocidu nad Bošnjacima u i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija - Srebrenici, jula 1995, što potvrđuju rezultati istraživanja Vlade Republike Srpske, kao što je to bio slučaj sa izvršenom denacifikacijom u Njemačkoj nakon Drugog svjetskog rata, pa su one ostale politički aktivne i danas otvoreno uništavaju državu Bosnu i Hercegovinu.

Sveti je zadatak i odgovornost istraživača, naučnika i intelektualaca da govore istinu i razotkrivaju falsifikate, laži i obmane u vezi sa genocidom i drugim oblicima zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, uključujući i negiranje genocida. O genocidu ne smije biti šutnje ni ravnodušnosti. Stoga je obaveza istraživača, kako to piše nobelovac Elie Wiesel, **da govore u ime žrtava genocida, podsjećaju na njihove patnje i suze i potiskuju strah od zaborava.**

Ukupnom istraživačkom djelatnošću, istraživačkim naporima, poduhvatima i rezultatima kroz organizovan, ciljan, sistematičan, permanentan i kontinuiran rad istraživači dolaze do naučnih saznanja, odnosno naučne istine, koju blagovremeno i adekvatno predstavljaju domaćoj i međunarodnoj javnosti, čime ukazuju na brojne, raznovrsne, raznomjesne i raznovremene razmjere holokausta, genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, što je jedan od mogućih adekvatnih preventivnih strateških oblika aktivnosti.

Istražujući, naučno-teorijski i naučno-empirijski, genocid i druge oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, naučnici - istraživači istovremeno dižu glas protiv genocida i upućuju **poruku** koja će bitno utjecati i djelovati na svijest i moral moćnika, kako bi spasili savremeno čovječanstvo i civilizaciju, očuvali najviše ljudske vrijednosti, ljudske slobode, ljudska prava i živote svih, a posebno malih, slabih i nemoćnih ljudskih grupa, zajednica i narodâ. Sadašnje i buduće generacije iz svih dosadašnjih zločina genocida moraju konačno u interesu budućnosti savremenog svijeta i civilizacije, izvući historijsku **pouku** o potrebi jačanja, razvijanja i ujedinjavanja svih antifašističkih snaga, bez obzira na nacionalnu, etničku, rasnu, vjersku, ideološku ili političku pripadnost i opredijeljenost u strategiji sprečavanja i kažnjavanja zločina genocida.

ŠAHOVIĆI 1924. – BOSNA 1992.-1995. – KONTINUITET ZLOČINA

Zločini nad Bošnjacima su dugo vremena bili tabu tema, bez cjelovitog dijela, obilježja, uopće memorije. Slično je bilo i sa zločinom u selu Šahovići, općina Bijelo Polje, u Sandžaku, počinjenim u noći između 9. i 10. novembra 1924. godine. Tek u postsocijalističkom periodu, te proglašenjem BiH kao nezavisne države, u tom pogledu dolazi do značajnih promjena. Zločini nad Bošnjacima se počinju sistematičnije istraživati, čak i kroz određene institucije- institutskog tipa (naprimjer Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu), vladinog i nevladinog sektora, pojedinaca – intelektualaca. Naravno, ta praznina se nije mogla lako nadoknaditi, jer su zločini počinjeni u BiH nad Bošnjacima u periodu 1992.-1995, imajući u vidu njihovu masovnost, teritorijalnu disperziju i težinu, ipak animirali najveći naučni, intelektualni i istraživački potencijal u BiH. Međutim, zločini u BiH, pa i onaj najteži – genocid, potvrđen od strane meritornih sudskih institucija (Tribunal u Hagu i Međunarodni sud pravde) nije se mogao razumjeti bez sagledavanja svojevrstne geneze i kontinuiteta zločina nad Bošnjacima, što je ponukalo značajan broj autora da rade na hronologiji zločina, najčešće iskazanu kroz deset genocida nad Bošnjacima. Ukratko ta hronologija je i osnovica za sagledavanje dimenzija zločina u Šahovićima koji čine jedan od genocida nad Bošnjacima, odnosno polazište ovog rada da se radi o kontinuitetu zločina. Kao prvo veliko stradanje Bošnjaka najveći broj autora (prof. dr. Mustafa Imamović, prof. dr. Smail Čekić, mr. Muharem Omerdić, mr. Mustafa Spahić i drugi) navode period 1683-1699, što se dogodilo tokom tzv. velikog ili Bečkog rata. To je “prvi genocid i prva velika kolektivna tragedija bošnjačko –muslimanskog naroda, koja se događa, tokom i poslije bečkog rata između Turskog carstva i Austri-

je. Pošto su Turci u tom ratu izgubili sve posjede i vlast u Mađarskoj, Sloveniji, Lici, Krbavi, Dalmaciji i Boki Kotorskoj, svi Muslimani koji se iz ovih krajeva nisu uspjeli pravovremeno povući u Bosnu i druge krajeve od Save i Dunava bili su (...) pobijeni, protjerani i prevedeni u katoličku vjeru”.¹ Sljedeća etapa, kada su Bošnjaci bili izloženi zločinu dogodila se na prelazu iz 17 u 18. stoljeće tačnije 1711. kroz takozvanu “istragu poturica”, uoči Badnje večeri kada je oko 1000 Muslimana pobijeno ili pobjeglo u Nikšić i selo Tudemile kod Bara.

Zločini nad Muslimanima su intenzivirani od početka Prvog pa do Drugog srpskog ustanka od 1804, do 1820., kada počinju njihova sistematska stradanja, na područima na kojima se postepeno uspostavljaju i šire dvije balkanske države, Srbija i Crna Gora. Po mišljenju hroničara, pod „Turcima“, uglavnom su se podrazumjevali bosanski Muslimani. Nije se radilo o etničkim Turcima, nego o stanovništvu slavenskog etničkog korjena i jezika.“

Hantišerif (naredba sa osobnim sultanovim potpisom) iz 1830 predstavlja novu etapu stradanja Bošnjaka koja traje od 1830 do 1867. Navedenom naredbom predviđeno je iseljavanje muslimanskog stanovništva, što je ubrzano izvršeno 1862-1867. Ono je protjerano iz Užica, Čačka, Šapca, Sokola i Beograda. Ove protjerane Muslimane Porta naseljava u Bosnu, gdje se podižu dva nova naselja – Gornja i Donja Azizija, odnosno Bosanski Šamac i Orašje.

Dobivanjem potpune državne neovisnosti, Srbija i Crna Gora su se, nakon Berlinskog kongresa (1878. godine) proširile, što je značilo novi egzodus – progon Muslimana sa tih novih teritorija. Srbija se teritorijalno proširila niškim, pirotskim, topličkim i vranjskim okruzima, a Crna Gora u Hercegovini (Nikšić, Grahovo, Bileća i Trebinje). U to vrijeme “Toplički i Vranjski kraj u velikom procentu naseljavali su Albanci muslimani, danas ih nema uopšte na tom prostoru. (Isto). Tako su „grad Nikšić 1876. godine naseljavali 98% muslimani Bošnjaci, da bi 1879. ovaj grad ostao bez Bošnjaka, jer su se nikšićki muslimani pokrenuli na veliki muhadžerluk prema Turskoj, Sandžaku, Albaniji, Kosovu i Bosni.

1 <http://www.forum.hr/archive/index.php/t-167966.html>, 24.12.2009. godine.

Prema istraživačima tog razdoblja, za svega šesnaest godina, od 1862 do 1878. nestalo je nekoliko stotina džamija, mnoge sahat kule, biblioteke, musafirhane, imareti, karavan – saraji, hanovi, bezistani, sebilji, kutubhane, u Beogradu, Šapcu, Užicu, Sokolu, Nišu, Pirotu, Vranju.

Austro-Ugarska okupacija Bosne i Hercegovine (1878 -1910) imala je veoma negativne reperkusije na muslimansko stanovništvo što se posebno ogledalo u njihovom masovnom iseljavanju u Tursku, Sandžak, Kosovo i Makedoniju, gdje je još uvijek bila turska vlast. To je uslovalo depopulaciju i radikalno smanjenje muslimanske populacije u ukupnom stanovništvu Bosne i Hercegovine. Prema popisu iz 1879. godine, muslimani su činili skoro 39% populacije Bosne i Hercegovine, dok je njihov udio u bh. stanovništvu 1910 opao na svega 32%.

Nakon balkanskih ratova 1912-1913, počinu progoni, stradanja i masovna ubijanja Muslimana u Sandžaku, naročito u onom dijelu koji se pripoio Crnoj Gori. U vezi s tim došlo je do nasilnog pokrštavanja Muslimana u Plavu i Gusinju, naseljima uz granicu prema Albaniji. Samo za deset dana u Gusinju je pokršteno 12.500 Bošnjaka i Albanaca. Oni koji to nisu htjeli odvedeni su na mjesto Previju kod Andrijevice, gdje ih je strijeljano 850.² Istoričar Mustafa Imamović je pomno istražio prateće pojave nasilnog pokrštavanja kao što su: zatvaranje džamija, vjerskih škola, zabrana vršenja vjerske službe u vlastitim domovima, zabrana javnog kretanja muslimanskim ženama i nošenje zara, igranje tzv. "šarenog kola", ruku pod ruku sa Crnogorcima, zabrana muslimanske nošnje naročito dimija, fesova i drugih kapa, zabrana držanja lehvi (ispisi na arapskom jeziku), zabrana muslimanskih imena i dr.

O ovim pitanjima pisali su i drugi autori sa ovog područja, a naročito Safet Bandžović, Hamdija Šarkinović, Hasan Bašić i Zuhdija Hodžić (ova dva posljednja literarne radove).

Istraživači zločina nad Bošnjacima se slažu da je to bio prvi genocid nad muslimanima Sandžaka. Drugi, na ovom području izvršen je u selu Šahovići, o čemu će se u drugom dijelu ovog rada više govoriti.

2 O ovom pitanju posebno je pisao dr. Mustafa Memić, u svom djelu: POJAVE PROZELITIZMA U PHLAVSKO – GUSINJSKOM KRAJU 1913. i 1919. godini, Sarajevo, 2004.

Težak socijalno-politički položaj Bošnjaka u Kraljevini Jugoslaviji, naročito kada su bošnjački zemljoposjednici razvlašteni agrarnom reformom i provođenjem zločina nad njima, kroz razne oblike diskriminacije, devastacije i zatiranja njihove kulture i stvaralaštva, ima za posljedicu novi val iseljavanja Bošnjaka u Tursku, a što su državne vlasti podsticale, pa čak i planirale. Naime, tridesetih godina su pravljene različiti planovi i sklapani ugovori sa Turskom o prisilnom iseljavanju (uz određenu finansijsku nadoknadu) muslimanskog stanovništva, posebno onog uz granicu sa Albanijom. Jugoslovensko – Turska konvencija, od 11. jula 1938., o iseljavanju 40.000 muslimanskih seoskih porodica (sa ukupno 200.000 lica) u Tursku, bez prava na povratak ili zadržavanja svog državljanstva, to jasno potvrđuje. Samo iz Sandžaka, u periodu od 1918. do 1941. u Tursku se iselilo 32 000 Bošnjaka.

Nakon toga slijede dva perioda 1941- 1945 i 1992-1995, kada su genocidnim aktima nastojalo u potpunosti ili djelimično uništiti jedan narod - Bošnjaci, što je tek na izvjestan način primireno, tako da nad ovim narodom permanentno lebdi opasnost.

Posebno tragična situacija nastala je za Muslimane u Drugom svjetskom ratu 1941-1945, kada se na genocidnoj osnovi, posebno od četničkih formacija izvršeni najmasovniji i najbrutalniji oblici uništenja i istrebljenja bošnjačkog stanovništva. Najmasovniji zločini izvršeni su u istočnoj Bosni, istočnoj Hercegovini i zapadnom Sandžaku, tj. u graničnim srezovima prema Srbiji i Crnoj Gori, zatim u Bosanskoj Krajini (u srezovima Petrovac, Ključ, Sanski Most i dr.).

U razdoblju od avgusta 1941. do kraja januara 1942. prema raspoloživim izvorima u jugoistočnoj Bosni ubijeno je oko 8.000 Bošnjaka u Foči, Goraždu i Višegradu, klani su na pet drinskih mostova i bacani u Drinu.

Drugi period, od februara do kraja 1942, ponovo je bio koban za Bošnjake u jugoistočnoj Bosni, kada je ubijeno između 3.500 i 5.000 Bošnjaka. Na drinskom mostu u Foči i oko mosta, kao i na terenu oko Ustikoline i Jahorine, u drugoj polovini avgusta 1942. četnici su ubili između 2.000 i 3.500 Bošnjaka iz Foče i okoline, uključujući i izbjeglice iz drugih srezova, koje su pokušale pobjeći sa desne na lijevu obalu Drine.

U ovom periodu četničke snage su, počev od prve polovine februara do kraja decembra 1942. i na području Sandžaka naročito u pljevaljskom srezu vršile teror i likvidaciju Bošnjaka.

U toku 1943. broj ubijenih Bošnjaka kreće se od 5.200 do 11.700, što je jedan od najvećih zločina genocida počinjen u jednom mahu u Drugom svjetskom ratu.

Tako je u toj godini, u oktobru 1943, na području višegradskog i rogatičkog sreza ubijeno između 2.500 i 3.000 Bošnjaka.

Na osnovu navedenih podataka može se reći da su četničke snage u jugoistočnoj Bosni i Sandžaku u periodu od avgusta 1941. do kraja 1943. ubile između 19.200 do 27.700 Bošnjaka, najviše žena i djece. Međutim, za kvantifikaciju navedenih zločina trebaju dalja istraživanja.³

Zbog toga se može zaključiti da su Muslimani, posebno bosanski, najtragičniji narod na tlu nekadašnje Jugoslavije, izuzimajući Jevreje. Prema dosadašnjim istraživanjima drugi svjetski rat je odnio 103.000 bosanskomuslimanskih života, što čini 8,1% ukupne tadašnje muslimanske populacije. Ove činjenice su, nezavisno jedan od drugog potvrdili u svojim studijama o gubicima stanovništva u Drugom svjetskom ratu, prof. Bogoljub Kočović (London 1985) i ing. Vladimir Žerjavić (Zagreb 1989).⁴

I ponovo nakon pola stoljeća genocid nad Bošnjacima u periodu 92.-95. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodno pravo Univerziteta u Sarajevu, u okviru svog obimnog naučnog istraživanja, došao je u pogledu ovog posljednjeg (nadamo se) genocida do sljedećih zaključaka:

Na osnovu brojnih relevantnih izvora različite provenijencije, uključujući i dokumenta Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) i Republika Hrvatsaka, visokog stepena povjerljivosti, pouzdano se, između ostalog, može utvrditi da je na kraju XX stoljeća:

3 Šire o ovome: Dr. Smail Čekić: AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991-1993, EL-LEM, Sarajevo 1996, str. 18-24.

4 Bogoljub Kočović, ŽRTVE II SVJETSKOG RATA U JUGOSLAVIJI, "Naše delo", London 1985. - Velimir Žerjavić GUBICI STANOVNIŠTVA JUGOSLAVIJE U DRUGOM SVJETSKOM RATU, Zagreb, 1998.

- **prvo**, na Republiku Bosnu i Hercegovinu izvršena **klasična agresija**, odnosno zločin protiv mira i sigurnosti čovječanstva, što znači da se radi o **međunarodnom oružanom sukobu**, i
- **drugo**, na okupiranim teritorijama Bosne i Hercegovine, nad Bošnjacima izvršen je najteži zločin – **zločin genocida**.

Namjera tog zločinačkog čina, imala je za cilj **osvajanje, podjelu i likvidaciju Republike Bosne i Hercegovine, te istrebljenje Bošnjaka ili njihovo svođenje na beznačajnu etničku skupinu**. Na taj način je prije izvođenja agresije na Bosnu i Hercegovinu i izvršenja genocida nad Bošnjacima postojala dobro osmišljena **namjera** za izvršenje tih i drugih oblika zločina.

Ciljeve dijametralno suprotstavljena dva nacionalistička pokreta nije bilo moguće istovremeno ostvariti. Zahuktani i jači, Velikosrpski pokret u već stvorenoj krizi zajedničke države ostvarenje svojih ciljeva vidio je u pretvaranju konkurentskog, ali slabijeg Velikohrvatskog pokreta, u saveznika u zajedničkom zločinačkom poduhvatu.

Agresija na Bosnu i Hercegovinu **isplanirana** je (intelektualno, ideološki, politički, vojno, ekonomski, medijski, obavještajno, psihološki, itd.) sa jasno postavljenim **ciljem**. **Naređena** je sa nadležnih političkih i vojnih mjesta i **izvršena** planski, sistemski i organizovano. Također su poznate **države agresori**, zatim **ideolozi, planeri, naredbodavci, izvršioци i saradnici, te kako su zločini izvršeni i zbog čega su izvršeni**.

Za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (1991.-1995.,) pored zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva, na okupiranim područjima i u opsjednutim gradovima izvršeni su brojni zločini nad civilnim stanovništvom, kao što su: organizovano ubijanje, u stvari najčešće, masovno i pojedinačno masakriranje miškaraca, žena, djece i staraca, uglavnom Bošnjaka; hapšenje, deportovanje i zatočavanje u konclogore i zatvore; masakriranje, ubijanje i spaljivanje u koncentracim logorima (posebno Omarskoj, Manjači, Keratermu, Brčkom i Trnopolju); zastrašivanje, premlaćivanje, mučenje, proganjanje i izgladnjivanje civila u logorima i zatvorima, od čega su mnogi Bošnjaci svakodnevno umirali; ubijanje ljekara i medicinskih radnika, te vjerskih službenika; sistemsko i masovno silovanje i seksualno zlostavlja-

nje žena (i starica), djevojaka, pa i djevojčica, u logorima, zatvorima, hotelima, garažama, privatnim kućama i drugim mjestima; tjeranje na prisilan rad, zatim na kopanje rovova na prvoj liniji; uzimanje i ubijanje talaca; nasilno pokrštavanje Bošnjaka; prisilno protjerivanje i raseljavanje Bošnjaka sa vjekovnih staništa (stravične razmjere tih zločina svjedoči pretvaranje okupiranih područja u jednonacionalna, u etnički čiste srpske i hrvatske teritorije); surovo postupanje sa ranjenicima, bolesnicima i ratnim zarobljenicima; napadima na zdravstvene ustanove, povređivanje i ubijanje ranjenika; napadi na humanitarne konvoje, opstruiranje humanitarne pomoći i napadi na osoblje humanitarnih organizacija; neselektivno i nesrazmjerno korištenje sile i opside; nečovječna postupanja, podrazumjevajući i nanošenje velikih patnji i povreda tjelesnog i mentalnog integriteta; bespravno otpuštanje s posla; namjerno razaranje i uništavanje gradova, varoši i sela; stalna granatiranja civila i snajpersko djelovanje sa opsjednutim bosanskim gradovima; razdvajanje muškaraca od žena i djece: korištenje civila kao živog štita; nanošenje teških ozleda i zlostavljanje civila; namjerno izgladnjivanje, uskraćivanje vode, električne energije, gasa, ogrijeva, telefonskih komunikacija i gradskog saobraćaja; upotreba zabranjenih (po međunarodnim konvencijama) metoda i sredstava ratovanja; pustošenje ljudskih ognjišta neopravdano vojnim potrebama; plansko i selektivno pljačkanje, razaranje i uništavanje stambenih, obrazovnih, naučnih, medicinskih, vjerskih i privrednih objekata; uništavanje i zatiranje kulturno-historijskih i vjerskih spomenika, te kompletne infrastrukture Bosne i Hercegovine (saobraćajnice, PTT instalacije, radio i TV predajnici, električni dalekovodi, vodovodi i rezervoari za vodu, zdravstvene ustanove i dr.), kao i prirodne resurse (šume, vodotokovi, rudnici i sl).

Velikosrpski agresor je u i oko Srebrenice jula 1995, uz pretežno učešće srpskih kolaboracionističkih oružanih formacija iz Bosne i Hercegovine, u toku jedne sedmice **hiljade muškaraca pobio i zatrpao u masovne grobnice, na stotine živih je zakopao, muškarce, žene i dječake je sakatio i klao, djecu ubijao pred očima majki, prisiljavao starce da jedu džirerice svojih unuka, silovao žene i djevojke, deportovao oko 30.000 ljudi, uglavnom žena i djece** i dr. O tome postoje brojni dokazi, među kojim i masovne grobnice, koje je prekri-

la trava, a zvjeri raznijele bošnjačke kosti. To su prema ICTY-u „**scene iz pakla, napisane na najmračnijim stranicama ljudske historije**“.

I postrojbe Hrvatske vojske i Hrvatskog vijeća obrane su u dolini Rame i Neretve, te u srednjoj Bosni, izvršile brojne zločine nad bošnjačkim civilnim stanovništvom (pokolj u Ahmićima, zatim zločini u i na području Viteza, u Mostaru, Stocu, Vrbanji, Stupnom Dolu i drugim mjestima).

Dakle, Republika Bosna i Hercegovina, međunarodno poznata država i članica Ujedinjenih nacija, je za vrijeme agresije 1991.-1995. **pretrpjela vrlo teške gubitke**: oko dvjesto hiljada ubijenih, uglavnom Bošnjaka, te mnogo više ranjenih. Više od polovine stanovništva je protjerano sa svojih ognjišta. Preko dvjesto hiljada ljudi, žena i djece bilo je zatočeno u više stotina koncentracionih logora i zatvora. Preko dvadeset hiljada civila te logore nije preživjelo, a brojne su žene silovane. Iseljavanje u treće zemlje bilo je uslov za veliki broj preživjelih da uopšte ostanu u životu. Porušeno je ili sistemski uništeno oko 1.200 objekata islamske arhitekture, itd.⁵

U kontekstu navedenog smjestiće se i zločin u Šahovićima i Pavinom Polju ima sve odlike modela, na osnovu kojeg su vršeni zločini nad Muslimanima, odnosno Bošnjacima. U radu će se predstaviti stavovi jednog broja autora, što će biti dovoljno da se izvedu i određene rezimne konstatacije. Radi se o naučnim radnicima različite profesionalne orijentacije (historičari, pravnici, vjerski službenici itd) - prof. dr. Mustafi Imamoviću, prof. dr. Smailu Čekiću, mr. Muharemu Omerdiću, mr. Mustafi Spahiću, pri čemu će se iznositi stavovi i drugih autora.

Prof. Dr. Mustafa Imamović, pravnik-historičar, u svom bogatom stvaralačkom opusu značajnu pažnju posvećuje i zločinima u selima Šahovići i Pavino Polje, u srezu Bijelo Polje i polazeći od mota da je „ujedinjenjem, tj. stvaranjem jugoslovenske države, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, nastavljena i zaoštrena nacionalna politika prema Bošnjacima kao Muslimanima, kako u Sandžaku i na Kosovu, tako i u Bosni i Hercegovini“. U tom duhu, u svom kapitalnom djelu *Historija*

5 Šire o ovome: Dr. Smail Čekić: *AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU*, Planiranje, priprema, izvođenje, Knjiga 2, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo i KULT/B, Sarajevo, Sarajevo 2004. str. 1119-1132,.

Bošnjaka⁶ prvoj historiji Bošnjaka, autor će istaći: „progonima su bili izloženi i Bošnjaci u Sandžaku. Najdrastičniji genocid nad Bošnjacima u Kraljevini Jugoslaviji izvršen je upravo u Sandžaku, početkom novembra 1924, u selima Šahovići i Pavino Polje, u srezu Bijelo Polje“. On dalje ističe da je „kod Kolašina 7. XII. 1924. ubijen bivši sreski načelnik Boško Bošković. Ubili su ga iz osvete, kako je kasnije na sudu dokazano, rođaci njegove bivše žene. Za ovo ubistvo vlasti su bez ikakvog osnova optužile neke Bošnjake. Na Bošnjačkoj strani su na izvršenje krvne osvete nad Bošnjacima posebno huškali okružni načelnik iz Bijelog Polja Nikodim Cemović, poglavar bjelopoljski Lazo Bogičević i neki drugi“.

Poslije takve atmosfere, kako prof. Imamović dalje ističe, „u noći između 9. i 10. novembra pošlo je oko 2000 naoružanih Crnogoraca na Šahoviće i Pavino Polje, gdje su pobili i poklali oko 600 Bošnjaka – djece, žena i odraslih. Za zločin se odmah saznalo pa je reisul-ulema Čaušević uputio oštar protest vlastima, dok su poslanici raznih stranaka u parlamentu s tim u vezi interpelirali vladu. Slati su i memorandumi kralju Aleksandru, ali se cijeli slučaj vremenom zataškao“.

Šta se dogodilo sa preživjelim stanovništvom. U ovom dijelu se navodi da su se preživjeli stanovnici Pavina Polja i Šahovića potpuno iselili u Pljevlja, Sarajevo, neki u Tursku, a 140 porodica sa oko 400 članova došli su kao muhadžeri u Gornji Rahić kod Brčkog i tu se trajno nastanili. Na mjestu nekadašnjih Šahovića danas je pravoslavno selo Tomaševo.⁷

Isti autor, prof. Imamović u jednom od svojih radova: KONTINUITET GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA⁸ će istaći da stradanje Bošnjaka ima svoj historijski kontinuitet još od druge polovice 17. stoljeća“ (Isto, str. 169), gdje je smjestio i zločin u Šahovićima (danas Tomaševo) i Pavinom Polju u srezu bjelopoljskom početkom novembra 1924. godine, posmatrajući to u vremenskom razdoblju 1918-1940. Po njemu „novim teškim pritiscima i napadima na živote i imovinu Bošnjaci su izloženi, nažalost, i po tzv. Ujedinjenju ili stvaranju zajed-

6 Dr. Mustafa Imamović, HISTORIJA BOŠNJAKA, Bošnjačka zajednica kulture “Preporod”, Sarajevo, 1996.

7 Isto, str. 491

8 GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1991-1995, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu i drugi, Sarajevo, 1997, str. 169-174.

ničke jugoslovenske države 1. decembra 1918. U toku prvih godina postojanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, zabilježeni su brojni napadi na muslimanske, kako privatne tako i opće, tj. vjerske i vakufske imetke. Vakufska, tj. muslimanska (zakladna odnosno zadužbinska) imovina je stalno devastirana. Život muslimanskog čovjeka nije imao nikakvu vrijednost. Samo je, primjera radi, na području istočne Hercegovine tokom dvadesetih godina bilo preko 3000 vansudskih ubistava. U tim su godinama po ovom autoru, posebno stradali Bošnjaci u Sandžaku“

U takvim uslovima desio se i pokolj 600 Bošnjaka u selima Šahovići (današnje Tomaševo) i Pavino Polje. Nakon prezentiranja ovih podataka, autor će naglasiti: „Jednom riječu u Šahovićima se „odigrala jedna grozna i krvava drama“, koju je, kako on ističe, izuzetno plastično opisao Milovan Đilas u knjizi „ZEMLJA BEZ PRAVDE“ (Land without Justice, London. O tim dramatičnim događajima Đilas je slušao od svog oca Nikole Đilasa, rezervnog žandarmerijskog majora, koji je bio jedan od komadanata krvavog pohoda na Šahoviće i Pavino Polje.“

Još jedan autor iz BiH, mr. Muharem Omerdić, u sklopu istraživanja zločina u BiH, u djelu PRILOZI ZA IZUČAVANJE GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA (1992-1995),⁹ kao uvod u ovu knjigu, izlažući hronologiju genocida nad Bošnjacima, kao osmi genocid označio je „zastrašujući zločin u slučaju bošnjačkog sela Šahovići u bjelopoljskom srezu“

Pri tome je naveo i riječi Stojana Protića, ministra u srpskoj vladi, a kasnije i predstavnika ove vlade kod Jugoslovenskog odbora, koji je 1917. u Nici izjavio „Kad pređe naša vojska Drinu, dat će Turcima (tj. Bošnjacima, o.p.a.) dvadeset i četiri sata, pa makar i četrdeset i osam vremena, da se vrate na pradjedovsku vjeru, a što ne bi htjelo to posjeći, kao što smo u svoje vrijeme uradili u Srbiji. (...) U Bosni se s Turcima neće moći po evropski, nego po naški.“

I ovaj autor je istakao da se „sistemski genocid sprovodio posebno nad bošnjačkim stanovništvom u istočnoj Hercegovini gdje su crno-

9 Mr. Muharem Omerdić, PRILOZI ZA IZUČAVANJE GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA 1992-1995, EL-KALEM, Sarajevo 1996., str. 10-11.

gorske komite pobile preko tri hiljade i opljačkali cijeli taj kraj. Zbog toga su se preživjeli Bošnjaci mahom iseljavali. Isto tako, neprestano se vršio pritisak radi iseljavanja Bošnjaka iz Sandžaka“

Prof. Dr Smail Čekić važi za značajnog istražitelja zločina pa i genocida nad Bošnjacima pri čemu, u tom kontekstu, zatvata i zločine u Šahovićima i Pavinom Polju. Iz njegovog zavidnog izdavačkog opusa posebno treba istaći djela „AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991-1993. i HISTORIJA GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA,¹⁰ U prvonavedenom djelu, u pogledu : OSVRTA NA HISTORIJU GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA, navodi se da su „početkom novembra 1924. Crnogorci u selima Šahovići (Tomaševo) i Pavino Polje (bjelopoljski srez), poklali i pobili 600-900 Bošnjaka, među kojima je mnogo bilo žena, djece i staraca, koji su i kolektivno živi spaljivani.(...) Noću, između 9. i 10. novembra, organizovano je pošlo oko 2000 naoružanih Crnogoraca na Šahoviće i Pavino Polje, gdje su, bez obzira na uzrast i pol, poklali, pobili i rastjerali sve zatečeno bošnjačko stanovništvo. Jedan broj Bošnjaka s tog područja iselio se u Tursku (preko 100 porodica), a drugi (preko 150 porodica) u Gornji Rahić, Čelić i Maoču (kod Brčkog), gdje su se trajno naselili“¹¹

Dr. Mustafa Spahić je, također, u okviru hronologije genocida nad Bošnjacima, u radu DESET GENOCIOD NAD MUSLIMANIMA BALKANA,¹² smjestio i zločin u Šahovićima, ističući i sljedeće: „Nad Muslimanima traje genocid od osnutka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine, pa do propasti Kraljevine Jugoslavije 1941. godine. Mada životi Muslimana u prvoj Jugoslaviji nisu imali nikakvu vrijednost, ipak su bili složeni posebno muslimanima Sandžaka i istočne Hercegovine. Tako je u selu Šahovići, u bjelopoljskom srezu u Sandžaku, 7. novembra 1924. godine oko 600 Muslimana ubijeno bez ikakvog povoda, krivnje i razloga. U Hercegovini je od kraljevih komita tokom devedesetih godina po narudžbi, planu i sistemu, bilo preko tri hiljade vansudskih i neotkrivenih, a dobro poznatih ubistava, naravno počinjjenih nad muslimanima. Ta ubistva i zastrašivanja uticali su na

10 Dr. Smail Čekić, AGRESIJA NA BOSNU GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991-1993, Isto. Dr. Smail Čekić, HISTORIJA GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA, Muzej genociga, Sarajevo, 1997.

11 Isto, str. 17

12 [http://www.islambosna.ba/forum/historija-islama/deset-genocida-nad-muslimanima bal...3.11.2009.](http://www.islambosna.ba/forum/historija-islama/deset-genocida-nad-muslimanima-bal...3.11.2009)

izmjenu etničke slike istočne Hercegovine na štetu muslimana, a u koristi Srba i Crnogoraca.¹³

Jedan od autora: Osman Destanović,¹⁴ posvetio je jedan rad ovom masakru, nazvavši ga „Pokolj Bošnjaka u Šahovićima 1924. godine“, gdje se ističu stalna nastojanja posrbljenih Crnogoraca da se obračunaju sa Bošnjacima, tabu temi o ovom genocidu, organizovanju napada, povodu za genocid – ubistvu Boška Boškovića, crnogorskog oficira, predstavi Kralju Aleksandru od delegata opštine Šahovići i Pavino Polje, Đilasovim zapisima i dr.

„Šahovička kapetanija se sastojala iz 4 opštine. U svim opštinama, izuzev Nedakusa, koje je bilo na lijevoj obali rijeke Lim, stanovništvo je bilo bošnjačke nacionalnosti. Podsticani od velikosrpskih okupacionih vlasti, posrbljeni crnogorci su neprekidno tražili povoda da se obračunaju sa tamošnjim bošnjacima, stanovnicima tih opština.

O genocidu u Šahovićima i Pavinom Polju skoro da niko nije smeo da pomene, a kamoli da napiše i objavi, u vrijeme SFRJ, ovaj zločin se krio i zataškavao, o njemu ni danas mnogi ne znaju ništa. Izuzetak čini pokojni Milovan Đilas koji je u svojoj knjizi „Bespravna zemlja“¹⁵, prvi opisao Šahovički pokolj (Istragu poturica). O tome da ovaj pokolj nije bio spontani čin krvne osvete, kako su ga srpska i crnogorska štampa opisivale, već temeljno pripreman zločin, govore mnoge činjenice.

Prije nego što je počeo napad na Šahoviće i Pavino Polje (Vraneš), izvršena je opsežna priprema u organizacijskom smislu. U prilog tome govore i mnoga dešavanja vezana za događaj. Pouzdano se zna da je bilo organizovano oko 2000 posrbljenih i dobro naoružanih Crnogoraca iz Polja Kolašinskih, Kolašina i drugih mjesta, a na čijem čelu su bili ugledni crnogorski funkcioneri kao: Nikola Đilas – penzionisani žandarmerijski major, Sekula Bošković – rezervni major, Dimitrije Redžić – rezervni major i još neki drugi prvaci na čelu podivljalih plemena. Podrška im je data

¹³ Isto.

¹⁴ Osman Destanović, POKOLJ BOŠNJAKA U ŠAHOVIĆIMA 1924. GODINE, [http://www.Balkanforum.info\(f16\) pokolj-bosnjaka-u-sahovicima-1924-godine-69825/](http://www.Balkanforum.info(f16) pokolj-bosnjaka-u-sahovicima-1924-godine-69825/)

¹⁵ Milovan Đilas, BESPRAVNA ZEMLJA, London 1958.

od bjelopoljskog poglavara Lazara Bogićevića, Milana Terića šefa financijske uprave u B.Polju. Zatražena su policijska pojačanja, koja su odmah stigla iz Pljevalja, Berana, Peci, a iz Pljevalja je bila pristigla čak i vojska.

Boško Bošković je poginuo 07. novembra 1924. godine, na putu od Mojkovića prema Šahovićima u mjestu obod kod Cera. Danas svi koji su iz tog kraja znaju, da su Boška ubile crnogorske komite Radoš i Drago Bulatović iz Rovaca.

Nakon što je ubijen 07. novembra, vlasti naređuju Bošnjacima da predaju oružje. Ne sluteći ništa, nemajući veze sa ovom pogibijom, oni predaju oružje. Tog istog dana po odlasku vlasnika, naoružanje se dijeli pravoslavnim Crnogorcima. Boškovićeve sahrana je obavljena 09. novembra, a prema pisanim podacima prisustovalo je preko 2000 ljudi., tako da se ne pamti veća sahrana na tome kraju ikom priređena. Držani su vatreni govori, za ubistvo bez ikakvog dokaza ili naznake optuženi lokalni muslimani i Jusuf Mehonjić. Govornici su pozivali na osvetu, a načelnik kolašinskog okruga pozvao je prisutne da se u roku od 24 sata osvete za Boškovu smrt. Raspaljena masa odmah je pošla u napad na Bošnjake Šahovića i Vraneša. Ovaj iznenadni i podmukli napad izvršen je 9. i 10 novembra 1924. godine. Tako su posrbljeni Crnogorci, nakon Boškove sahrane i proturene lažne vijesti, krenuli predvođeni oficirima starocrnogorske vojske, u napad na vraneške Bošnjake. Napad je izvršen pred noć i tokom noći tako da je stradao veliki broj stanovništva. Podaci se kreću između 600 i 700 ubijenih. Ubijeni su na najsvirepiji i najpodmukliji način.

U svojoj knjizi „Zemlja bez pravde“, Milovan Đilas je također opisao ovaj pokolj u kome je kao kao vođa raspojasanih krvoloka bio i njegov otac Nikola Đilas. Otac mu je priznao kako je se sve to dešavalo, kao i neke detalje tokom samog genocida.

Đilas piše: „Takvog osvetničkog pohoda nije nikad bilo. Čovjek nije mogao ni slutiti da je nešto takvo moglo biti skriveno u takozvanoj narodnoj duši. Pljačka iz 1918. godine, bila je prema ovome dječija igra...“.

Dalje nastavlja sjećanje svog oca krvopije: „Nakon što su taoci u Šahovićima bili poklani, išao je jedan seljak iz našeg sela Sekula, od

jednog mrtvaca do drugog i prerezao im žile na nogama, tako se radi volovima, nakon što ih se sjekirom oborilo, da se ne bi ponovo mogli dići, ukoliko su još živi. Neki su u džepovima mrtvaca pronalazili komade šećera natopljene krvlju koje su kasnije jeli. Djeca su bila otrogana od majčinih ruku i sestara i pred njihovim očima zaklana... Muslimanskim sveštenicima su čupali brade i urezivali krstove na čelo. U jednom selu zavezali su grupu ljudi za plast i zapalili. Neki su kasnije pričali da je plamen iz zapaljenih tijela bio potpuno crven. Jedna grupa napala je jednu usamljenu kuću. Seljak je upravo gulio jagnje. Oni su imali namjeru da ga strijeljaju i zapale kuću, ali oguljeno jagnje im je dalo ideju da seljaka objese za noge na šljivu, jedan mesar mu je ogulio lobanju, sjekirom, pazeći da ne povrijedi tijelo. Onda je žrtvi razrezao grudi. Srce je još tuklo. Mesar je golom rukom istrgao srce i bacio ga psetu. Kasnije se pričalo da ga pseto nije taklo, jer, čak ni pseto neće turskog mesa“.

Poslije genocida koje je zadesilo cijelu šahovičku kapetaniju, preživjeli Bošnjaci su se iselili odlazeći duboko u Sandžak, za Bosnu ili prema Turskoj. Na njihova imanja su se naselili oni koji su zločin i počinili, tako da danas tamo žive njihovi potomci na tuđoj okrvavljenoj zemlji. Kako ništa ne bi podsjećalo na Bošnjake i Islam, Crnogorci su porušili obje džamije, prekrstili naziv mjesta Šahoviće u Tomaševo dajući mu ime po ratnom drugu Rifeta Burdževića – Trsa“.

Nakon ovog nekoliko rezimiranih konstatacija.

Zločini nad Bošnjacima su bili tabu tema u socijalističkom sistemu, odnosno SFRJ, tako da iz tog perioda skorom da nemamo cjelovitog djela, veoma malo radova, niti naučnih skupova, a da se ne govori o obilježavanju stratišta. Bio je to najkraće rečeno svojevrstan memoricid, koji je uljuljkavao nove bosanske generacije da im se to nikad više ne može dogoditi. Tek nakon izvjesne demokratizacije društvenih odnosa, a posebno proglašavanja novih država, što je slučaj i sa BiH, istraživanje zločina postaje organizovanije i sistematičnije, kroz posebno formirane institucije. Istina, nedostatak ranijih istraživanja je teško nadoknaditi, ali je nemoguće, uslovno nazvano, najnovije zločine istraživati, posebno u BiH u periodu 92-95, ako se to ne poveže

što se Bošnjačkoj zajednici dešavalo prije toga, jer tamo treba tražiti korjene i uzroke.

Zločini nad Bošnjacima se moraju istraživati cjelovito na cijelom ex jugoslovenskom prostoru, što su dobro shvatili autori iz BiH, pa otud u njihovim elaboracijama i zločin, odnosno pokolj u Šahovićima i Pavinom Polju, koji inače predstavlja jedan od najvećih mirnodopskih zločina na ovim prostorima.

I ovaj zločin kao i drugi zločini nije došao sam od sebe, spontano, uvijek se radilo o sistemski organizovanom, planiranom i izvedenom aktu, sa jasnim ciljem prema Bošnjacima. Naravno, u svim situacijama se čekao najmanji povod da bi se oružano krenulo na nedužne i goloruke civile i na njima vršio masakr. O zločinima nad Bošnjacima, pa i ovom u Šahovićima, postoje različiti podatci, jer to nije još uvijek, respektujući ono što je učinjeno, naučno istraženo. O zločinima treba istina, da mlade generacije znaju šta se dogodilo, da to bude opomena da izazovi opasnosti nisu prošli, da to treba imati na umu i u vidu.

U BiH, a i u vezi sa ovim masakrom, prisutno je uporno poricanje, odnosno negiranje zločina. Tako između ostalog, i pored toga što su međunarodni sudovi (Haški tribunal i Međunarodni sud pravde u Hagu), kao najznačajnije sudske instance UN, u svojim pravosudnim presudama presudili da je u BiH, odnosno jednom njenom dijelu (Srebrenica) izvršen genocid, to se masovno poriče od dijela srpskog rukovodstva i intelektualaca (i iz Srbije i bh-entiteta RS). Takav odnos prisutan je i u odnosu prema zločinu u Šahovićima, što je objavljeno u jednom od internet izvora.¹⁶ U vezi s tim, što je eklatantan primjer poricanja genocida u Šahovićima, ističe se sljedeće:

„Navodeći da je tada ubijeno samo 80 Bošnjaka u tekstu se dalje navodi razlog napada pravoslavaca na komšije Bošnjake: „... Od 1886. kolašinski muslimani nemilosrdno kidišu na pravoslavni živalj, otimaju im zemlju, čine zvjerstva, protjerujući srpski živalj u planinu, ili za Srbiju“. “Poslije oslobođanja od Turske 1912; mnoga sela u Vranešu

¹⁶ http://www.dijaspora.org/index.php?option=com_content&view=task&layout=intermid..., 3.11.2009, u naslovu: 84 godine od masakra u Šahovićima – Prava istina o Tomaševu.

postaju jatača gnijezda muslimanskih razbojnika“, od kojih je „pravoslavni narod trpio strahovit teror“.

Kao glavni razlog koji je „pravoslavicima prelio čašu“ navodi se ubistvo Boška Boškovića, „nadaleko čuvenog ratnika i viđenog čovjeka“. Upravo negiranje zločina u Šahovićima i nad Bošnjacima u BiH pokazuju da je neophodno i dalje taj segmet istraživati, dokumentovati i prezentirati javnosti.

Navedene elaroracije potvrđuju da se zločin u Šahovićima ne može istraživati niti obrađivati odvojeno od zločina koji su se desili u Bosni, ali ni obrnuto. Radi se o jednoj cjelini, čiji su ciljevi, planeri, naredbodavci, pa i izvršioci isti ili slični, sa istovjetnim porukama za budućnost, kada je u pitanju opstanak Bošnjaka.

PREVENCIJA SUICIDA KOD OBOLJELIH OD POSTTRAUMATSKOG STRESNOG POREMEĆAJA

Samoubistvo je uvijek dobro kamufliran, diskretan i strogo individualan čin, obavljen velom tajnosti. Ono se ne događa često, pa mnogi smatraju da je to razlog što malo ko o tome razmišlja, da te motive i uzroke malo ko dovodi u vezu s mogućnošću samoubistva. Čak i najbliži saradnici i prijatelji lica koje je izvršilo samoubistvo, mnoge stvari previde, ne shvate signale ili ih, pak, pogrešno protumače. U naučnoj raspravi o samoubistvu potrebno je uzeti u razmatranje i ostavljene tragove samoubistva (oproštajna pisma, način izvršenja,...) koji umnogome mogu „govoriti“ o motivima samoubistva, a što dalje može poslužiti na polju ukupne društvene prevencije samoubistva. U knjizi Damira Pilića, *Samoubojstva - oproštajna pisma*, navedeno je pismo koje je napisao 18-godišnjak, koji je izvršio samoubistvo: „... *Sad mi je opet dobro: ne vidim, ne čujem, nije mi toplo, nije mi hladno, ne mislim na ništa, ne dišem, ne znojim se, i što je najvažnije-NE VOLIM i ne patim. Jednom rječju - dobro mi je.*“

Šta nam je činiti u odnosu na izraženi problem samoubistva?¹ Ni jedna od teorija kao i mnoga istraživanja nisu dala konačan odgovor na pitanje: Zašto se ljudi ubijaju?, mada je svaka na svoj način pomogla da bolje shvatimo fenomen samoubistva. Starost, PTSP, depresija, gubitak voljene osobe, bolest ili usamljenost su najčešći faktori koje dovode do samoubistva. Prepoznati potencijalnog samoubicu je veoma teško i ne postoje „instrumenti“ koji su toliko pouzdani da bi se na njih oslonili. Poboljšanjem materijalnog stanja stanovništva, većom

1 Prevenција suicida je skup aktivnosti koje sagledavaju faktore koji mogu uticati na sprječavanje realizacije samoubistva od strane lica koje ispoljava suicidalne namjere.

brigom države za pojedinca i stvaranjem klime u kojoj se pojedinac neće osjećati usamljeno i zaboravljeno, vjerovatno bi dovelo do smanjenja samoubistava u Bosni i Hercegovini. Sve dotle dok se na samoubistvo gleda kao na problem pojedinca i njegove porodice, bitka protiv ovog zla biće izgubljena. Kada samoubistvo postane društveni problem, odnosno kada ga država i društvo realno i priznaju, i kada se u borbu sistematski i aktivno uključi država sa svojim institucijama, zajedno sa nevladinim organizacijama i medijima možemo očekivati poboljšanje.

Prevenција suicida se neminovno nameće kao nužni prioritet svakog društva, budući da su brojke neumoljive i da svakim danom imamo sve više novih slučajeva samoubistava. Traumatski događaji protekle agresije u BiH² su još snažniji razlog da se i bosanskohercegovačko društvo ozbiljnije pozabavi prevenciji suicidalnog ponašanja svoje populacije.

Aktuelne teorije o suicidu, kao i rezultati empirijskih istraživanja suicida na području BiH, ali i na svjetskom nivou nameću potrebu posvećivanja posebne pažnje prevenciji suicida. U prevenciju suicida prisutne su mnogobrojne i razne strategije i mjere. Najveće prepreke u prevenciji suicida je mnoštvo predrasuda ali i zabluda koje se sa suicidom povezuju, kao i tabui koji vladaju u odnosu na ovaj problem. Naročito je rasprostranjena zabluda da će onaj ko je riješio da se ubije to, svakako, i uraditi. Jedan od načina prevencije suicida treba da se odvija na sljedeće načine: Primarna prevencija obuhvata spektar aktivnosti koje imaju cilj spriječiti značajniju pojavnost suicida. Ove aktivnosti se odvijaju na širem društvenom planu i preko njih se mijenja način razmišljanja i rješavanja problema; odgajaju se ljudi sa pozitivnim načinom razmišljanja i rješavanja problema, a društvo stvara takve uslove življenja da izostaju razlozi za nesigurnost i gu-

2 Na novinarsku konstataciju: U svakom slučaju liječenje žrtava torture nije moguće tek tabletama. Nužno je uključenje cijele društvene zajednice. Doc dr Alma Bravo Mehmedbašić, šef odjeljenja kliničke psihijatrije KCU Sarajevo kaže: "Da. No, to bi trebalo pitati nadležne. Recimo, imamo *Udruženje logoraša BiH* u kome su okupljenje žrtve torture. Oni tako organizirano djeluju i bore se za svoja prava. Međutim, svi standardi kažu da nema rehabilitacije bez uključanja svih ovih aspekata reparacije koja uključuje i zakonsku regulative. Kažnjavanje počinitelja garantira, sa druge strane, da se neće tortura ponoviti. Ujedno, materijalno moralna kompenzacija za preživjele treba uključiti zakonsku legislativu kako bi preživjeli povratili izgubljeno povjerenje u druge ljude i u društvenu zajednicu". List Preporod, broj 5/895, 2009. godina

bitak samopoštovanja. Govoriti o primarnoj prevenciji samoubistva je, ipak, složeno budući da su aktivnosti uglavnom usmjerene na intervenciju (kada imamo najavu samoubistva) i postvenciju (u slučaju već pokušanog samoubistva). Sekundarna prevencija obuhvata aktivnosti koje su usmjerene na ranu i efikasnu dijagnostiku, odnosno otkrivanje problema i preduzimanje aktivnosti da se problem riješi. U odnosu na prevenciju suicida, to uključuje dobro educirane profesionalce, dobro informisano društvo i porodicu, kako bi se prepoznale suicidalne osobe i poduzele aktivnosti čiji je cilj spriječiti suicid, odnosno mijenjati način funkcionisanja, od negativnog ka pozitivnom u odnosu na život. Tercijarna prevencija obuhvata aktivnosti čiji je cilj poboljšanje kvalitete tretmana i smanjenje invaliditeta, odnosno bilo kakvih drugih posljedica po kasnije funkcionisanje.

Društvena zajednica treba (mora) izgrađivati adekvatne faktore prevencije suicidalnog ponašanja³ i na taj način doprinijeti smanjenju ukupnog broja samoubistava.⁴

Sve veći broj znanstvenika smatra da ozbiljna religioznost vodi ka sigurnoj prevenciji suicida, odnosno, da svakom razumljiva i prihvatljiva pravednost, poštenje, dobrota i ljubav prema samome sebi

- 3 PREVENCIJA SUICIDA I POTREBA HOSPITALIZACIJE SUICIDALNOG PACIJENTA: Sanja Vukadinović, Daliborka Radivojević-Vučković, Milijana Savić-Delić, Vesna Pandžić Klinika za psihijatriju, Klinički centar Banja Luka. U radu se govori o mogućnosti suicidalne prevencije i (ne)osnovanosti hospitalizacije suicidalnog pacijenta. Prevencija suicida zavisi od: 1) faktora koji potiču od društvene i socijalne sredine, 2) faktora vezanih za ličnost (mentalnih). U periodu od 1. januara 2006. do 31. januara 2007. godine na odjeljenju za Urgentnu psihijatriju Kliničkog Centra u Banjoj Luci, od ukupno hospitalizovanih 420 pacijenata, 17 (4,04%) hospitalizovanih pacijenata je pokušalo samoubistvo (dijagnoza *Tentamen suicidii*). Prevencija suicida i suicidalnog ponašanja u interesu je najšire društvene zajednice.
- 4 Prevencijom do smanjenja broja samoubistva: "Sumirajući svoja iskustva, eksperti koji se bave problemom samoubistva naglašavaju da je moguće preventivno delovati na samoubistva i identifikuju pet najvažnijih oblasti prevencije. Pre svega, to je edukacija i unapređenje svesti javnosti i stručnog osoblja, kako bi se prepoznali suicidalnih rizici, redukovala stigmatizacija mentalnih oboljenja i samoubistva i podstaklo traženje pomoći. Zatim, unapređenje skrining metoda za identifikovanje osoba pod rizikom i njihovo upućivanje na tretman, koji podrazumeva farmakoterapiju, psihoterapiju i praćenje. i restrikcija pristupu letalnim sredstvima (kao što je, na primer, stroža kontrola vatrenog oružja, detoksifikacija gasa ili reda primena vrlo toksičnih antidepresanata) može da bude od izvesne koristi, a vrlo je bitno i odgovorno predstavljanje samoubistva u medijima (Mann et al., 2005). Rečeno klasičnim jezikom primarne, sekundarne i tercijarne prevencije, cilj je redukcija novih slučajeva samoubistava, pre svega efikasnim tretmanom psihijatrijskih poremećaja i unapređenjem nepovoljnih socijalnih, ekonomskih i bioloških uslova, zatim smanjenje verovatnoće samoubistva među visoko rizicnim osobama i ublažavanje posledica pokušaja samoubistva (Sher, 2004)". Goran Penev, Biljana Stanković, Samoubistva u Srbiji početkom 21. veka i kretanja u proteklih pedeset godina, 2007. godina

je protivna prekidanju vlastitog života.⁵ Mnogi naučnici cijene da je posebno apsurdno i kontradiktorno da ateisti, koji tvrde da sa smrću čovjek prestaje postojati, posežu sa samoubistvom i tako prema svojim vlastitim stavovima uništavaju jedino i sve što imaju i jesu. Dalje ističu "da odgojem i samoodgojem bi trebalo razvijati nastojanje oko realističnog pristupa životu i neprilikama u životu. Ako čovjeku dođe misao da bi bilo bolje da ga nema, on bi trebao raditi na sebi da se riješi takvih pomisli i raspoloženja. Nepodnošljive boli se mogu izbjeći odgovarajućom kvalitetnom primjenom postojećih medikamenata kod svih bolesti. Informisani stručnjaci predlažu pacijentima da ako im medicinsko osoblje ne uspijeva eliminisati bol, da promijene medicinsko osoblje. Postojeće medikamente treba znati dobro i uspješno primjenjivati. Neko može biti izvrstan specijalist za neke bolesti, a da ne zna eliminisati bol povezanu s tom bolešću. Rano djetinjstvo je, izgleda, najvažnije doba života za usvajanje pozitivnog i realističnog reagovanja na neprilike u životu, koje osiguravaju duševnu stabilnost i mir i u najtežim prilikama. Jedan dio ljudi i u najtežim neprilikama u životu ostvaruje stvarni mir u sebi. Stvaran mir, znači mir u kojem se čovjek može sjećati svakog doživljaja u svom životu i u kojem može biti svjestan svake negativnosti, koja mu se može u budućnosti dogoditi. To je mir zrele osobe. Takvih ljudi ima, a može ih biti i više. Svatko ko stvarno i trajno želi takav mir, može ga postići ako se služi pravim sredstvima."⁶

Oponašanje suicida još se naziva i Wertherov efekt, kada je objavljena Goetheov roman "*Patnje mladog Werthera*", što je izazvalo niz sličnih samoubistava. Upravo se navedeni fenomen imitacije može iskoristiti u prevenciji suicidalnog ponašanja. Navedeno su dokazali Austrijanci, nakon što su se informativni mediji uključili u prevenciju suicida, promjenom načina izvještavanja o tim događajima. Kroz četiri godine praćenja pokazalo se smanjenje stope suicida za 20%, a pokušaja suicida za čak 75%!

5 Zajednički život kao spas. Đavolji krug mržnje i protumržnje, nasilja i protunasilja, vodi u smrt. Može ga se nadvladati samo ljubavlju prema životu, prema zajedničkom životu. Jürgen Moltmann, najznačajniji živući protestantski teolog, na čijem je djelu obranjeno preko 200 doktorata. Oslobođenje, 28.03.2009.godine

6 Elektronsko izdanje, 2008. godina

Svjetska zdravstvena organizacija donijela je program prevencije koji se zove SUPRE (Suicide prevention), a koji uključuje medije kao važan faktor u preventivnim aktivnostima. Poznati fenomen kopiranja samoubistva (copycat suicide) u direktnoj je proporcionalnoj vezi s publicitetom koji mediji daju samoubistvu. Publicitet je faktor koji ranjivu osobu može navesti da izvrši suicid. Ako se izbjegava senzacionalističko izvještavanje, izbjegavanje priče na naslovnoj strani, objavljivanje fotografija i detaljnih opisa suicidalnog ponašanja ili suicida, a navode mogućnosti zaštite i kontakata s institucijama koje pružaju pomoć - prevencija je uspješna.

Prema zvaničnoj statistici, u toku godine u svijetu jedan milion ljudi izvrši samoubistvo, ili 2.740 u toku dana, ili 114 u toku jednog sata ili 2 samoubistva svake minute. Pretpostavlja se da je broj samoubistava veći za 25%, jer se neke smrti ne zaključuju kao samoubistvo iz raznih razloga, što onda iznosi 1.250.000 samoubistava godišnje u svijetu. Što se tiče pokušaja samoubistava, ne postoje zvanični podaci, jer se ti pokušaji najčešće ne prijavljuju, ali vjeruje se da je taj broj oko 30 puta veći od stope izvršenih samoubistava, ili 37.500.000 pokušaja samoubistva.

Prevencija najčešćih uzročnika suicida

U ukupnoj prevenciji suicida, važnu ulogu igra i prevencija najčešćih uzročnika suicida. Budući da je u ovome istraživanju značajan dio posvećen PTSP, potrebno je naglasiti da prevencija PTSP igra značajnu ulogu u ukupnoj prevenciji suicida. Prevencija PTSP obuhvata: (1) socijalnu stabilnost pojedinca (2) smanjeni rizik (3) plansku strategiju suočavanja sa stresom

Preporuka Svjetske zdravstvene organizacije Evropskim vladama u vezi prevencije suicida: radna grupa WHO zaključila je da postoji velika potreba za razvojem i poboljšanjem koordinirane nacionalne i multinacionalne strategije za prevenciju suicida. Usmjerenost prema navedenim treba biti na:

- osvještavanju javnosti, posebno političara da budu svjesniji socijalnih i individualnih faktora koji povećavaju rizike od suicida i koji mogu biti osnovni u preventivnim programima;

- treniranju zdravstvenih radnika svih struka i nivoa u području suicidologije i sl.;
- poboljšanju funkcionisanja zdravstvenih i socijalnih ustanova u otkrivanju rizika suicida kao i u radu s osobama i grupama koje imaju visoko rizično ponašanje;
- proširivanju i poboljšanju koordinacije na nacionalnom i internacionalnom nivou radi istraživanja suicida sa naglaskom na epidemiološke pokazatelje i rezultate tih programa;

Bosanskohercegovačko društvo i država moraju krenuti u sopstvenu kampanju na polju prevencije suicida, ali i uključivanje u globalne programe prevencije.⁷ Prema odlikama dosadašnjeg društvenog ambijenta koji pogoduje povećanju broja samoubistava u BiH, neophodne su sljedeće aktivnosti (koje u određenoj mjeri zastupaju i drugi autori):

- javnosti snažnije predstaviti samoubistvo, ne samo kao individualni („ludački“) problem već kao opštedruštveni primarni problem;
- obnoviti izgubljene vrijednosti „tradicionalne bosanskohercegovačke porodice“ koja je ozbiljno ugrožena;
- cjelokupno stanovništvo BiH koje je prošlo neviđene ratne strahote kroz terapije šire društvene zajednice „vraćati“ u normalne tokove života;
- bosanskohercegovačku društvenu ljestvicu vrijednosti revidirati na način da nosioci opstojnosti BiH naspram snagama razgradnje BiH budu na višem nivou društvenih vrijednosti;
- brže procesuiranje ratnih zločinaca i njihovo isključivanje iz javnog života (čime se postiže pozitivan efekat kod snaga odbrane BiH od agresije-povratak smisla borbe proteklog rata);
- sagledavanje problema stradalnika protekle agresije na BiH i utjecaja psihotraume i traumatskog žalovanja na suicidalno ponašanje;

⁷ „Svi savremeni gradovi imaju centre za prevenciju suicida, koji uz pomoć profesionalaca i amatera djeluju preventivno i usmjeravaju ljude kada im je pomoć potrebna“, ističe Milan Stojaković, psihijatar specijalista na Klinici za psihijatriju u Banjaluci i stalni sudski vještak s katedre za psihijatriju Medicinskog fakulteta Univerziteta u Banjaluci (subspecijalista sudske psihijatrije). List Nezavisne novine, 22.2. 2009. godina

- izmjene Zakona o pravima boraca u dijelu pomijeranja granice utvrđivanja PTSP (1997. godina), čime su narušena prava boraca proteklog rata kod kojih se PTSP javlja nakon 1997. godine;
- restrikciju u pristupu sredstvima ubijanja, a posebno naoružanju i eksplozivnim sredstvima koja se skrivena nalaze kod građana;
- poboljšanje ukupnog životnog standarda (prvenstveno) kroz povećanje broja zaposlenih;
- promovirati potrebu za boljim stanjem na polju mentalnog zdravlja u BiH;
- izvršiti validna istraživanja na polju ustanovljavanja činjenica vezanih za uzroke koji pogoduju razvoju suicidalnih ponašanja;
- formirati centre za prevenciju PTSP (budući da u bosanskohercegovačkom društvu imamo sve više oboljelih od PTSP);
- jača edukaciju u školama/program prevencije suicida-trening učitelja i osoblja da prepoznaju rizične mlade osobe;⁸
- stalno iznalaženje rizičnih faktora za suicid;
- sagledavanje i definisanje pojmova i teorija o nastanku i razvoju suicidalnog ponašanja;
- ukazivanje potrebe multidisciplinarnog pristupa u prevenciji i razumijevanju suicidalnog ponašanja;
- uvođenje i poboljšanje opštedruštvene edukacije o suicidalnom ponašanju;
- prihvaćanje vjerovanja o životu kao jedinoj alternativni, koja se nikada ne smije dovesti u dilemu;
- iznalaženje optimalnih metoda liječenja suicidalnih osoba;
- pružanje optimalne pomoći svakoj suicidalnoj sobi;

8 „Adolescentima i mladima, u vremenu i na prostoru gdje postoji bremenitost društvene problematike, osjećaj beznađežnosti, erozija morala kao i nepostojanje jasnih vrijednosnih sistema, normativa i pravila, nije i ne može biti jednostavno da adekvatno i bez ugrožavajućih uticaja, prolaze kroz svoj razvojni proces. Interakcija društvenih problema sa uobičajenom razvojnom dinamikom ovog životnog perioda vodi daleko većem riziku od auto-destruktivnog i suicidalnog ponašanja mladih te (da se vratimo na početak) ne čudi fokusiranje pažnje stručne javnosti na ove vidove manifestovanja“. Ivan Ilić, Živorad Kastratović i Biljana Šaula-Marojević, Eksplorativni i terapijski rad sa mladim suicidalnim pacijentom, Institut za psihijatriju - Klinički centar Srbije, Beograd, juli – decembar 2004., broj 3-4, str. 66

- prevenciju suicida usmjeriti protiv alkoholizma, zloupotrebe droga i porodičnih kriza;
- prevenciju suicida kod žena usmjeriti na prethodne pokušaje suicida, te najave suicida pravilno procijeniti;
- razviti adekvatnu naučno-istraživačku djelatnost vezanu za problem suicida, sa težištem na učešću u međunarodnim istraživanjima.

Neophodno organizovano društveno djelovanje

Za sada svi ozbiljniji pristupi u prevenciji suicida idu u pravcu da je neophodno organizovano društveno djelovanje.⁹ „Struktura uma samoubice je kompleksna i morala bi se studioznije analizirati, istražiti i izučiti, na čemu bi se morale angažovati mnoge institucije i organizacije, kako iz Vladinog, tako i iz nevladinog sektora. Mi iz policije smo spremni učestvovati i ustupiti naše podatke do kojih smo došli u vođenju istrage, odnosno, prilikom vršenja uviđaja. Međutim, u dosadašnjem radu nismo uočili da su i druge institucije dale svoj doprinos u smislu cjelovite analize i osmišljenog programa na prevazilaženju uzroka koji dovode do izvršenja samoubistava”, kažu u MUP RS. Njihovo mišljenje dijele i psiholozi, a svi se slažu u jednom - za smanjenje broja samoubistava u BiH potrebno je obezbijediti bolje egzistencijalne uslove, a u preventivno djelovanje moraju se uključiti sve institucije, počev od institucije funkcionalne porodice¹⁰

Roy Baumeister (Walton, 2001) izdvaja četiri potrebe za smislom, koje svi ljudi jednako posjeduju. Prema njemu, pojedinac koji ima zadovoljene ove potrebe, zasigurno će svoj život doživjeti kao vrijedan življenja:

1. potreba za svrhom, koja se očituje u postojanju ciljeva i ispunjenja na osjećajnoj ravni, pri čemu su ciljevi svojevrsne slike budućih eksternih stanja, a ispunjenja su moguća buduća subjektivna stanja koja su po zadovoljenju iznad trenutnih;

9 „Shvatio sam vremenom da se svima može pomoći ako im se povрати socijalna sigurnost, ako im se povrate ugled i dostojanstvo, ako nanovo postanu neko”. Prim. dr. Senadin Ljubović. Dani, 24.04.2009.godina

10 List Nezavisne novine, 22.2.2009. godina

2. potreba za vrednovanjem, koja se očituje u čovjekovoj potrebi da su njegove akcije ispravne i pozitivno evaluirane od strane drugih ljudi u nekom socijalnom okruženju;
3. potreba za kontrolom nad događajima, gdje je bitno vjerovanje da ta kontrola postoji, čak i ako se radi o iluziji;
4. samo-vrijednost, gdje ljudi žele biti iznad drugih, osjećati se nadmoćnima;¹¹

Strategija prevencije suicida u školama i drugim ustanovama trebala bih imati sljedeće ciljeve:

1. pružiti informacije o karakteristikama suicidalnosti i načinima prevencije svim članovima školske zajednice;
2. osigurati informacije o učestalosti i uzrocima suicidalnosti mladih;
3. uvjereiti školsko i osoblje kako mogu učiniti promjenu i spasiti nečiji život;
4. razjasniti problem povjerljivosti i naglasiti kako školsko osoblje ne smije čuvati tajnu o suicidalnom ponašanju nekog učenika;
5. istaknuti ulogu savjetodavaca i podržavajući profesionalaca u školi, istovremeno ohrabrujući učenike da im se obrate u slučaju potrebe;
6. ohrabriti sve učenike u traženju pomoći kada je trebaju;
7. osigurati izvore pomoći unutar škole, kao i cijele zajednice, uključujući centre za krizne intervencije i centre za prevenciju suicida;¹²

Tema o prevenciji suicida morala bi u bosanskohercegovačkom društvu i državi biti puno aktuelnija i na poseban način tretirana sobzirom na stepen posttraumatskog stresnog poremećaja uzrokovanog nametnutom agresijom na BiH. "Možda" bi jedan od načina šire društvene prevencije suicida u BiH trebao da bude zastupljen u sljedećim segmentima:

11 Vučinić Tatjana, Smisao u životu-evaluacija upitnika odnosa prema životu, Zagreb, 2003., str. 12

12 Appleby M., King. R. & Johnson B., Suicide Awareness Training Manual, 1996.

1. Povratiti ugled i dostojanstvo "tradicionalne" bosanskohercegovačke porodice, koja je u ranijim vremenima bila "lijek za sve". Stiče se utisak da se bosanskohercegovačka porodica "planski" razara, što bi svakako bila pogubnost sa aspekta ukupnog oporavka bosanskohercegovačkog društva, pa tako i na polju prevencije suicida;
2. Uložiti više energije da dublje upoznajemo svoje najbliže i da ih prihvatamo, a ne da ne marimo za tuđe probleme i da se otuđujemo od najbližih;
3. Osobe koje manifestuju simptome suicida trebaju tuđu pomoć, koja se može pružiti jedino ako težimo da upoznajemo skrivene razloge njihova ponašanja;
4. Dobro je poznato da živimo u vremenu kada se mnogi manje ili više osjećaju beskorisnim, odbačenim od drugih. Moramo reagovati, i kod takvih osoba probuditi osjećaj vlastitog samopoštovanja;
5. Svi imamo određeni nivo agresivnosti, ali svi nemamo sposobnost da tu agresivnost izražavamo kontrolisano. Najvažniji faktor u psihodinamici samoubistva je vlastita potisnuta agresivnost koja se okrenula protiv sebe. Veoma je važno ohrabriti i naučiti mlade ljude da izražavaju svoje emocije, ali i svoju agresivnost, ali na način da to ne čine implusivno, već kontrolisano, zrelo ali i promišljeno;
6. Osmišljavati svjesno patnju na način da budemo spremni prihvatiti i podnositi patnju i unutrašnje tjeskobe. Važno je naglasiti da mnogi zastupaju stanovište da je istinska vjera najveća moralna snaga za osmišljavanje patnje i života, jer osjećaju strah zbog odgovornosti pred Bogom za životom koji je samo Božji dar i koji samo Bog ima pravo oduzeti;
7. Baviti se naučnim rezultatima na polju suicida. Na taj način ćemo znati koja su to kritična vremena, periodi i sl. koji pogoduju suicidau i u odnosu na navedeno imamo i obavezu na prevenciju suicida na način da takvu osobu možda diskretno pratimo i motrimo i sl.;

8. Podrška profesionalnih ustanova u zajednici se ne smije ignorirati. Potrebno je kod osoba sa suicidalnim namjerama razbijati stigmatu i na taj način ih upućivati u nadležne ustanove.

Nesposobnost uočavanja ključnih promjena koje navode na suicidalne misli

Pored ukupnih dostignuća na polju nauke i drugih društvenih djelatnosti, i dalje možemo reći da je samoubistvo enigma, gdje se pokušavaju odgonetnuti uzroci koji su nekoga doveli do toga da smrt vidi kao jedini izlaz. Većina samoubistava ostaju nedorečena priča. Stručnjaci, porodica i šira okolina nikad nemaju jasan odgovor: zašto je neko odlučio prestati živjeti? Za razumijevanje konkretnih slučajeva uvijek nedostaju ključni fragmenti u mozaiku koji su presudili da neko zaključi da su problemi na ovome svijetu nerješivi, a smrt jedino njihovo rješenje. Još je zbunjujuće kada samoubistvo izvrši osoba koja je naizgled imala sve riješeno, živjela bez problema a sebi samoubistvom okončala život, a iza nje su ostale druge osobe sa daleko većim problemima.

Pored navedenog, prisutni su i neki (oprečni) stavovi da odgovor na samoubistvo postoji. Prema navedenom, definitivno je moguće spriječiti samoubistvo u mnogim slučajevima, preokrenuvši tok emocija, misli,... odnosno suicidalnih namjera pojedinaca koji autodestrukciju smatraju jedinim mogućim izlazom. Procjena je da odgovor leži u: predikcija i prevencija. Predikcija ili predviđanje je u obraćanju pažnje na znakove/simptome koji ukazuju na moguću odluku da neko s kim smo često u kontaktima oduzme sebi život. Diggory kaže: „Očekivanje da je predikcija suicida moguća samo je specijalan slučaj uobičajene naučničke vjere da univerzum sadrži čvrste regule koje mogu biti otkrivene i protumačene racionalnim istraživanjima.“ Brojni slučajevi samoubistava nameću pogrešan zaključak kako se radi o neočekivanom i iznenadnom činu. Najbliža istina je da oni koji „dobro poznaju“ ličnost potencijalnog samoubice nisu sposobni uočiti ključne promjene koje navode na suicidalne misli.

Najveće mogućnosti za objašnjenje samoubistva imaju one naučne discipline koje se nalaze na granici gde se individualno i društveno prožimaju. Niti jedna od teorija kao i rezultati empirijskih istraživanja nisu dali konačan odgovor: zašto se ljudi ubijaju? Aktuelne teorije i

empirijska istraživanja, svaka na svoj način, nam pomažu da što bolje shvatimo fenomen samoubistva. Sklop društvenih, psiholoških, psihijatrijskih, porodičnih i drugih faktora, uz moguću dominaciju jednog nad drugim, imaju značajnu ulogu u etiologiji pojave samoubistva.

Sve brojniji ratovi, mirovne misije, prirodne i druge katastrofe čine PTSP aktualnim problemom. Kao „adekvatan“ odgovor na navedni izazov, intenzivirala su se istraživanja terapije PTSP pomoću virtualne stvarnosti (VR), koja prema preliminarnim rezultatima daju određene/nedovoljne pozitivne rezultate.

Kod stanovništva BiH, postoji porast broja psihičkih poremećaja u poslijeratnom periodu u odnosu na predratni period. Poslije rata posebno je evidentan porast poremećaja iz kategorije razvojnih psihičkih poremećaja u odnosu na predratni i ratni period. Evidentno je prisustvo PTSP u BiH, ali u znatno manjoj mjeri nego što se moglo očekivati s obzirom na veličinu ratne destrukcije. Očekivana specifična pojava specifične direktne posljedice ratnog stresa na psihičnom učesniku rata u BiH za sada nije evidentirana, tj. nije se pokazalo da postoji «bosanski sindrom».¹³ Rat je imao razarajuće efekte na učesnike rata, naročito vojnike, kroz PTSP i depresiju kao najčešćim posljedicama, kao prateća pojava sličnih društvenih destrukcija.

Na kraju potrebno je, kao budući „orijentir“ u rješavanju ukupnog problema suicida, imati i rezultate najnovijeg globalnog istraživanja o učestalosti samoubistava koje je provela međunarodna grupa naučnika u 17 zemalja različitog stepena privrednog razvoja (podaci prikupljeni od 85.000 ljudi):

- a. razmišljanje o samoubistvu imalo je prosječno 9,2 odsto ispitanika;
- b. pokušaj izvršenih samoubistava kod 2,7 odsto ispitanika;
- c. učestalost samoubistava u posljednjih 45 godina povećala se za 60 odsto;
- d. suicid je jedan od vodećih uzroka smrti kod osoba u dobi od 15 do 44 godine;

13 «Bosanci su preživjeli nerazuman rat pomoću dara mentalnog integriteta. Svaki istaknuti novinar koji je bio u Bosni u toku rata svjedočio je i izvještavao o ovom daru mentalnog integriteta, daru naslijađenom iz vjerske tradicije i kulturnih običaja u Bosni.» Keit Doubt, *Sociologija nakon Bosne*, Buybook, Sarajevo, 2003., str. 35.

- e. izgledi za samoubistvo rastu između 12. i 15. godine života;
- f. najveći rizik za suicid prisutan je u roku od godinu dana nako što je osoba prvi put pomislila na mogućnost samoubistva;
- g. najveći rizik prisutan je u grupi žena u dobi od 18 do 34 godine, posebno slabijeg obrazovanja, neudanih i pogođenih nekim mentalnim poremećajem;
- h. u zemljama s najvišim stepenom privrednog razvoja najveći faktor rizika su poremećaji raspoloženja poput depresije;
- i. u ostalim zemljama najveći rizik sa sobom nose poremećaji kontrole impulsa, ovisnost o drogama te anksioznost;

Savremeni svijet je (izgleda) ubijeđen da se prevencija samoubistva treba vršiti „injekcijom i tabletom“, odnosno, postizanjem uspjeha u kvantitativnom aspektu - smanjenjem broja samoubistava a u kvalitativnom smislu čine se veće posljedice - sprječavanje samoubistva na način da kada individua dobije ozbiljne psihičke i druge poremećaje sa snažnom manifestacijom suicidalnih namjera-prelazi se na „injekciju i tabletu“, odnosno na održavanje puke fizičke opstojnosti sa potpunom mentalnom odsutnošću.

Rat kao društvena bolest

Džon Kasel, poznati epidemiolog sa Univerziteta u Sjevernoj Karolini je rekao: „Bolest nikada ne sprječava to što se otkrivaju slučajevi oboljenja, već djelovanjem na nivou kolektiva, na sredinu, društvene i socijalno-psihološke faktore koji povećavaju sklonost ka oboljenjima i slabe otpornosti pojedinaca prema spoljnim agresijama. U suštini, zdravlje je ravnoteža između patogenih činilaca i njihovih domaćina. Zdravlje zavisi od sposobnosti pojedinaca da održe relativno stabilan odnos prema svome okruženju. Pitanje na koje treba odgovoriti je 'kako društvo može da pomogne tu sposobnost?'“¹⁴

Povećane stope samoubistva u Bosni i Hercegovini (i nagovještaj moguće ekspanzije samoubistava zbog činjenice da se kod relativno velikog broja lica registruje prisustvo PTSP koji predstavlja „bazu“ za lica sa suicidalnim namjerama, ukoliko izostane adekvatna društvena prevencija) u periodu (1985-2005.), kao i prelazak od ranijih niskih stopa

¹⁴ Gorz A., *Ekologija i politika*, Beograd, Prosveta, 1982, str. 204.

karakterističnih za našu populaciju na srednje stope suicida, ukazuju da su u ovom periodu u BiH bili izraženi društveni suicidogeni faktori. Bosanskohercegovačko društvo je prošlo totalnu društvenu destrukciju - rat, što se generalno smatra glavnim uzročnikom povećanja broja samoubistava. Navedeni period, osim što je obilježen ratom, imao je svoje i druge (prateće) karakteristike, kao što su: velika stradanja populacije (poginuli, ranjeni, logoraši,...), prisilne migracije, velike materijalni i emotivni gubici, promjena u strukturi porodice kod velikog broja građanstva,... Stalna politička previranja, opšti porast kriminala, velika nezaposlenost, evidentan pad morala, obrnuta skala društveni vrijednosti (kriminalci i ratni profiteri zauzimaju na skali vrijednosti mjesto borcima) su dodatni činioci koji pogoduju porastu broja samoubistava. Bosanskohercegovačko društvo poprima karakteristike „razorenog društva“ „prikliješteno“ snažnom anomijom i „organizovanim haosom“. Poslijeratni period u BiH karakteriše sve slabija društvena solidarnost i kohezivnost. Uzimajući u obzir Dirkemova shvatanja samoubistva, u BiH je sve sve slabija društvena integracija i regulacija, koje utiču na porast stopa suicida. Poznat je Dirkemov stav da je samoubica duboko determinisan društvenom sredinom. Ovaj stav ima posebno značenje u periodu istraživanja za ratni period (1992-1995.), što nam potvrđuju i visoke stope suicida demobilisanih boraca i ratnih vojnih invalida u poslijeratnom periodu, kao populacije koja je suočena sa svim nedaćama ovog perioda.

Osvrt na globalni problem samoubistva najbolje je završiti riječima uvaženog prof.dr. Jusufa Žige, koji kaže: „Evidentno je da savremeni čovjek, moralno sunovraćen i duhovno ispražnjen, ne može riješiti krizu suvremenog svijeta, jer je sam, kao takav, producira. On najprije, mora redefiniirati svoj odnos prema sebi tj. vlastitom sistemu vrijednosti, prema drugim ljudima i, konačno, prema svijetu koji ga okružuje. Jednom riječju, mora promijeniti filozofiju svoga života. Samo u proživljavanju njegove zemaljske ukorijenjenosti i nebeske produhovljenosti, isijava ljudskost. Sve drugo bi bio pokušaj imitiranja životinje (životinjskih poriva), ili pak, duhovnih stvorenja“.¹⁵

15 Jusuf Žiga, *Zemljoradnici vremena*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998., str 301.

Literatura:

1. Čekić Smail, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, knjiga 1 i 2, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004.
2. David W. Foy, *Liječenje posttraumatskog stresnog poremećaja-kognitivno bihevioralni postupci*, Naklada Slap.
3. Dirkem Emil, *Samoubistvo*, BIGZ, Beograd, 1997.
4. Dizdarević Ismet, *Psihološke posljedice agresije na Bosnu i Hercegovinu*, VKBI, Sarajevo, 1997.
5. Dizdarević Ismet, *Barbari su bili bolji*, Sarajevo, 1998.
6. Čedomir Jovanović, *Prestupničko ponašanje mladih*, Savremena administracija, Beograd, 1975.
7. Erich Fromm, *Anatomija ljudske destruktivnosti I*, Naprijed, Zagreb, 1989.
8. Gorz A., *Ekologija i politika*, Beograd, Prosveta, 1982.
9. Gustav Le Bon, *Psihologija gomila*, Narodna knjižnica, Zagreb, 1920.
10. Goran Penev, Biljana Stanković, *Samoubistva u Srbiji početkom 21. veka i kretanja u proteklih pedeset godina*, 2007.
11. Ivan Ilić, Živorad Kastratović i Biljana Šaula-Marojević, *Eksplorativni i terapijski rad sa mladim suicidalnim pacijentom*, Institut za psihijatriju - Klinički centar Srbije, Beograd, juli – decembar 2004.
12. *Izveštaj o primjeni konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena u Bosni i Hercegovini*, april 2004.
13. ICG Balkans Report N° 118, *Nadnica za grijeh: sučeljavanje sa Republikom Srpskom u Bosni*, Sarajevo/Brisel, 8. oktobar 2001.
14. Izetbegović Alija, *Čudo bosanskog otpora*, BH Press, Sarajevo, 1995.
15. Judit Lewis Herman, M.D., *Trauma i oporavak*, Svjetlost, Sarajevo, 1997.
16. Karl Von Klauzevic, *O ratu*, Gregović, Beograd, 1939.
17. Keit Doubt, *Sociologija nakon Bosne*, Buybook, Sarajevo, 2003.
18. Mr. sci prim. dr Nermana Mehić-Basara, mr. sci prim. dr Senadin Ljubović, brigadir Zemir Sinanović-magistar socioloških nauka, prim. dr Aida Hadžibajrić, prim. dr Muhamed Hasanbegović, dr Emina Kurtagić-Pepić, *Vodič – Posttraumatski stresni poremećaj za demobilisane branioce i članove njihovih porodica*, Sarajevo, 2008.
19. Mr. sci prim. dr Nermana Mehić-Basara, mr. sci prim. dr Senadin Ljubović, brigadir Zemir Sinanović-magistar socioloških nauka, prim. dr Aida Hadžibajrić, prim. dr Muhamed Hasanbegović, dr Emina Kurtagić-Pepić, *Projekat istraživanja zastupljenosti posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) kod stanovnika Kantona Sarajevo*, Sarajevo, 2008.
20. Mr. sci prim. dr Nermana Mehić-Basara, mr. sci prim. dr Senadin Ljubović, brigadir Zemir Sinanović-doktor socioloških nauka, prim. dr Aida Hadžibajrić, prim. dr Muhamed Hasanbegović, dr Emina Kurtagić-Pepić, *Simptomi i znaci posttraumatskog stresnog poremećaja – PTSP kod stanovnika Kantona Sarajevo*, Projekat istraživanja, Sarajevo, 2009.
21. Miković Milanka, *Samoubistva u okruženom Sarajevu*, Univerzitetska knjiga, Sarajevo, 1998.
22. Miković Milanka, *Psiho-socijalni poremećaji djece izazvani ratom u BiH*, Studentska štamparija Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1997.

23. Norman Cigar, *Genocid u Bosni-politika „etničkog čišćenja“*, BKC, Sarajevo, 1998.
24. Nuriya Babajić i Zihnet Selimbašić, *Uloga depresivnih stanja u pokušaju samoubistva kod bolesnika liječenih na psihijatrijskoj klinici u toku rata*, KMC Psihijatrijska klinika, Tuzla.
25. *Presuda međunarodnog suda pravde: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 26. februar 2007.
26. Peter Giovacchini, *“The Urge to Die”*, 1981.
27. *Ratni sindrom - bežanje od života*, Ljubomir Ljubojević (AIM, Bijeljina) i Igor Gajić (AIM, Banjaluka), Elektronsko izdanje, 1996.
28. Sinanović Osman, Pavlović Slobodan, *Psihički poremećaji vojnika u ratu*, KMC Psihijatrijska klinika – Tuzla.
29. Sinanović Osman, Hafizović Rešad i Pajević Izet, *Duhovnost i mentalno zdravlje*, Jusuf Žiga: *Uloga duhovnosti u mentalnom zdravlju*, IP Svjetlost, Sarajevo, 2002.
30. Sinanović Zemir, magistarski rad: *Ljudska prava i odbrana bosanskohercegovačkog društva i države od agresije (studija slučaja zeničke regije 1991.-1996.)*, Sarajevo, 2002.
31. Simms Brendan, *Najsramniji trenutak-Britanija i uništavanje Bosne*, Buybook, Sarajevo, 2003.
32. *“Strategija za borbu protiv siromaštva Vlade Republike Irske”*.
33. Tilman Zülch, *„Etničko čišćenje“ genocid za „veliku Srbiju“*, BKC, Sarajevo, 1996.
34. Vejnović Duško i drugi, *Mladi, škola i prevencija socijalno neprihvatljivih ponašanja*, Defektološki centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka, 2008.
35. Zvonarević Mladen, *Socijalna psihologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1981.
36. Žiga Jusuf, *Zemljoradnici vremena*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998.

E. COLI I CODEX ALIMENTARIUS

Inače, E. coli igra važnu ulogu u suvremenom biološkom inženjerstvu. Istraživači često koriste bakerije kao "tvornice" za proizvodnju velikih količina DNK i/ili proteina. Jedna od prvih važnijih primjena tehnologije rekombinantne DNK je bila upravo genetička manipulacija E. coli za proizvodnju inzulina kod pacijenata oboljelih od dijabetesa.

Neka istraživanja pokazuju da ishrana stoke (koja je evoluirala hraneći se travom) kukuruzom može rezultirati E. coli bakterijama koje su otporne na kiselinu. Dakle kod stoke koja je hranjena kukuruzom bakterija E. coli može evoluirati, odnosno tvrdi se kako je E. Coli na taj način i evoluirala te se tako u svijetu pojavila nova vrsta E. coli 0157 H7. Upravo je E-coli 0157 H7 odgovorna za više od desetak smrti u Njemačkoj. No o načinu ishrane stoke i o E-coli 0157 H7, u medijima se ne govori. Svakako pogledati video krenuvši od 02:41 min. http://www.youtube.com/watch?v=9JsZN8A3k6o&feature=player_embedded

Na stranicama HZN-a (Hrvatskog zavoda za norme) stoji: "**Codex Alimentarius u doslovnom prijevodu s latinskog znači "zakon o hrani". Obuhvaća niz općih norma i posebnih norma za sigurnost hrane (Codex Standards) čiji je cilj zaštita zdravlja potrošača i osiguravanje poštenih postupaka u trgovini hranom. Hrana koja se stavlja na lokalno tržište ili izvoz mora biti sigurna i dobre kvalitete. Također, hrana ne smije prenositi organizme koji uzrokuju bolest životinja ili biljaka.**"

Moguće da ćemo u skoroj nam budućnosti čuti ministre zdravstva, poljoprivrede, premijere, iz zemalja kojima se širi virus kako govore: *Da je zakon o hrani (Codex Alimentarius) prihvaćen godinama prije, do ove epidemije ne bi došlo, čime bi bili spašeni brojni životi. Zakon o hrani*

mora zaživjeti u potpunosti, kako se ovakva tragedija više nikada ne bi ponovila.

I što reći, razna zračenja, GMO, dobro nam došli!!

Kako stoji na početku jednog zanimljivog članka:

Zamislite svijet bez vitamina i minerala. Svijet, u kojem je proizvodnja i prodaja prirodnih lijekova kažnjivo djelo. Trgovine, pune genetski modificiranih proizvoda bez oznake GMO. Krave, koje moraju biti tretirane sa genetski modificiranim hormonima rasta sa dodatkom antibiotika. Hranu, koja da bi dospjela na police trgovina, mora biti podvrgnuta zračenju.

Mislite, da je to scenarij još jednog sci-fi filma? Griješite!

Ovo je - moguća bliska budućnost!

A ja ću još dodati: Zamislite svijet u kojem se ljude koji teže zdravom načinu prehrane, naziva bolesnima.

Zdravo se hraniti, u skoroj budućnosti moglo bi postati nemoguće. Codex, odnosno njegovi tvorci idu toliko daleko, da one koji namjeravaju izbjegavati GMO, hranu podvrgnutu zračenjima, one koji će težiti zdravom načinu života, jednostavno će prozvati bolesnima, ljudima koji boluju od Orthorexie. Orthorexia, ili "bolest zdrave prehrane" nova je bolest iz industrije psihijatrije. Ukoliko ste usredotočeni da jedete zdravo, po najnovijim istraživanjima psihijatrije, vi ste psihički bolesna osoba.

Kako piše "Guardian", "Usredotočenje na zdravu hranu može biti znakom ozbiljne psihičke bolesti", koja se zove orthorexia nervosa, što u prijevodu sa latinskog znači "**uzrujanost zbog pravilne prehrane**".

Dalje piše: "Orthoreksične osobe imaju stroga pravila prehrane. Neće dotaknuti šećer, sol, kofein, alkohol, gluten. - i to je tek početak njihove dijete. Također izbjegavaju bilo koju hranu, koja sadrži pesticide, herbicide i bilo koje umjetne dodatke." **Pazite. Znači, izbjegavanje šećera, GMO proizvoda i aditiva sada Vas pretvara u mentalno bolesnu osobu?!** Prema ovim stručnjacima - da. Ako zaista pazite, da ne konzumirate pesticide, herbicide i genetski modificiranu hranu, sa Vama nešto nije u redu!

Farmaceutska industrija godišnje zarađuje bilione dolara na bolesnim ljudima i ne želi izgubiti svoj profit. Bolest donosi novac. Zdrava prehrana pojačava mentalne i duhovne sposobnosti čovjeka. Takvom osobom teško je manipulirati. MSG, aspartam, ekstrakt kvasca i drugi aditivi doslovce otupljuju. Ljudi, koji se stalno hrane junk hranom, vrlo su poslušni i rade to, što im se kaže. Obično oni rado prihvaćaju to, što se prikazuje na TV-u, i nikada ne postavljaju pitanja o tome, što se zaista zbiva u svijetu.

Za razliku od toga, svjež, organski uzgojena hrana, je moćna i ima ljekovita svojstva. Zdrava hrana i općenito, zdravi način života, postepeno probuđuju mentalne i duhovne sposobnosti čovjeka. S vremenom, ljudi koji konzumiraju takvu hranu, počinju postavljati pitanja i razmišljati o svijetu oko sebe. Zanima ih priroda, etika, ekologija, filozofija, duhovnost.

Codex Alimentarius je organizacija, osnovana prije 40-ak godina od strane Svjetske Zdravstvene Organizacije (WHO) i Organizacije za Hranu i Poljoprivredu (FAO) pod pokroviteljstvom UN. Codex je bio osnovan sa dobrom svrhom zaštite potrošača i kontrole sigurnosti hrane. Na žalost, s vremenom organizacija je pala pod utjecaj velikih farmaceutskih i poljoprivrednih korporacija i proizvođača genetski modificirane hrane. Umjesto da štiti interese potrošača, danas Codex Alimentarius predstavlja interese ogromnih korporacija.

Codex Alimentarius nije zdravstvena komisija, nego komisija za trgovinu. Prioritet Codexa je ostvarenje interesa multimilijunskih tvrtki za proizvodnju hrane i lijekova, a ne dobrobit i zdravlje potrošača.

Pravila, koja nameće Codex razrađena su sa ciljem da osiguraju zaradu ogromnih korporacija, koje proizvode hranu, i za tvrtke, koje se bave genetskim inženjeringom. Ova pravila predstavljaju ogromnu opasnost za zdravlje svake osobe na ovom planetu.

To što oni predlažu je apsurdno. Prirodni dodaci prehrani, alternativni lijekovi, vitamini i minerali će postati nezakoniti, dok će se otrovne kemikalije koristiti kao dodaci prehrani i aditivi. Većina hrane će biti podvrgnuta zračenju, a na genetski modificirane proizvode neće se smjeti staviti oznaka GMO.

Evo nekih od kriterija koje nameće Codex:

- uvođenje genetski modificiranih proizvoda na globalnoj razini
- GMO kampanja se vodi od strane SAD-a i Kanade, a Europa će morati popustiti pod njihovim pritiskom
- bit će dozvoljeno da se sjeme "Terminator" prodaje na međunarodnoj razini
- stižu novi genetski modificirani životinjski proizvodi
- genetski modificirani proizvodi više ne moraju imati oznaku GMO na etiketi

Ekološki uzgoj:

- smanjenje standarda eko uzgoja
- podrška ogromnim poljoprivrednim korporacijama sa "isplativijom" proizvodnjom
- uvođenje različitih sintetičkih aditiva i metoda
- procesiranja u eko-proizvodnju
- prema zakonu eko-uzgajivači od sada smiju podvrgnuti svoje proizvode zračenju
- na etiketi eko-proizvoda ne moraju biti navedeni sastojci ne-organskog podrijetla

Aditivi:

- više od 300 različitih aditiva (većinom sintetičkih) su odobreni kao "sigurni". Među njima su aspartam, BHA, BHT, potassium bromat, tartrazine itd.
- ne uzima se u obzir potencijalan rizik dugoročnog korištenja namirnica sa tim aditivima

Postotak pesticida u hrani:

- dopuštaju se visoke razine više od 3,275 vrsta pesticida u hrani, uključujući i te, za koje se zna da su kancerogeni ili poremećuju rad endokrinog sistema, na primjer, 2,4-D, atrazine, methyl bromide
- ne uzima se u obzir rizik za zdravlje uslijed dugoročnog korištenja namirnica sa pesticidima

Hrana i dodaci prehrani

- minimalna dnevna doza vitamina i minerala je spuštена za 75%
- postavljena je oštra granica između hrane i lijekova. Nutrijenti će od sada spadati u kategoriju lijekova
- dodaci prehrani će morati prolaziti klinička ispitivanja, što je preskupo za većinu proizvođača. **Ovo daje zeleno svjetlo velikim korporacijama i uništava male proizvođače**
- spuštanje minimalne dnevne doze nutrijenata će imati ozbiljan negativan utjecaj na zdravlje čovječanstva

Sve države, koje ulaze u Svjetsku Trgovačku Organizaciju, na kraju će biti prisiljene da pristanu na smjernice Codex Alimentarius, u suprotnom, neće moći izvoziti.

Neki upozoravaju kako je krajnji cilj Codexa:

- tretiranje svih životinja sa antibioticima i hormonima
- 100% genetski modificirani usjevi
- hrana, podvrgnuta zračenju
- izbacivanje sa tržišta eko-proizvoda i prirodnih lijekova
- svi nutrijenti (npr. vitamini i minerali) se moraju smatrati toksinima / otrovom, i biti uklonjeni iz sve hrane jer Codex zabranjuje upotrebu nutrijenata za "sprečavanje, liječenje bilo kojeg stanja ili bolesti".
- smanjenje populacije

"Tko kontrolira hranu, kontrolira ljude". Codex Alimentarius (zakon o hrani) je savršeni alat za preuzimanje potpune kontrole nad hranom, odnosno ljudima. Ukoliko vam izgleda takvo što nemoguće, samo pogledajte Ameriku u kojoj je Codex na snazi i kojom vladaju korporacije.

Najzastupljenija zemlja iza dnevnog reda Codex Alimentariusu su Sjedinjene Američke Države, čiji je osnovni cilj djelovati u korist velikih multinacionalnih interesa farmaceutskih, poljoprivrednih, kemijskih i sličnih korporacija. U jednom od sastanaka u Ženevi, Švicarska (30 lipnja - 4 srpnja 2008), SAD je postao predsjednikom Codex Alimentariusu, te planira narušiti slobode zdravlja i dalje širiti dezinformacije i laži o hranjivim tvarima i genetski modificiranim organizmima (GMO), dok ispunjava svoj prešutni plan kontrole stanovništva.

Jedan od razloga zašto SAD i dalje dominira Codex Alimentariusom je zato što druge zemlje pogrešno **vjeruju** da ima najnovije i najveće tehnologije sigurnosti hrane, stoga, bez obzira što SAD traži, njezini saveznici (Hrvatska, Australija, Argentina, Brazil, Kanada, Indonezija, Japan, Malezija, Meksiko, Singapur i Europska unija), uvijek slijede.

Cilj je da pomoću Codexa sva prirodna bogatstva, padnu u ruke korporacija. Codex Alimentarius je alat pomoću kojeg će svijetom, ljudima vladati korporacije. **Krajnje je vrijeme da se probudimo!**

Koje je rješenje i što se može učiniti?

Širite ovu vijest. Recite svim prijateljima, znancima, školskim prijateljima, suradnicima, obitelji i jednostavno svima koje poznajete. Pišite blogove, šaljite mailove, pričajte o tome. Vremena je malo, ali još nije prekasno. 1994. godine su pokušali uvesti Codex u SAD, ali su ljudi uvidjeli o čemu se radi i naveliko pisali lokalnim političarima, kongresmenima. Trgovačkim lancima je postalo jasno da će propasti ukoliko se uvede Codex, te su sami lobirali za sprečavanje njegovog uvođenja. I zajedno su postigli da Codex na kraju nije uveden.

Što ako se Codex stvarno uvede?

U tom vam slučaju toplo preporučujem da jedete što je više moguće doma uzgojene i prerađene hrane. I još nešto vrlo važno. Čuvajte sjeme!!! Uvođenjem Codexa će biti teško ili gotovo nemoguće kupiti genetski neprerađeno sjeme. Zato ih obavezno spremajte kod kuće. Ako imate mogućnost, povećajte svoj vrt i pokušajte napraviti što veće zalihe zimnice, kako biste i preko zime mogli jesti što više zdrave hrane. Budite oprezni šta kupujete. Najčešće su proizvodi većih i najviše reklamiranih proizvođača ustvari najgori za zdravlje.

Kada političari, bilo domaći ili strani, razni autoriteti zagovaraju, tvrde da je nešto dobro za narod, čitavi svijet, istina je uvijek u suprotnosti njihovim tvrdnjama!

I moram još jednom napomenuti. Od samog čitanja, slabe nam koristi, vrijeme je da počnemo djelovati, živjeti pročitano. Najmanje što možemo učiniti jest vršiti pritisak na medije kako bismo pokrenuli javnu raspravu vezanu uz Codex Alimentarius.

U organizaciji Udruženja za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, u Sarajevu je 19. maja 2011. godine u Sali Općine Stari Grad održana javna tribina s temom „Društvena kretanja u arapskom svijetu“. Izlaganje Ibrahima Ahmetagića na ovoj tribini, pod naslovom „Stanje u muslimanskom svijetu“, objavljujemo u ovom broju „KORAK“-a, a za naredni broj najavljujemo autorizirano izlaganje Hajrudina Somuna.

Ibrahim Ahmetagić¹

STANJE U MUSLIMANSKOM SVIJETU

Sadašnji sukob između Zapada i muslimanskog svijeta nije nova pojava: njegova trenutna faza polahko se izgrađuje od XIX stoljeća, iako njegovi historijski korijeni datiraju još od grčko-rimskog pogleda na svijet o urbanim i barbarskim narodima i, kasnije, iz judeo-kršćanskih vjerskih izvora te nepriznavanja 'potonje od prethodnih religija' što traje od VII stoljeća, nakon pojave islama, kada su ujedinjeni Arapi muslimani napali Bizantijsko carstvo, osvojili Španiju, vršili upade u Italiju i Franačko kraljevstvo. Evropa će na to odgovoriti krstaškim i kolonijalnim ratovima, a muslimanski svijet otporom kolonizaciji i agresiji.

XIX stoljeće bilježi uspon tri pokreta ili projekta od historijskog značaja u svijetu:

- **MODERNIZAM** - Procvat „projekta modernizma“ (Jirgen Habermas) koga odlikuje naučno-tehnološki razvitak i nastanak racionalističkih, materijalističkih i liberalnih ideologija.
- **KOMUNIZAM** - Uspon komunizma, socijalizma i ljevičarskog anarhizma karakterističnog po dijalektici historijskog materijalizma, te uključivanje sloja radništva u klasnu borbu s ciljem doki-

¹ Šef Ureda Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini za kontakte sa islamskim svijetom.

danja privatnog vlasništva u svijetu da bi na kraju bila dokinuta institucija države i ostvario se svijet bez države.

- **EVROPSKI KOLONIJALIZAM** - Kolonizacija većine zemalja trećeg svijeta od strane evropskih kolonijalnih sila (Britanije, Francuske, Njemačke, Italije, Belgije, Holandije, Španije i Portugala) i Sjedinjenih Američkih Država.

XX stoljeće bilježi pad sva tri pomenuta pokreta (modernizma, komunizma i evropskog kolonijalizma).² U vrijeme oslobađanja od evropskog kolonizma, imperijalizma i totalitarizma (fašizma, nacizma i komunizma) i pokušaja osujećivanja SSSR-a da pod plaštom „progressivne“ ideologije proširi ruski uticaj u nekim zemljama trećeg a posebno muslimanskog svijeta, kao i u vrijeme trojne agresije na Egipat 1956. (Francuska, Engleska i Izrael), SAD su igrale pozitivnu ulogu i često saveznika muslimanskih zemalja. Naime, koncept države i društva kod Amerikanaca, za razliku od evropskog modela, je još bio temeljen na slobodi i jednakosti. To je vrijeme narastanja oslobodilačkih pokreta u tzv. trećem pa i u muslimanskom svijetu: od Rifa i Atlasa na arapskom zapadu do Filipina na istoku.

Treći svijet se u XX vijeku, bar formalno, oslobađa evropske kolonizacije, mada mnoge od tamošnjih vlada i dalje služe i kao fasada bivšim ili novim imperijalnim kolonizatorima i okupatorima. Ali će od Evrope preuzeti totalitarni i autoritarni model vlasti. Zahvaljujući svojim političkim modelima i konceptima te putem kulturne okupacije mozgova civilnih i vojnih elita, evropske kolonijalne sile su još dugo nastavile voditi glavnu riječ u svim oblastima u zemljama muslimanskog svijeta.

XXI vijek, vijek američkog imperijalizma, je počeo sukobom globalizma i islamizma. Nakon pada berlinskog zida i raspada SSSR-a, ovaj vijek je počeo u znaku hegemonije, globalizacije, intervencionizma s ciljem ostvarivanja projekta američkog agresivnog imperijalizma. Taj zid se sada podiže u Palestini ali on, mada nevidljiv, postoji

2 **Murad Hofman**, vidjeti, Havau-z-zati ve-l-edmigati-l-musta'mereti, Mektebu-š-šuruk el-devlije, Kairo, 2002., str.5.

u Čečeniji, Bosni, Iraku, Afganistanu, Somaliji, Gazi, Jemenu, Sudanu, Iranu.. dakle oko muslimanskih zemalja kao navodnih 'novih neprijatelja Zapada'. Amarička orijentalistika je, pod uticajem esencijalizma, za dekadencu muslimanskog svijeta (oni ga nasilu nazivaju islamskim) okrivila islam koji se, nakon hladnog rata i pada komunizma, domaćoj javosti pokušava predstaviti kao nova opasnost i neprijatelj sistema vrijednosti globalnog hegemonu.

XXI stoljeće počinje u znaku snažnijeg uticaja SAD-a i potiskivanja uticaja starih evropskih kolonijalnih sila od strane novih kolonizatora SAD-a i Izraela. Na drugim meridijanima to potiskivanje Evrope su za svoje ekspanzionizme koristile: Srbija, Rusija, Kina i Indija. Praktično se dešava smjena uticaja stranih imperija.

Eto upravo zbog te činjenice potrebno je podrobnije se upoznati sa američkim (srpskim, ruskim, kineskim i indijskim) uticajem u muslimanskom svijetu. Ruši se jedan zid, onaj u Berlinu a podiže drugi, onaj oko Izraela i Gaze i podižu novi zidovi prema Srbiji, Rusiji, Kini i Indiji. U medijima se američki narod prestaje plašiti jednom a počinje plašiti drugom opasnošću. S onu stranu zida nije više 'crvena' već 'zelena opasnost'. A muslimanski svijet i ovu promjenu je dočeka nespripreman. Zato se stanje u muslimanskom svijetu najbolje može upoznati kroz odnos SAD-a prema muslimanskim zemljama. U prvoj deceniji XXI stoljeća muslimanski svijet ima dubok osjećaj da ga Zapad eksploatiše i nanosi mu zlo, da prema njemu primjenjuje duple standarde i javlja se sve više želja da izvrši odmazdu prema zapadnim izvršiteljima ovih zala. Zato na početku XXI vijeka, gledano iz perspektive muslimanskog svijeta, treba upoznati Ameriku kao simbol Zapada. „SAD su svakako najvažniji slučaj koji treba proučiti ako se još uvijek nadamo da ćemo razumjeti svijet danas i svijet budućnosti. Jedan od razloga je njihova neuporediva nadmoć.“³

„Pravac u američko-izraelskoj orijentalistici koji najviše zabrinjava u posljednje vrijeme, i koji je primjetan u američko-izraelskoj politici s početka četrdesetih (XX vijeka), je duboko patološko neprijateljstvo prema arapskoj naciji i na svaki mogući način suprostavljanje i borba protiv nje. Svaki oblik izražavanja ove premise se pretvara u agresiju

3 Noam Čovski, *Kobni trougao*, Sjedinjene države, Izrael i Palestinci, Bookline, Sarajevo, 2007. str. 451.-452.

kao što je to bilo u Sueckom ratu 1956., francuskom kolonijalnom ratu u Alžiru, izraelskom okupatorsko-pljačkaškom ratu, agresiji na Irak za koju je objavljeno da se radi o svrgavanju režima a istinski cilj te agresije je bio rušenje najjače arapske države. Kao što je cilj francusko-britansko-izraelsko-američkog napada na Abdu Nasira bio uništenje sile za koju je otvoreno rečeno da ima apetite da ujedini Arape kako bi predstavljali samostalan i snažan politički blok, američki politički cilj danas je ponovno crtanje karte arapskog svijeta tako da ona odgovara američkim a ne arapskim ciljevima. To je politika koju Amerika vodi na nejedinstvu Arapa, njihovoj kolektivnoj nesposobnosti te vojnoj i političkoj nemoći⁴ ...

„U proteklih pedeset ili nešto više godina otkako su SAD postale dominantna svjetska sila, politika SAD-a prema Bliskom istoku se temelji samo na dva pravca: zaštita Izraela i obezbjeđenje dotoka nafte a i jedno i drugo je u suprotnosti sa arapskim nacionalnim interesima.⁵ ...

„Arapski svijet se danas, htio to on ili ne, suočava sa opštim napadom na njegovu bućnost od strane najveće kolonijalne sile SAD-a koja, u koordinaciji sa Izraelom, radi na tome da nas se pokori i pretvori u zavađene banovine čiji prioritet nije vjernost svojim narodima već tim kolonijalnim silama i njihovim lokalnim predstavnicima.⁶“

SAD su, kroz projekat kulturne globalizacije, a zatim raznim povlasticama, te vesternizirane elite u muslimanski svijet vezivale za sebe i svoje interese. A što se tiče muslimanskih društava nekadašnji saveznik, zbog pohlepe neoliberalnog kapitalizma i prevrtljive politike, ubrzo se pretvorio u protivnika, neprijatelja, agresora i okupatora. Zato bosanskohercegovačka politika prema muslimanskom svijetu ne smije voditi računa samo o elitama niti polaziti sa platforme američkih globalnih interesa, već mora voditi principijelnu politiku miroljubive koegzistencije i štititi sopstvene interese. Ali, kao i evropski, tako i američki ekspanzionistički kolonijalizam nailazi na otpor ne u elitama i državnim strukturama već u skoro svim društvima i zajednicama u muslimanskom svijetu. Tome je doprinio zaokret u američkoj

4 Edvard Said, "Izrael, Irak i SAD" na arapskom, Daru-l-adab, Bejrut, 2004., str. 275.

5 Ibid, str. 276.

6 Ibid, str. 280.

vanjskoj politici nakon 1960-ih, odustajanje od principa slobode, demokratije i jednakosti; umjesto partnerskih odnosa ponovo traganje za sljedbenicima i podanicima u tom svijetu te permanentno provođenje neprincipijelnih, loših politika prema tom svijetu. Umjesto promocije američkih vrijednosti i rada na zaštiti američkih interesa u inostranstvu. Bušova administracija se ponašala u stilu "slona u staklari". Ona taj svijet pokušava pretvoriti u objekt svog vojnog, ekonomskog i geopolitičkog interesa. I naravno nailazi na otpor muslimanskih naroda.

Neki smatraju da su: američka agresija i okupacija Afganistana i Iraka⁷, bombardovanje Libije, Sudana, Somalije, Jemena i Pakistana te bezrezervna ekonomska, politička i vojna podrška i pomoć cionističkom režimu, zatim zaobilazanje institucija UN-a, kršenje međunarog prava, konzerviranje država po svijetu, a posebno zemalja Arapskog zaljeva, zatim njihovo aktuelno pakovanje protiv Irana samo izuzeci jer su SAD navodno *'demokratska država koja nema nikakve veze sa kolonijalizmom'*. Međutim, pažljiviji posmatrač primijetit će da se ovdje ne radi samo o izoliranim slučajevima i incidentima, već da je riječ o segmentima sveobuhvatnog imperijalnog stila čiji začeci sežu u same početke (h)istorije nastanka SAD-a. Taj stil se, naime, ogleda u jednoj misli: odbacivanje i neprihvatanje drugog i drukčijeg te njegovo uprežanje i upotreba u cilju realiziranja vlastitih materijalnih interesa, ili, u slučaju da se žrtva buni ili pruža otpor, njeno nemilosrdno uništenje. A za to vrijeme zapadni mediji, zamjenom teza, žrtvu proglašavaju krivcem. Antiamerikanizam u muslimanskom svijetu ima svoje uzroke u američkom intervencionizmu i agresivnom i pohlepnom neoliberalnom kapitalizmu.

Gholam Ali Hadad Adel, predsjednik Iranskog parlamenta primjećuje: „U principu, politički vrh u Americi već decenijama pokušava vlastitoj javnosti predočiti jednu 'istinu': Amerika ima neprijatelja u svijetu. To je strategija američke vanjske politike. Naravno hoće da uplaše američki narod od nekih vanjskih neprijatelja. Ranije je taj neprijatelj bio komunizam, a sada je to islam. E, sada, da bi opravdali

7 Postoji citat u kome je Dik Čeni rekao da je glavni razlog invazije Iraka "bila sigurnost Izraela"

svoje političko vođenje odnosa u svijetu onda kreiraju i teorije o sukobu civilizacija.“⁸

Samouvjerene u navodnu prednost sopstvenog civilizacijskog modela, Sjedinjene Države ga svesrdno kroz medije, film i muziku, ili već viđenim nasilnim metodama, direktno ili indirektno nameću ostatku svijeta. „Američka politička pragma opravdava svako namećanje svojih liberalno-demokratskih vrijednosti nekom drugom sistemu ili državi na svijetu, ne mijenjajući viziju sebe kao oslobodioca potlačenih naroda i preispitujući takvo djelovanje. Filozofijska pozadina američkog intervencionizma leži upravo u civilizacijskom naslijeđu i zapadnoj specifičnosti ostvarivanja određene idejne, filozofske ili političke koncepcije...gdje je, prema Comteovom naslijeđu, ideja kao filozofski apstraktum zamijenjena idejom kao arhitekturom praktičnog djelovanja.“⁹ Ona je pri tom nošena osjećanjem univerzalne misije i navodne odgovornosti za cijelo čovječanstvo i pozvanjem koje je sam sebi pripisao zapadni, bijeli čovjek a to je da može na svoj kalup da neometano vrši akulturaciju ostatka svijeta.

Kao nekoga ko bi se mogao suprostaviti globalizaciji i imperijalnim ratovima Zapada, „zapadni režimi od islama stvaraju imaginarnog neprijatelja“¹⁰.

Jedan upućeniji poznavalac¹¹ prilika u Egiptu tvrdi da neokonzerватivni diskurs stoji na stanovištu kako je potrebno razbiti, dekonstruisati sav arapski region, pa ga zatim ponovo prepakovati i montirati po svom ćefju: na rodovskim, plemenskim, etničkim, religijskim, rasnim osnovama i principima kako bi taj region bio podijeljen na patuljaste državnice satelite koje je lahko upokoriti i nad njima dominirati, umjesto da one prerastu u jedan veliki politički, ekonomski i kulturni blok koji bi bio kadar igrati ulogu partnera ostalim ekonomskim i političkim blokovima. Ova američka imperijalistička misao, nakon zalaska evropskog imperijalizma, smatra da je neophodno uspostaviti hegemoniju nad regijom Arapskog zaljeva iz dva razloga:

8 **Gholam Ali Hadad Adel**, predsjednik iranskog Parlamenta u intervju u Avazovoj Sedmici od 13. oktobra 2007.

9 **Eldar Sarajlić**, *Razmišljanje o (anti)amerikanizmu*, Status, broj 6, , siječanj-veljača 2005., str. 154.

10 **Žan Zigler**, Intervju El-Džeziri, 20.04.2010.

11 **Abdulvehab El-Mesiri**, Sjedinjene imperijalne države, katarski TV-kanal El-Džezira.

1) zato što ova regija obiluje najvećim rezervama nafte i zemnog plina u svijetu te,

2) da bi se onemogućilo posezanje za arapskim finansijskim kapitalom, a koji je deponovan u američkim bankama, i služi kao osnovna poluga i sredstvo jačanja i održavanja američke valute, dolara, te da ne dođe do posezanja vlasnika za upotrebom tog kapitala kao sredstva za vršenje pritiska na SAD.

Neokonzervativci misle da to treba iskoristiti u vrijeme odsustva bilo kojeg jačeg arapskog režima te je tako sasvim jednostavno i lako moguće ucijeniti zemlje Arapskog zaljeva. Ti neokonzervativci, poput cionističkog režima iz osamdesetih¹² smatraju da je upravo sada došlo vrijeme za promjene arapskih režima pod maskom neophodnosti poštivanja principa demokratije i ljudskih prava te uspostavljanje novokomponovanih režima i elastičnijih vladajućih elita koje bi bile u stanju priznati i prihvatiti cionističku državu i normalizaciju odnosa s njom.

Nosioci te imperijalne misli smatraju da je potrebno izvršiti promjenu kursa kulturnog opredjeljenja zemalja arapsko-islamskog svijeta i to kroz promjene i reforme odgojno-obrazovnih planova i programa (kroz projekat reforme sa strane a ne iznutra uvođenjem tzv. bolonjsko-trojanskog konja u arapsko-islamki odgojno-obrazovni sistem i stranog i sasvim tuđeg kurikuluma), zatim treba ostvariti prođor u samo središte najmoćnijih medija i preko njih promovisati „kulturu dijaloga“ i prosipati „filozofiju mira“, koju krasi vrijednosti poput fleksibilnosti i prilagođavanja, a odbacuju vrijednosti otpora, pobune, borbe, privrženosti vjerskom sistemu vrijednosti i državotvornoj angažiranosti sve dok ne dođu nove generacije koje neće mariti puno za tradicijom i identitetom i koje će svaki vid otpora smatrati apsurdnim. Istovremeno voditi asimetrične, agresivne i kolonijalne ratove u tom svijetu da mu se ne da mira ni vremena za oporavak dok tim asimetričnim ratovima zastrašuje Kinu, Indiju, Rusiju i, nekad kolonijalnu, Evropu.

12 Oded Yinon's, "A Strategy for Israel in the Nineteen Eighties" Published by the Association of Arab-American University Graduates, Inc. Belmont, Massachusetts, 1982, Special Document No. 1 (ISBN 0-937694-56-8)

Prioritet ove neoliberalne misli, u periodu nakon stagnacije nacionalnih pokreta, u savezu sa podaničkim arapskim režimima, je suprotstavljanje *islamskoj misli* koju oni prema potrebi nazivaju islamističkom, ekstremnom ili fundamentalističkom (FIS u Alžiru, El-Nehda u Tunisu, Muslimanska braća u Egiptu, Hamas u Palestini, Hizbillah u Libanu, i reformirana šijska ekonomsko-politička misao u Iranu, šerijatski sudovi u Somaliji), a koja je sve popularnija i sve se više širi na polja: misli, kulture, ekonomije i politike. To je misao koja je sva u znaku otpora i svojevrsnog korektiva potrošenim, korumpiranim i posrnulim subnacionalnim politikama u arapsko-islamskom svijetu. Ta islamska misao se do juče suprotstavljala evropskom kolonijalizmu, komunizmu, vesterniziranom modernizmu, zatim američko-izraelskom globalizmu i intervencionizmu u tradicionalna muslimanska društva i okupaciji pojedinih zemalja Bliskog istoka te pokušaju SAD-a da taj svijet pripitome i približe svojim interesima; jer to je, zapravo, region koji je rezistentan i najžešće se suprotstavlja američkoj dominaciji.

Ovi neokonzervativci su zagovornici da se američke snage što duže zadrže u regionu kako bi se, sa osloncem na dvije regionalne sile, Izrael i Iran (nakon što Iran bude pripitomljen!!!), garantovala dugoročna hegemonija i dominacija SAD-a u Arapskom svijetu. Po njima, već se javila potreba za uspostavljanjem novog režima na Bliskom istoku, koji nazivaju Novim Bliskim istokom, koji bi, pored Arapskog svijeta sa post-sadamovskim Irakom, uključivao Izrael i Iran (nakon njihovog pripitomljavanja). Izrael bi trebao preuzeti ključnu ulogu u političkoj i kulturnoj akulturaciji i prekompoziciji regiona tako da će židovska državica biti samo jedna među državama patuljcima u regiji (državica druza, šijska država, kurdska država, veći broj sunijskih satelitskih državica, berberska država, koptska država, maronitska država, RS i bošnjačko-hrvatski entitet...).

U Izraelu je od 1948. arapski svijet uopšte (a Palestina, Liban, Sirija, Jordan i Egipat posebno) dobio vrlo opasnog susjeda koji boluje od velikodržavnog ekspanzionizma i intervencionizma. I tu je ponovo sličnost sa Bosnom koja tog susjeda ima u srpsko-hrvatskom ekspanzionizmu.

Prema pomenutoj viziji Oded Yinona pod naslovom „Cionistički plan za Bliski istok“, objavljenoj februara 1982. u jevrejskim novinama „Kivunim“, cilj plana su dvije esencijalne premise: Izrael mora: 1) postati imperijalna regionalna sila i 2) unutar regiona Izrael mora raditi na usitnjavanju (disoluciji) svih postojećih arapskih država, zatim će te male, na etničkoj ili sektaškoj osnovi bazirane države, postati izraelski sateliti, što će biti garancija moralnog legitimiteta države Izrael. „Izrael neće tolerisati nikakvo jačanje vojske u okruženju koje smatra potencijalnom prijetnjom, a takvim prijetnjama neće biti kraja, ako se ne postignu političke nagodbe, izgled je koji je praktično zagovarao američko-izraelski redžekcionizam... Izraelski dugoročni cilj mogao bi biti ono što su neki nazvali „otomanizacijom“ regiona, tj. povratak na sistem sličan sistemu za vrijeme Osmanskog carstva, s jakim centrom (tada Turska, sada Izrael uz američku podršku), a veći dio regiona fragmentiran u etno-vjerske zajednice, po mogućnosti u međusobnoj zavadi... Oded Yinon smatra da Izrael mora povratiti status quo koji je postojao na Sinaju „prije pogrešnog mirovnog sporazuma“ sa Sadatom. Egipat je slab („truplo“), a događaji će dovesti do izraelskog ponovnog osvajanja Sinaja. Štaviše, podjela Egipta trebala bi biti „politički cilj Izraela u 80-tim na zapadnom frontu“. A na drugim frontovima, Liban, Sirija, Irak i Arabijsko poluostrvo također moraju biti podijeljeni na manje „činioc“, vjerske i etničke kao što je bio slučaj s Levantom u vrijeme Osmanskog perioda“¹³

Izraelska represija palestinskog ustanka „intifade“ prikazuje se na televizijama širom svijeta, što proizvodi bijes prema Izraelu i njegovom zaštitniku, SAD, kao i navalu antisemitizma diljem svijeta. Stražeski i ekonomski interesi SAD-a na Bliskom istoku i u muslimanskom svijetu ugroženi su agonijom u Palestini koja neminovno izaziva terorističke napade na američke građane i imovinu.¹⁴ Ta agonija se nastavlja u Iraku, Afganistanu, Čečeniji, Filipinima, Bosni, Somaliji, Jemenu... tako da se javljaju radikalne grupe koje, radi kompromitovanja legitimnog otpora, treba zavaditi i proglasiti teroristima i tako opravdati američku imperijalnu politiku u muslimanskom svijetu. Te male geril-

13 Oded Yinon's, "A Strategy for Israel in the Nineteen Eighties" Published by the Association of Arab-American University Graduates, Inc. Belmont, Massachusetts, 1982, Special Document No. 1 (ISBN 0-937694-56-8)

14 Eric Margolis, *Sun Media*, 2. septembar 2001.

ske grupe su pred skorom pobjedom u Palestini, Libanu, Iraku, Afganistanu nad regularnim, moderno naoružanim i skupim američkim i izraelskim trupama.

Kad nacionalne države počinju jačati, Zapad im ruši politiku kroz rušenje ekonomije i korumpiranje vladajućih elita, te razara njihova društva promjenom kulturnog i ideološkog opredjeljenja, istovremeno pomaže prevratničke i neke vjerske pokrete, pokušavajući ih pretvoriti u neuspješne, promašene države. A tamo gdje nema direktne vojne intervencije, uticaj se ostvaruje kroz pružanje pomoći. „Takva je objektivna situacija da se sva strana pomoć preokreće u instrument strane dominacije i da se sve zemlje kojima je ova pomoć potrebna, zbog opadanja mogućnosti za fizički opstanak, stavljene pred alternativu da prihvate neki oblik ‹vladavine vodećih rasa› ili da brzo potonu u anarhični raspad¹⁵ ili se za to koriste prirodne nedaće i izazvane ratne katastrofe. Nakon gubitka rata u izraelskoj agresiji 1967. i izbijanja islamske revolucije u Iranu 1979., uticaj nacionalnih pokreta u muslimanskom svijetu slabi a jačaju vjerski pokreti. Nakon iranske revolucije za glavnog neprijatelja arapskih podaničkih režima i interesa Zapada (prije svega SAD-a) u muslimanskom svijetu proglašavaju se vjerski pokreti. Međutim, onog momenta kad vjerski pokreti prihvataju demokratiju, kad počinju jačati, kad pobjeđuju na demokratskim izborima, Zapad ih ostavlja na cjedilu, prestaje se pozivati na principe slobode, jednakosti, demokratije i zaštite ljudskih prava već ih proglašava nasilnim, ekstremnim, terorističkim, zaostalim neprijateljima zapadne kulture i sistema vrijednosti i pomaže prevratničke snage i totalitarne režime da ponište rezultate izbora (primjer FIS-a u Alžiru, El-Nehde u Tunisu, Hamasa u Palestini, talibana u Afganistanu, vjerskog pokreta u Turskoj i SDA u BiH.)

Zapad i islamski svijet zaista su upali u konfrontaciju. Još se ne radi o konceptu „sukoba civilizacija“ za koji se zalažu neokonzervativni huškači, ali sigurno je riječ o krvavom, prolongiranom i nepredvidivom sukobu koji prijeto da bude opasan u istoj mjeri u kojoj je i nepotreban. Budući da se ovaj konflikt razvija polahko i nasumice, sretni smo što još imamo vremena da ga zaustavimo prije nego što

15 Hana Arent, Izvori totalitarizma, Feministička izdavačka kuća 94, Beograd, 1998., predgovor II dijelu: Imperijalizam XXV

događaji izmaknu kontroli i otrgnu se u nepoželjnom pravcu. Većina ratova počinje usljed pogrešne procjene, krivih informacija, pogrešnih prosuđivanja neprijatelja i prenapuhanih ocjena o vlastitoj snazi. Američki debakl u Iraku nudi najnoviji primjer za to.

Brojni su događaji koji su doveli do sadašnje situacije i ekspanzije nasilja što je svojevrsni eufemizam za agresiju i državni terorizam:

Prvo, Sadatov amerikanizam. «Sadatovim prekidom sa Sovjetskim savezom i stupanjem u savezništvo sa Sjedinjenim Državama došlo je do potpunog zaokreta koji je doveo do njegove historijske posjete Izraelu i do Sporazuma u Kemp Dejvidu 1978. Tada je on svoju državu gurnuo u dugotrajno ekonomsko i vojno ropstvo SAD-u»¹⁶.

Drugo, Islamska revolucija u Iranu 1979., nakon čega umjesto komunizma politički islam postaje novi izazov i neprijatelj amerikanizma.

Treće, rušenje berlinskog zida 1989., i ubrzo zatim pad komunizma i raspad SSSR-a., „Pobjeda u hladnom ratu jedan je od ključnih momenata novije povijesti, koji su doprinijeli takvoj viziji američke društvene filozofije i politike u globalnom dobu. Uslijedile su intervencije u Panami, Iraku, Bosni i Hercegovini, Kosovu, Somaliji, Afganistanu i opet Iraku. Iako su samo za neke od ovih intervencija američke snage imale blagoslov Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, sveopća američka vizija se samopotvrđivala kao ispravna, nastavljajući da djeluje u okviru još jednog proizvoda američke političke posebnosti: intervencionizam.¹⁷ Kad se radi o stanju u BiH, dr Džemaludin Latić primjećuje: „Oni koje nazivamo međunarodnom zajednicom, a koji su, nakon što su dopustili genocid nad nama vezavši nam ruke da se branimo od njega, preuzeli vlast u našoj zemlji, poslije prestanka «hladnog rata», a naročito poslije 11. septembra, islam su označili kao novog neprijatelja Zapada“¹⁸.

Četvrto, gubitak misije i smisla postojanja i slabljenje uticaja Pokreta nesvrstanih nakon 1989. (podjela Kipra, raspad Jugoslavije...)

16 Eric Margolis, Američki radž, Oslobođenje ili dominacija, kako razriješiti sukob između zapada i muslimanskog svijeta, Bookline, Sarajevo 2009., str 123.

17 Eldar Sarajlić, Isto, str. 153-154.

18 Eric Margolis, Isto, str. 30.

Peto, zločinački napad 11. septembra 2001. u navodnoj izvedbi Al-Kaide, male radikalne organizacije koja nikada nije imala više od tri stotine pristaša. Poslije 11. septembra, «vrijeme je nađubriilo tlo na koje će pasti njegove (Karadžićeve) laži», piše londonski «Times»¹⁹ marta 2010. Na žalost, od tada je još više zapadno tlo nađubreno za bujanje antiislamske propagande u medijima koja se uporno nameće i širi svim meridijanima.

Šesto, američki intervencionizam; odluka Bušove administracije da, nakon prethodnih događaja, iskoristi 11. septembar kao izgovor za lansiranje kampanje putem koje će uspostaviti dominaciju nad dvama glavnim izvorima energije u svijetu - u Mezopotamiji i Kaspijskom bazenu - i da dovede muslimanski svijet još jače pod luk američkog uticaja koji nazivam američki radž²⁰.

Sedmo, solipsizam. „Svojevrsni politički solipsizam kao politička samodovoljnost postao je jedan od osnovnih karakteristika savremene Amerike. U kontekstu ekonomske, vojne i kulturne moći kakva do sada nije postojala na svjetskoj pozornici, može se reći da je ovakav proizvod u dobroj mjeri i očekivan.

Osmo, pomjeranje strateškog centra svjetske moći sa Evrope i evro-atlanskih integracija na Aziju. Kina je 2009. bila najveći svjetski izvozni gigant sa 860 milijardi eura ispred Njemačke sa 800 milijardi eura. Jačanje uticaja Irana i Turske na Bliskom istoku.

Deveto: revolucije i promjene u arapskom svijetu (Tunis, Egipat, Jemen, Libija, Sirija...). Zapad nikako ne može da prihvati da su to autentične arapske revolucije i zato ih u medijima stalno pokušava interpretirati tako da odgovaraju njegovim interesima. To nisu vjerske revolucije poput one u Iranu, niti nacionalne, već autentične građanske revolucije. Prema Slaviju Žižeku,²¹ kao rezultat revolucija u arapskom svijetu, neminovna je pojava novog svjetskog poretka. Najznačajnije što je otkriveno u ovim revolucijama, koje nisu ni zapadne ni istočne, ni sunijske ni šiijske, ni nacionalne ni vjerske već građanske, je to što su se nedemokratske, od naroda odvojene vlade u

19 Isto

20 Isto

21 Slavio Žižek, Intervju AL-Kuds Arl-Arabi, 17.05.2011.

tom svijetu, koje su samo fasada zapadnog neokolonijalizma, sasvim obrušile i popadale u Tunisu i Egiptu, napukle u Libiji, Jemenu i Siriji ali i Bahreinu.

Kad bi se zapitali: koja je sličnost a koje su razlike između NATO-ove intervencije u Libiji i saudijske intervencije u Bahreinu, odgovor bi bio: NATO interveniše u Libiji da sruši režim Muamera Gadafija koji se, poput sirijskog i iranskog režima ubraja u tzv. zemlje otpora, a saudijske trupe, pod kišobranom snaga Savjeta solidarnosti zemalja Zaljeva interveniše u Bahreinu da spasi jedan posrnuli režim. I sve to uz odobrenje i po instrukcijama SAD-a.

Svi ovi događaji su naišli na mehko tlo u muslimanskom svijetu zbog osjećaja opće nemoći kao posljedice krize mišljenja i vjerovanja te devijacije koncepata političke misli, kako na Zapadu tako i u muslimanskom svijetu (uzmicanje Haldunovog, Ibn Rušdovog i Malik bin Nebijevog i Ali Šerijatijevog viđenja svijeta te shvatanja vjere i civilizacije, i čudnovato uskrnuće interpretativnog misticiziranog El-Gazalijevog, Ibn Arabijevog i maksimalističkog, idealiziranog El-mevdudijevog i Sejjid Kutbovog).

DVADESETPRVO STOLJEĆE KAO EPOHA OSLOBAĐANJA MUSLIMANSKIH NARODA I DRŽAVA OD NEOKOLONIJALIZMA

1. UZROCI I POSLJEDICE KRIZA U MUSLIMANSKOM SVIJETU

Početakom 2011. godine, narodi u više muslimanskih država su se pobunili pod teretom monarhističke vladavine svojih lidera, višedecenijskih vođa, koji su kriminalnim i korupcijskim metodama vladavine, stekli ogromna lična i porodična bogastva. Ta činjenica, u shvatanjima nemuslimana ostavlja poruku da islam u svojoj suštini nije otporan prema nemoralnim ponašanjima svojih „sljedbenika“. Kriminalnim ponašanjem, Mubarak, Gadafi, Ben Ali, Ali Abdulah Saleh, ...kao muslimani, nanijeli su štetu narodima u svojim zemljama, ali i muslimanima cijelog svijeta. Za navedene i druge lidere muslimanskih naroda i država se odavno znalo da je njihova lična i porodična imovina ogromna. Naprimjer, imovina egipatskog lidera Mubaraka je procijenjena na basnoslovnih 70 milijardi dolara. To se nije moglo steći nikako osim pljačkom.

Znači, muslimanske države u kojima su se od početka 2011. godine dogodile pobune, unutar sebe su u dubokoj krizi. Sasvim opravdano, među muslimanima se često govori o moralnoj krizi Zapada, ali nije opravdano što se ne poklanja odgovarajuća pažnja moralnoj krizi u muslimanskom svijetu. Moralna kriza muslimanskih država se nedovoljno tretira od strane najutjecajnijih muslimanskih autoriteta, vjerovatno zbog toga što su preokupirani prioritetom afirmacije i za-

štite muslimanskih naroda i država od negativnih spoljnih utjecaja, uključujući i utjecaje koji imaju smisao eksploatacije i ponižavanja muslimana. Ipak, najutjecajniji muslimanski autoriteti koji se bore s ciljem zaštite muslimanskih naroda i država od stranog ugrožavanja, trebaju imati u vidu da se ništa ne može zaštititi i odbraniti ako nisu usklađene mjere zaštite od onoga što iznutra ugrožava i mjere zaštite od onoga što spolja ugrožava. Ako se muslimanski narodi, države i cijeli muslimanski svijet smatraju vrijednostima koje treba zaštititi i odbraniti, onda se moraju identificirati sveukupni problemi njihovog ugrožavanja, kako oni unutarnje, tako i oni spoljne naravi.

Pobune naroda protiv svojih višedecenijskih vladara u više muslimanskih zemalja, prilika su da se dublje analizira ugroženost muslimanskih naroda i država iznutra. Drastičnih pokazatelja u tom pogledu, nažalost ima mnogo. Pod pritiskom pobunjenog naroda, Zine el-Abidin Ben Ali, predsjednik Tunisa je olahko pokupio blago te napustio državu i narod kojima je decenijama vladao. Upravo takvi primjeri potvrđuju da su muslimanski narodi i države u političkoj krizi. U uslovima društvene i političke krize naroda, nastaje nemoralan vladar. Upravo u muslimanskim zemljama se događa da isti vladar decenijama obespravljuje svoj narod.

Pobuna naroda u Tunisu, Egiptu, Libiji... je izazvana lošim ponašanjem pljačkaških, nenarodnih režima, vladara i njihovih porodica, ali nisu zanemarivi ideološki, društveni i politički razlozi: (a) ideološki, zbog toga što se lošim ponašanjem lidera podrivaju islamske vrijednosti, a islam, muslimani i muslimanske države u nemuslimanskim sredinama širom svijeta negativno percipiraju, tako da aktuelne pobune imaju karakter odlučne borbe za zaštitu univerzalnih i posebnih ideoloških vrijednosti islama i muslimanskih naroda; (b) društveni i politički, zbog toga što muslimanski narodi sazrijevaju u uvjerenju da ih bogate zemlje Zapada, putem režima kakvi su bili u Tunisu, Egiptu, Libiji... eksploatiraju i ponižavaju, tako da aktuelne pobune imaju karakter odlučne borbe za nacionalne, državne, ekonomske, socijalne i druge političke interese koji se mogu ostvariti samo oslobođanjem od uspostavljenog neokolonijalizma.

U okviru lošeg ponašanja lidera i vlada muslimanskih zemalja značajan je represivni karakter njihovog vladanja. Represija prema stanovništvu dostiže neslućene razmjere, tako da su progoni ljudi od strane neokolonijalističkih domaćih vlada bili mnogo teži od ranijih kolonijalističkih režima u muslimanskim zemljama. „*Domaće mario-nete su nadmašile bivše kolonizatore u represivnim i krajnje neljudskim metodama gušenja sloboda i društvenih gibanja... Metodama državnog terora se sustavno proizvodio strah kod vlastitog naroda.*“¹

Zato su, od početka 2011. godine, u pobunama muslimanskih naroda, isticani duboko nataloženi društveni, politički i socijalni problemi nastali usljed dugotrajne pohlepe domaćih i stranih bogataša metodama kolonijalizma i neokolonijalizma. Poboljšanje društvenog, političkog i socijalnog statusa muslimana širom svijeta se ne može postići bez ostvarivanja adekvatnih ideoloških i političkih ciljeva, što podrazumijeva da vlade u muslimanskim zemljama moraju poštovati ideološke, društvene i političke interese svojih naroda i država. Zato, jednovremene pobune protiv svojih vladara od strane naroda u više muslimanskih zemalja, imaju karakter rasprostranjenog političkog pokreta, ujedinjenog istim, nepovoljnim društvenim, političkim i socijalnim statusom, istim idejama i istim političkim težnjama koje imaju smisao emancipacije izlaskom iz sveukupne potlačenosti i poniženosti. Također, jednovremene pobune naroda protiv vladara u više muslimanskih zemalja imaju karakter rasprostranjenog političkog pokreta povezanog istim stremljenjima da se bogatima onemoćući zadovoljavanje pohlepe za bogaćanjem na štetu ekonomskog, socijalnog, političkog i sveukupnog društvenog položaja muslimana širom svijeta.

Jednovremene pobune stanovništva u više muslimanskih zemalja ilustriraju da povezanost idejama i političkim stremljenjima, bez organizacijske i funkcionalne povezanosti, može imati veći značaj i proizvoditi veće efekte, nego u slučaju da u odsustvu veza idejama i političkim stremljenjima, postoji organizacijska i funkcionalna povezanost. Situacija koja je nastala pobunama u muslimanskim zemljama, daje za pravo onima koji odavno tvrde da je međumuslimanska solidarnost zbog teškog socijalnog, ekonomskog, političkog

¹ Hadrović Avdij, članak „Na Istoku Zapad“, Oslobođenje, Sarajevo, 29.03.2011. godine, strana 11.

i ukupnog društvenog položaja muslimana širom svijeta, prigušena ponašanjem nenarodnih režima u muslimanskim zemljama, jer takvi režimi ne služe interesima svojih naroda, već su instrument neokolonijalističkih utjecaja bogatih.

Vrlo je važno što u pobunama, manifestiranjem narodnog ogorčenja u Tunisu, Egiptu, Libiji, Jemenu, Jordanu, Bahreinu, Senegal... nije bilo političkog i vjerskog radikalizma, što može doprinijeti razbijanju predrasuda i prevazilaženju rasprostranjene islamofobije širom svijeta. Slike demonstracija koje je vidio cijeli svijet, očito pokazuju da muslimani nisu ono što o njima lažno propagiraju razni islamofobi, sijači mržnje i netrpeljivosti prema muslimanskim narodima, muslimanskim državama i prema islamu. Muslimani nisu isticali ni jednu parolu koja bi mogla poslužiti islamofobima da argumentiraju lažne teze svoje islamofobične propagande. Muslimanski narodi su putem pobune protiv svojih vladara i stranih eksploatatora, tražili isto ono što su kroz dugu historiju tražili evropski narodi dok je za njih bilo aktuelno oslobađanje od surovih oblika robovlasničke, feudalne, kapitalističke i neosocijalističke eksploatacije, ponižavanja i obespravljanja. Upravo to potvrđuje da su muslimani svjesna ljudska bića kao i ostali ljudi širom svijeta, odnosno da su muslimani, isto kao i nemuslimani instiktivno i razumski motivirani da budu slobodni i putem svojih država zaštićeni u ostvarivanju svoje slobode. Pobunama od početka 2011. godine, odnosno od početka 21. vijeka muslimani nezaustavljivo teže da njihove države i vlade budu servis i garancija za njihovu slobodu, te da prestanu biti mehanizam pod kontrolom stranih eksploatatora za njihovo ugrožavanje, obespravljanje, eksploataciju i ponižavanje. U tom smislu aktuelne pobune naroda koje su eskalirale početkom 2011. godine u muslimanskim zemljama, identične su pobunama kojih je kroz historiju bilo, ima i bit će od strane nemuslimanskih naroda izloženih nepravdi, ponižavanju i eksploatiranju.

Vlade u muslimanskim zemljama koje su bile pod kontrolom Zapada, ugrožavale su muslimane u zemljama kojima vladaju, i to u interesu eksploatatora iz visoko razvijenih zapadnih zemalja, tako da se jaz između bogatih i siromašnih sve više povećavao. Bogati su sve više i više bogatili, a siromašni u muslimanskim zemljama su sve više i više siromašili, jer su sve više i više nestajala njihova prirodna bogatstva

koja su bila predmet eksploatacije. Pri tome je važno imati u vidu da se u procesu iskorištavanja muslimanskih naroda događa zavaravanje. Muslimanskim zemljama, bogati prodaju razne industrijske robe široke potrošnje. Kupovinom i korištenjem tih roba, muslimansko stanovništvo stječe osjećaj „*zadovoljstva*“ da mu se poboljšava standard što u konačnom ima efekat odvratanja da isto to stanovništvo poduzme mjere radi zaštite svojih prirodnih bogatstva koja su predmet pohlepe stranih bogataša, te da pokrene vlastitu industriju i sveukupni razvoj svojih zemalja.

Zato je za muslimanske zemlje najaktuelnije pitanje demokratske tranzicije, što podrazumijeva ustavne promjene koje mogu biti brana samovolji vladara, jer se putem demokratije omogućava kontrola i demokratska smjenjivost vladara, kako isti ne bi bili na vlasti i po više decenija: Mubarak u Egiptu, Zine el-Abidin Ben Ali u Tunisu, Gadafi u Libiji,...

Šta nudi demokratija u pogledu zaštite muslimanskih naroda i država od ugrožavanja putem marionetskog ponašanja vlastitih vladara? Ustavima muslimanskih zemalja treba precizirati vremenski mandat izabраниh predsjednika od maksimalno četiri godine i da ista osoba, na funkciju predsjednika ne može biti izabrana više od dva puta. Demokratija omogućava da svaki građanin ima pravo da bira i da bude izabran, što znači da ostvari svoje aktivno i pasivno biračko pravo. Demokratija omogućava kontrolu formiranja i utroška budžeta kako se narodni novac ne bi slivao na račune vladara koji pljačkaju. Važno je također, što demokratija omogućava javnu kritiku prema aktuelnoj vlasti, ali i konkurenciju, jer narod na izborima ima mogućnost da bira one predstavnike za koje smatra da će najbolje slijediti njihove interese. Do sada, takve mogućnosti pobunjeni narodi u muslimanskim zemljama, nisu imali. Zato je ključno pitanje: Da li će aktuelne pobune naroda u muslimanskim zemljama rezultirati promjenama u naprijed navedenim pitanjima, odnosno da li će rezultirati da muslimanski narodi postanu subjekti vlastite društvene i političke pozicije, te prevazići dosadašnju poziciju objekta u pohlepi domaćih marionetskih vladara pod kontrolom stranih bogataša.

Znači, kriza u muslimanskim državama je uzrokovana lošim ponašanjem muslimanskih lidera. Lošim treba smatrati i ponašanje bivšeg pakistanskog predsjednika Mušarafa Perveza koji je napustio svoju zemlju i odlučio ostatak života provesti u Engleskoj, a ne sa svojim narodom. Optužen je za ubistvo Benazir Buto. Izbjegava da se odazove pozivu pravosudnih organa države kojoj je bio na čelu, što je loš primjer onima koji su skloni da izbjegavaju pravdu. Postavlja se pitanje odkuda potječe novac kojim se koristi Mušaraf da se može nastaniti u Engleskoj, gdje, najvjerovatnije, bogato živi.

Od početka 2011. godine, pobune muslimanskih naroda protiv svojih vlada, ukazuju da prolazi vrijeme brutalnog ponižavanja muslimanskih naroda, što ponižavanja od strane njihovih lidera i vlada, što ponižavanja od strane raznih izvanjskih svjetskih sila i bogataša. Osvješčivanje muslimanskih naroda koje se izražava putem njihove spremnosti da se bore za poboljšanje svog položaja, pod vođstvom njima odanih predstavnika, sužava prostore za interese vanjskih neokolonizatora. U slučaju postizanja takvih ciljeva, isto kao što se 20. vijek smatra epohom svrgavanja kolonijalnih vlasti u muslimanskim zemljama, 21. vijek bi se mogao smatrati izazovom za dalji iskorak u pogledu oslobađanja muslimanskih naroda i država od neokolonijalizma, što podrazumijeva svrgavanje sa vlasti domaćih režima preko kojih su, sudbinu muslimanskih naroda i država krojili strani neokolonizatori. Proizilazi da će 21. vijek za muslimanske narode i države biti epoha istinskog oslobađanja od domaćih vladara koji su ih ponižavali kao marionetski slugani stranih sila i bogataša.

Vladari u muslimanskim zemljama, sa članovima svojih porodica su uporni da odbrane monarhističe pozicije. Zato primjenjuju vrlo surove metode upotrebom policije i vojske. U narodnim pobunama koje eskaliraju povećava se broj ljudskih žrtava, uz velika materijalna razaranja. Bježeći od pravde i osude naroda koga su ponižavali, vladari i njihove porodice iz muslimanskih zemalja iznose ogromno bogstvo.

Pokreti, odnosno pobune naroda u muslimanskim zemljama protiv svojih vladara u Egiptu, Tunisu, Alžiru, Jemenu, Bahreinu..., potvrđuju da su vanjski utjecaji prema stanovništvu, posebno prema mla-

dim generacijama, jači nego ikada u prošlosti. Putem interneta, koga prihvataju mlade generacije muslimana širom svijeta, bitno se utječe na njihovu svijest i ponašanja, tako da vladajuće garniture imaju sve manje i manje prostora da kontroliraju šta će mladi ljudi misliti i kako će se ponašati. Prevazilazi se stanje izoliranosti muslimanskih naroda i država, koje je pomagalo domaćim vladarima da se mogu loše ponašati, a da loše ponašanje ostane bez narodne pobune i drugih sankcija.

Događaji u više muslimanskih zemalja u kojima se narod pobunio radi svrgavanja nepravednih režima, pokazuju da islam nije njihova jedina zajednička karakteristika. Ustvari, aktuelni događaji u Tunisu, Egiptu, Libiji, Alžiru, Maroku, Jordanu, Bahreinu,... ničim ne potenciraju vjerski aspekt. U prvom planu su društveni, socijalni i politički zahtjevi. Zato je važno odgovoriti na pitanje: Šta je to što je proizvelo u tolikoj mjeri sličnost jednovremenog, masovnog narodnog revolta protiv vlada u više muslimanskih zemalja. Vjerovatno, ta istovjetnost, odnosno sličnost ima izvore u vanjskim i unutarnjim elementima utjecaja na stanje u muslimanskim zemljama, posebno u 20. stoljeću. Razvijeni koji eksploatiraju su se jednako eksploatatorski odnosili prema nerazvijenom muslimanskom svijetu. Eksploatatori su brinuli da vlade muslimanskih zemalja budu lojalne njima, na štetu naroda kojima vladaju. Zato, revolt naroda u muslimanskim zemljama nije samo revolt prema svojim vladarima, nego je to revolt prema karakteru odnosa između domaćih vlada i njihovih vanjskih kontrolora.

Prilikom demonstriranja protiv svojih vladara, narodi u svim muslimanskim zemljama se ponašaju na sličan način, ali na sličan način dobijaju i odgovore od svojih vladara, prijetnjom i upotrebom sile, vojske i policije. Uglavnom, razlike su u nijansama. Što su vladari uvjereniji da jedino njima lično pripada vladavina i što su uvjereniji da ih narod voli, odnosno što su više utonuli u idilu takvih svojih uvjerenja, grublja je reakcija na narodne zahtjeve, odnosno u toj mjeri će biti veće žrtve tokom rješavanja nastalih kriza, a vladari će počinuti veće zločine nad svojim narodom da bi ih umirili, a produžili svoju despotsku vladavinu. U tom smislu ilustrativna je upornost Gadafija u Libiji, dok su lideri Tunisa i Egipta bili manje uporni, te relativno brzo nakon pobune naroda, odstupili sa vlasti.

Jedna od karakteristika vladanja od strane despotskih režima u muslimanskim zemljama je nepotizam. Kraljevi, predsjednici i drugi višedecenijski vladari su svoje sinove pripremili da ih naslijede. To je naročito izraženo u Libiji, gdje se Gadafijev sin Saif-Islam, eksponira kao glavni autoritet zaštite vladavine svog oca. Ostat će zapamćen po aroganciji i prijetnjama narodu, ali i po načinu upotrebe državne sile protiv naroda, radi čega funkcioneri u vladi i diplomatiji daju ostavke i solidarišu se sa narodom, a protiv prekomjerne sile koja se upotrebljava ubijanjem ljudi po ulicama libijskih gradova.

2. MORALNA KRIZA ZAPADA, AMBIJENT UGROŽAVANJA MULTIKULTURALIZMA

Vrlo je aktuelno pitanje integracije muslimana u društva i političke sisteme zapadnih zemalja, ne samo za muslimane, nego i za zapadne države i društva gdje su muslimani imigrirali i gdje realiziraju svoj život. Britanski premijer Dejvid Kameron je izjavio da je „*projekat državnog multikulturalizma u Britaniji propao*“, te da je Britaniji „*potreban jači identitet koji bi spriječio okretanje ljudi ekstremizmu*“. Slična je i izjava njemačke kancelarke Angele Merkel da je „*multikulturalizam u Njemačkoj mrtav*“.² Njemački ministar unutarnjih poslova Hans Peter Friedrich je izjavio da islamu nije mjesto u Njemačkoj, te da nema činjenica za tvrdnju da islam pripada Njemačkoj. Njemu se suprostavljaju opozicioni socijaldemokrati, Zeleni i Liberali, koji smatraju da islam pripada Njemačkoj zato što u njoj postoji velika muslimanska populacija koja se mora poštovati.³

U Njemačkoj, Francuskoj, Velikoj Britaniji, SAD-u... u toku su intenzivne rasprave o muslimanima koji su imigrirali u te zemlje. Republiškanski zastupnik u Kongresu SAD, Peter King podstiče Amerikance na jačanje predrasuda prema muslimanima, što rezultira širenjem i produbljivanjem islamofobije. King je okarakterisan kao nosilac „*stigmatizacije*“ odnosno obilježavanja muslimana žigom sramote. Ističe da muslimane treba nadgledati jer su džamije u SAD postale „*topla po-*

2 Članak, „Multikulturalizam u Britaniji je propao“, Dnevni avaz, Sarajevo, 6.2.2011. godine, strana 18.

3 Članak, „Islam nije mjesto u Njemačkoj“, Oslobođenje, Sarajevo, 8.3.2011. godine, strana 19.

stelja radikalizma". Demonstrirajući na ulicama, protiv Kingovih izjava reagiraju brojni Amerikanci, što znači da se američko društvo dijeli u pogledu odnosa prema muslimanima, jer su jedni prema islamu tolerantni, a drugi islamofobični. Slična je situacija u Velikoj Britaniji, Francuskoj, Njemačkoj...

U vezi s tim, sasvim su opravdana upozorenja premijera Turske Taipa Erdoana da u Njemačkoj raste islamofobija i ksenofobija, te da se i jedno i drugo treba smatrati zločinom protiv čovječnosti, upravo onako kako se tretira i antisemitizam. Također, premijer Erdoan je upozorio da je asimilacija zločin protiv čovječnosti, ali da su muslimani koji žive u raznim zemljama Evrope i šire u svijetu, čuvajući svoj kulturni identitet, dužni da se integriraju u društva u kojima žive, što znači da se obrazuju i stiču odgovarajuće pozicije u privredi, obrazovanju, politici...⁴

Ponižavajući odnos prema muslimanima aktualizira pitanje opće ljudske kulture, čak i u najelitnijim sredinama društava u evropskim i drugim zemljama. U tom smislu ilustrativno je ponašanje predsjednika Francuske Sarkozija prema muslimanskom narodu i državi Turskoj kada se izlazeći iz aviona, tokom susreta sa visokim zvaničnicima, domaćinima u Ankari, zabavljao žvakaćom gumom. Odgovoreno mu je tako što je gradonačelnik Ankare žvakao žvakaću, dok je ispraćao Sarkozija na istom aerodromu.

Ogromne predrasude o muslimanskim državama i narodima pospešene su njihovom tehnološkom zaostalošću iza razvijenih zapadnih zemalja. Zato, utjecaji s ciljem da se prevazilaze predrasude prema muslimanskim državama i narodima, podrazumijevaju tehnološki i sveukupni napredak u njihovom razvoju. Tehnološkog i sveukupnog progressa nema bez nauke i obrazovanja. Tehnološki uspjesi Irana u pogledu svemirskih, nuklearnih i drugih programa, pored toga što doprinose prevazilaženju predrasuda o muslimanskim državama i narodima, omogućavaju iskorake u pogledu ostvarivanja ideala ravnopravnijeg tretmana muslimanskih država i naroda.

Politički pokreti u muslimanskim zemljama koji su opterećeni primitivnim shvatanjima i ponašanjima, ne mogu biti partner brojnim

4 Članak, „Društvo ksenofobično, a vlada diskriminatorna“, Dnevni avaz, Sarajevo 1.3.2011., strana 22.

narodima i državama u svijetu. Borba protiv zaostalosti i primitivnosti unutar muslimanskih naroda, podrazumijeva da se zaostalost i primitivnost ne smiju tretirati kao dio tradicije koju treba čuvati.

Islamofobijom se vrlo motivirano traže i otvaraju prostori da čovječanstvo sazna svaki detalj o primitivnim ideološkim i političkim pitanjima kojima su opterećeni muslimanski narodi i države, ali se, sa još većom motivacijom blokira svaka mogućnost da se sazna ukupna istina o vrijednostima kulture muslimanskih naroda, o njihovim stradanjima i patnjama, posebno onim posljedicama njihove zaostalosti koje su rezultat vanjskih utjecaja s ciljem da se spriječi progres muslimanskih naroda i država, kako bi ih bogati eksploitalirali i držali u zaostalosti. Mora se ukinuti blokada koja je postavljena između najšire svjetske javnosti i istine o kulturnim vrijednostima muslimanskih naroda i država, kao i o njihovom potlačenom, poniženom i obespravljenom položaju pod utjecajem zapadnih bogataša.

Multikulturalnost se često ističe kao vrijednost kojoj se teži, što podrazumijeva afirmaciju ideja o dijalogu civilizacija, ali se u kriznim područjima problemi rješavaju na štetu multikulturalizma i dijaloga civilizacija, što potvrđuje i secesija Južnog Sudana. Da je Zapad bio agilniji u promoviranju vrijednosti multikulturalizma i dijaloga civilizacija, kriza u Sudanu se mogla riješiti drugačije, u korist očuvanja teritorijalnog integriteta Sudana. Rješavanje krize u Sudanu je riješeno na način koji je odmakao sudanske muslimane od velikih energetske bogatstva te zemlje.

Muslimanski narodi, države i islam su bolje shvaćeni od strane raznih nevladinih organizacija civilnog društva u zemljama širom svijeta, nego od strane vlada raznih zemalja u svijetu. Odnos prema muslimanskim narodima, državama i islamu, od strane vladajućih političkih garnitura širom svijeta ne odražava raspoloženje naroda i raznih elemenata civilnog društva koji u zemljama širom svijeta imaju veliku ulogu u procesu globalizacije. Da širom svijeta nije negativnih utjecaja od strane vladajućih garnitura na štetu muslimanskih naroda, država i islama, odnos raznih elemenata civilnog društva prema muslimanima i islamu bi bio još pozitivniji, samim tim što su ideje multikulturalizma i dijaloga civilizacija općeprihvaćene u muslimanskom

svijetu. Multikulturalizam se bolje prihvaća od strane muslimanskih naroda širom svijeta, što ih identificira da su primjereniji standardima univerzalnih vrijednosti čovječanstva, nego što su to neke sredine opterećene islamofobijom u razvijenim zapadnim i drugim zemljama.

Pozicija muslimana se može sagledati i po tome što se nakon nepravdi učinjenih prema muslimanima, u zapadnom svijetu već priznaju greške prema muslimanskim narodima i državama. Bivši predsjednik SAD Buš je priznao da je pogriješio što je odobrio torturu nad muslimanima zatočenim u Gvantanamu.⁵ Priznaju se i greške počinjene prema iračkom narodu. Također, priznaju se i greške međunarodne zajednice što nije kako je trebalo pravovremeno reagirala na genocidnu praksu prema muslimanima u Bosni i Hercegovini.

3. UTJECAJI ZAPADA U VEZI SA POBUNAMA U MUSLIMANSKIM ZEMLJAMA

U nemoći da objasne razne pojave od globalnog značaja u savremenom svijetu, mnogi često ističu da su to procesi izazvani od strane najmoćnijih faktora međunarodne zajednice, kao da se u svijetu ništa ne događa „spontano“ izvan kontrole najmoćnijih. Iznenadile su pobune muslimanskih naroda u više muslimanskih država, naročito zbog njihove istovremenosti i lančanog širenja. U pokušajima da se objasni priroda i porijeklo tog silnog procesa koji naglo mijenja odnose snaga u zemljama zahvaćenim pobunama ali i odnose snaga u cijelom svijetu, po navici olahko se kaže da taj proces dirigira Zapad, Amerika i najmoćniji američki saveznici u Evropi. Međutim, suđeci po mnogo čemu, aktuelne pobune u muslimanskim zemljama nisu izraz planskog izazivanja i upravljanja krizima od strane Zapada, SAD i evropskih saveznika. One su iznenadile i Zapad, što potvrđuje da ni najmoćniji u svijetu nisu svemoćni, jer se izvan njihove kontrole u društvima širom svijeta odvijaju procesi za koje, počesto najveće svjetske sile ne znaju ili ih nerado spoznaju.

To drugim riječima znači da globalizacija nije proces pod apsolutnom kontrolom moćnog Zapada, već da se unutar potlačenih i

5 Članak, „Bush u memoarima priznaje zločine“, Oslobođenje, Sarajevo, 09.02.2011. godina, strana 17.

poniženih naroda i država događaju procesi koji „kontrolorima“ globalizacije poručuju da moraju imati u vidu i kvalitativne i kvantitativne karakteristike muslimanskog svijeta. Do sada se, na muslimanski svijet gledalo kao na ogroman demografski potencijal, geografsko prostranstvo i naftno bogastvo, što su za „kontrolore“ globalizacije ustvari puki objekti eksploatacije, ponižavanja, realiziranja i upotrebe zapadne tehnologije i odlagalište ekološkog otpada. Najnoviji događaji pobuna stanovništva protiv višedecenijskih vladara u muslimanskim zemljama, indiciraju da su prošla vremena da muslimanske zemlje i narodi budu puki objekti ponižavanja, obespravljanja, tlačnja i eksploatacije. Nazire se da će 21. stoljeće biti doba afirmacije muslimanskih država i naroda koji će potpunije odlučivati o svojoj sudbini, što zavisi o nivoa njihovog ukupnog kulturnog prosperiteta, posebno u pogledu obrazovanja. „*Arapsko-islamski svijet je stoljećima, nakon blistavog i planetarno važnog procvata, predugo u teškoj stagnaciji. Modernost je shvatio uglavnom kao nezasito, hedonističko konzumiranje zapadnjačkih tehnologija... Stoga pobuna u samoj osnovi ima taj kvalitet: pobuna protiv dekadentnosti islamsko-arapskog svijeta i težnja da se najzad aktivira i afirmira kao subjekt na kulturno-civilizacijskom nivou...*“⁶

Zapadne zemlje sa višestranačkom parlamentarnom demokracijom, zaista su demokratske na unutarnjem planu, ali su nedemokratske na globalnoj svjetskoj političkoj sceni. Zato demokratija u zemljama Zapada ima prostora za dalje usavršavanje, kako bi demokratske vrijednosti koje su afirmirane na unutarnjem planu za ravnopravnost njihovih građana i naroda, mogle biti afirmirane u odnosima izvan tih zemlja, prema drugim državama i narodima, posebno prema nerazvijenim. U pogledu demokratskog profiliranja, zapadne zemlje se nisu makle od dostignutog stepena demokratiziranja u 20. stoljeću. Kolonijalizam i neokolonijalizam su oblici antidemokratskog ponašanja visokorazvijenih zemalja zapadne parlamentarne demokratije prema nerazvijenim državama i narodima, s ciljem da se ogromna prirodna bogatstva u muslimanskim državama prelijevaju u korist razvoja zapadnih zemalja. Interes kolonijalista i neokolonijalista je da se mu-

6 - Duraković Esad, članak "O arapskom proljeću, opet", Oslobođenje, Sarajevo, 7.3.2011. godine, str. 10.
- Duraković Esad, članak "Arapsko proljeće", Oslobođenje, Sarajevo, 2.3.2011. godine, strana 11.

slimanski narodi drže u zaostalosti, primitivizmu, neobrazovanosti i zavisnosti od razvijenih.

Međutim, pozitivne strane u procesima globalizacije, proizvele su napredak u osvješćivanju muslimanskih naroda da ukinu svoju neokolonijalnu poziciju. Zato se, za pobune koje su se od početka 2011. godine dogodile u više muslimanskih zemalja, opravdano ističe da će rezultirati konačnim krahom kolonijalističke politike Zapada u muslimanskim zemljama.⁷

Monarhistički režimi koje aktuelnim pobunama ruše narodi u muslimanskim zemljama, bili su važan oslonac američkim interesima. Nema osnova za zaključak da se intenzivan i širok val jednovremenog nezadovoljstva muslimanskih naroda odvija pod utjecajem politike SAD, jer promjene koje nastaju, upućuju na neizvjesnost američkog prisustva u tim zemljama, a glavna bojazan je da će se u tim zemljama poboljšati pozicije Irana i Rusije.

SAD ocjenjuju da događaji u muslimanskim zemljama, od početka 2011. godine, posebno u Egiptu, ugrožavaju Izrael, što je izazvalo zajedničke vojne mjere SAD i Izraela, probama izraelskog i američkog antiraketnog sistema. SAD i Izrael zajednički cijene da će promjene u muslimanskim zemljama u kojima su eskalirale pobune stanovništva, povećati ugroženost američkih interesa i Izraela od iranskog raketnog oružja. U vezi s tim pažnju je izazvalo kretanje iranskih vojnih brodova kroz Suecki kanal prema Sredozemlju. Vjerovatno je da je za zajedničku američku i izraelsku politiku najveća neizvjesnost kakva će politika biti novih lidera i vlada nakon svrgavanja dosadašnjih, koji su bili oslonac američkim interesima. Prelazna vlast u Egiptu je odobrila prolazak iranskih brodova kroz Suecki kanal, što je za američke i izraelske interese bio loš znak.

Sarajevo, januar – mart 2011. godine

7 Dr. Safvet Halilović, prema članku pod naslovom „Gadafi mora otići“, Dnevni avaz, 26.02.2011. godine strana 5.

SAUDIJSKA ARABIJA I DEŠAVANJA NA SREDNJEM ISTOKU

Saudijska Arabija, bogati saveznik Sjedinjenih Američkih Država na Srednjem istoku i duhovni otac arapskih zemalja u regionu Perzijskog zaljeva, prolazi kroz teške dane.

Nakon pada režima Hosnija Mubaraka, Saudijska Arabija, drugi stub američke politike na Srednjem istoku, zabrinuto prati dešavanja i olujne posljedice koje tutnjaju arapskim zemljama, jednom za drugom, i napreduju nevjerovatnom brzinom. Kralj Saudijske Arabije se nakon tromjesečnog oporavka u Sjedinjenim Američkim Državama i Maroku vratio u zemlju. Tim povodom je proglašen neradni dan u Saudijskoj Arabiji. Vlada te zemlje je također saopćila odobrenje posebnih ekonomskih i socijalnih subvencija kako bi na taj način spriječila izbijanje eventualnih protesta. Međutim, kakve su posljedice posljednjih dešavanja u arapskom svijetu po Saudijsku Arabiju?

Više od dva mjeseca je prošlo od početka narodnih revolucija u arapskom svijetu. Proces promjena još traje i zahvata zemlje jednu za drugom. Možda će sljedeća zemlja biti Saudijska Arabija, država u kojoj se nalazi petina svjetskih rezervi nafte i koja je najvažniji preostali saveznik Amerike među arapskim zemljama.

Šezdeset odsto populacije Saudijske Arabije je ispod 18 godina, a 28 odsto omladine, koja sa stanovišta životne dobi ispunjava uvjete za rad, je nezaposleno. Da li postoji mogućnost da ova nemirna omladina pokrene pobunu? Odgovor Abdullaha bin Abdulaziza, kralja Saudijske Arabije, na ovo pitanje je potvrđan. On je nakon tromjesečnog boravka u inozemstvu zbog liječenja, sletio avionom na aerodrom u Rijadu. Njegovo stanje, i pored toga što ima 87 godina i što je

tek operisao kičmu, pokazuje da mu se veoma žuri. Abdullah je, i prije nego što su točkovi aviona dodirnuli pistu aerodroma u Rijadu, naredio da se 36 milijardi dolara nove socijalne pomoći dodijeli narodu, od čega bi svakom građaninu Saudijske Arabije trebalo pripasti po 2.000 dolara. Odobreni su krediti mladima za kupovinu kuće, vjenčanje i zaposlenje. Također, plata državnih uposlenika je povećana 15%, a naredni korak je puštanje na slobodu zatvorenika te kadrovske promjene u vladi. Među 50 osoba koje su u bijeloj dugoj arapskoj odjeći dočekale saudijskog kralja, bila je osoba koja je ovih dana glavna brigada Abdullaha. Radi se o Hamdu bin Isi Ali Halifi, vladaru ostrvske zemlje Bahreina. Vlast Ali Halife je pokušala ugušiti prvi narodni ustanak u nekoj monarhističkoj arapskoj zemlji. Tu soluciju je Saudijska Arabija sugerirala monarhiji u Bahreinu i u tom je čak i pomagala, ali ta solucija je doživjela neuspjeh. Neuspjeh krvavog slamanja ustanka u Bahreinu naišao je na reakcije i osude zapadnih pomogatelja monarhije u Bahreinu. Američki zvaničnici su kritizirali Bahrein zbog krvavog slamanja ustanka te zatražili dijalog s protivnicima. Zahtjev protivnika je rješavanje ovog problema samo putem dijaloga, a ne represijom bahreinske monarhije. Država Bahrein je domaćin Petom ratnom nosaču američke mornarice te stoga ima ogroman značaj za Vašington. Upravo iz ovog razloga Amerika izbliza prati dešavanja u Bahreinu.

Već je prošlo više od dvije sedmice otkako se hiljade demonstranata ulogorovalo na centralnom trgu Maname, glavnog grada Bahreina. Sa stanovišta Saudijske Arabije, njihovi zahtjevi su zastrašujući. Njihov minimalni zahtjev je uspostava ustavne monarhije koja bi osnažila slomljenu šiitsku većinu Bahreina i čak možda dovela do svrgavanja vladavine porodice Ali Hanife sunitskog mezheba.

S tim u vezi, dva miliona šiita u istočnoj i naftom bogatoj provinciji Saudijske Arabije, koji su i ugrožena većina u toj regiji, pažljivo prate razvoj događaja. Između njih i Bahreina postoji samo jedan dvadeset kilometarski put koji prolazi vodom. Vladar Bahreina je na ranije spomenutom aerodromu prilikom dolaska Abdullaha vjerovatno i saopćio lošu vijest kralju Saudijske Arabije koja glasi otprilike ovako: „Više ne mogu silom umiriti ovu pobunu. Represija više nema efekta. Ni Amerikanci mi ne dozvoljavaju primjenu represije.“ Na taj način kralju Saudijske Arabije na raspolaganju ostaju samo neke teške solucije.

On može saudijskim snagama narediti da pređu vodenu cestu i ugase ustanak šiita Bahreina. U tom bi slučaju bili svjedoci jednog arapskog primjera napada Sovjetskog Saveza na Čehoslovačku. Druga solucija se odnosi na žrtvovanje porodice Ali Halife, pri čemu bi se Saudijska Arabija nadala da val težnje ka demokraciji u arapskom svijetu neće stići do nje. Upotreba vojne sile je mogućnost koja nije daleko od stvarnosti. Vojska Saudijske Arabije je slomila ustanak šiita u Bahreinu devedesetih godina prošlog stoljeća. Prije nekoliko dana ministarsko vijeće Saudijske Arabije je izdalo saopćenje tipa Brežnjev, u kojem, između ostalog, stoji: „Monarhistička vlast u Saudijskoj Arabiji će svom snagom stajati rame uz rame uz susjednu zemlju Bahrein.“

Mnogi analitičari u Vašingtonu smatraju da će Saudijska Arabija nesumnjivo, u slučaju da vidi u opasnosti vlast u Bahreinu, stupiti u akciju. Međutim, moguće je da vojna akcija Saudijske Arabije ovu zemlju dovede u sukob s administracijom Baraka Obame koja podržava reforme u Bahreinu. Također, moguće je da dovede do povijesnog rascjepa u šezdesetpetogodišnjem savezništvu Saudijske Arabije i Sjedinjenih Američkih Država. Time bi bio ugrožen sporazum vrijedan 60 milijardi dolara o kupovini oružja od Amerike od strane Saudijske Arabije.

Abdullah nema nikakvu naklonost prema Obami. U najmanju ruku, naklonjenost kralja Saudijske Arabije sadašnjem američkom predsjedniku manja je u odnosu na razinu toplog odnosa saudijskog kralja s Džordžom Bušom. On je odbio zahtjev američkog predsjednika za sudjelovanje u bliskoistočnom mirovnom procesu. Također, saudijski kralj se naljutio na Obamu zbog okretanja leđa američkog predsjednika egipatskom diktatoru Hosniju Mubaraku. „Njujork Tajms“ je nedavno napisao da je posljednji telefonski kontakt Abdullaha s Barakom Obamom u vezi s krizom u Egiptu prerastao u žestoku raspravu.

Uprkos navedenim činjenicama, mnogi analitičari smatraju kako Abdullah preferira da prije bude Gorbačov negoli Brežnjev i da će, najvjerojatnije, umjesto vojne akcije nastojati, prije nego što bude kasno, sebe spasiti od vala arapskih promjena.

Abdullah se pripremao za ovo prije današnjih dešavanja. Nakon napada od 11. septembra 2001. godine, u kojima je sudjelovalo 15 dr-

žavljana Saudijske Arabije, Abdullah, koji je u to vrijeme bio prijestonasljednik, je oprezno počeo programirati liberalizaciju ekonomije i političkog sistema. Jedan od njegovih najbližih suradnika je četrdesetogodišnja osoba po imenu Adil Eldžabir, koja je završila studije na Univerzitetu Džordžtaun. Adil Eldžabir je od 2007. godine ambasador Saudijske Arabije u Vašingtonu.

On je tokom jednog intervjua u 2003. godini skicirao spisak političkih reformi. Taj spisak počinje od izbora na univerzitetima, u organizacijama, novinarskim udruženjima i odabira ljekara pa do izbora za gradske vlasti i izbora za paraparlament Saudijske Arabije čije članove sada imenuje Abdullah. Džabir kaže: Ako se sračunato budemo kretali i učinimo sve neophodne korake, tada ćemo imati društvo s vladavinom prava, građanskim slobodama i slobodnim izborima.

Lokalni izbori u Saudijskoj Arabiji su se održali u zakazanom terminu u 2005. godini, ali u narednom terminu, odnosno u 2009. godini, ti izbori nisu održani, a mnoge reforme na koje je Abdullah pristao uz pritisak administracije Džordža Buša su obustavljene. Međutim, Džabir još uvijek nije eliminiran. Kralj Saudijske Arabije mu je produžio misiju u Vašingtonu. Ali, kakve će sve posljedice imati ovakvo postupanje? Uskoro ćemo shvatiti.

PALESTINSKO PITANJE I IZRAELSKI MILITARIZAM

Izlaganje na javnoj tribini VOJNE AKTIVNOSTI IZRAELA I AGRESIJE NA LIBAN I GAZU održanoj u Bošnjačkom institutu u Sarajevu 23. 12. 2010. godine

Temu ćemo, samo u kratkim crtama, i na nivou eseja, elaborirati kroz dvije paradigme, kroz dva primjera i obrasca. Prva se odnosi na historijsku sudbinu malih naroda, druga opet razmatra, čak teško objašnjive obrate u politikama koje masovno slijede ili su slijedili neki narodi, prerastajući iz ugrožavanih u ugrozitelje egzistencije drugih.

Prva paradigma uzorkom, na preskoke prati historiju židovskog, palestinskog i bošnjačkog naroda.

Nepunih dvije hiljade godina opstojnosti židovskog naroda predstavlja uistinu jednu od najtragičnijih narodnosnih sudbina, osim tragične historije onih naroda koji su nestali pod nasilnim djelovanjem jačih. Moguće ju je predočiti kroz periode: od izгона, preko geta,¹ holokausta² i genocida³, a potom preko cionizma⁴, do militarizma⁵ kojega gradi današnja država Izrael. Nakon izгона Židova sa prostora mitske države Izrael početkom prvoga milenija nove ere koje je učinilo (kršćansko) Rimsko carstvo, svoje mjesto su tražili diljem svijeta.

Nakon progona muslimanskog stanovništva i Jevreja (sa prostora Pirinejskoga poluotoka, iz Španjolske i Portugala (Sefardi), te sa prostora Sjeverne Evrope (Aškenazi) pod kraj petnaestog i u šesnaestom stoljeću, koji su načinili katolički kraljevi Fernando i Izabela, te inkvizicija⁶, veliki broj njih je iskoristio pravo na utočište, koje je Jevrejima dao otomanski sultan. Dio Jevreja prognanih sa ostalih evropskih prostora je svoje utočište našao i u Bosni i Hercegovini, tadašnjoj pokrajini Otomanske imperije. Od toga vremena, pa do danas izraz "Jehudije", bez obzira na njegovo izvorno značenje, naročito među bosansko-

hercegovačkim muslimanima je u prenesenom smislu značio izraz sažaljenja, saosjećajnosti sa osobama koje su pod prisilom izbjegle, utekle na sigurno mjesto, ali ojađene.

Jevrejska geta su u Evropi nestala tek poslije Francuske revolucije pod kraj osamnaestoga stoljeća. No, pojavom fašizma i nacizma, dvadesetih i tridesetih godina dvadesetog stoljeća, obnovljen je progon Jevreja, uništavanje njihove imovine, formirana su nova geta i koncentracijski logori smrti, neki od njih s komorama za spaljivanje (holokaust u prenesenom starogrčkom značenju), te komorama za gušenje otrovnim plinovima. Genocid nad Jevrejima je dobio svoju pravnu dimenziju na suđenjima nacističkim zločincima u Nirnbergu i drugim sudovima poslije Drugoga svjetskoga rata, a na osnovu tih presuda za zločine, od 1949. godine, većina država, članica Ujedinjenih nacija je ratificirala Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju genocida.

Cionizam, pokret za povratak Židova u Palestinu, dobio je podršku od britanske politike koja je od propaloga Otomanskog carstva preuzela mandat upravljanja teritorijama Bliskog istoka pred kraj Prvog svjetskog rata, nakon čega je počelo njihovo naseljavanje na te prostore između dva svjetska rata i u toku Drugog. Razvoj cionizma, genocid nad Jevrejima u Drugom svjetskom ratu i politike prvenstveno Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država i drugih velikih sila, doveli su 1947. godine do Rezolucije Ujedinjenih nacija o formiranju dvije države na prostorima Palestine: Izraela za Židove i Palestine za palestinski narod. Neslaganja oko Jeruzalema i drugih teritorija na Bliskom istoku, proizvela su oružane sukobe i ratove između Izraela i palestinskoga, te ostalih arapskih zemalja i naroda.

Izraelski cionizam i militarizam, potpomognut politički, ekonomski i vojno prevashodno od Sjedinjenih Američkih Država, u težnji da pod svoj suverenitet stavi što više teritorije, dovodi u pitanje opstojnost palestinskog naroda. Riječ je zapravo o državnome terorizmu koji provodi izraelska vojna sila, koja pod upravom cionističkoga režima provodi brutalnu agresiju na palestinski narod, agresiju koja, po nekim elementima, krši međunarodnu Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju genocida. Događaju se tamo, na žalost, historijski apsurdni, historijski obrati koji traju više od pedeset godina. Jevrejske minule memorije pamte izgon, geta, upotrebu vojne sile protiv civilnoga sta-

novništva, a u cijeloj historiji od druge polovine dvadesetog stoljeća, tad već formirana izraelska država iste te zločine, činjene nad Jevrejima, čini palestinskome narodu.

S dozom ozbiljne gorčine valja naglasiti da države sjeverne zemljine hemisfere zdušno slave simboliku rušenja Berlinskoga zida koja se dogodila 1989. godine, simboliku zavade koja je sazidana u vrijeme „hladnoga rata“. Na drugoj strani, čuju se samo blage reakcije na gradnju betonskoga bedema visine i do dvadeset pet metara, kojim izraelske vlasti dijele palestinsku populaciju, dijele porodice, anektiraju i dijele privatnu palestinsku zemlju... Sramotno po međunarodne politike, sramotno po politike velikih sila, osobito Sjedinjenih Američkih Država, čiji svaki predsjednik koji preuzima mandat u prioritet stavlja rješavanje palestinskoga pitanja, i tako do danas, a dokle... Bez države nije moguć suverenitet jednoga naroda u međunarodnim odnosima. Tako je i sa palestinskim narodom, koji se od 1947. godine nalazi na vjetrometini različitih međunarodnih politika, politički nedovoljno organiziran, čak razjedinjen. U nemoći, pojedine njegove političke strukture su pribjegavale i pribjegavaju svojevrsnim oblicima terorizma, kojim, kao jedinom političkom djelatnošću, niti jedan pokret u historiji nije postigao ozbiljan politički i drugi boljitak.

Recimo i to da cionistički terorizam, također, nije doprinio formiranju države Izrael. Učinile su to međunarodne politike tek nakon iskustava genocida koji je nacizam i fašizam načinio nad jevrejskim narodom. Bez sinergije svih palestinskih snaga, onih unutar teritorija na Bliskom istoku na kojima žive Palestinci, njihove dijaspore po cijelom svijetu i političkog pritiska na međunarodne politike koje bi trebale priznati palestinsku državu, teško da se Palestinci suvereno mogu baviti sobom i drugima. Izgradnja suverene države i legitimne vojne sile za svoju odbranu jedina je perspektiva palestinskoga naroda.

U povodu prethodnih analiza i jedna digresija! Riječ je o vraćanju na pojam, suštinu i uzroke terorizma. Na desetine je definicija ovoga pojma. Suglasne su uglavnom oko tri obilježja ove pojave: terorizam podrazumijeva upotrebu sile (1), sile kojom će se proizvesti strah (2), a u cilju postizanja političkih ciljeva, tako što će se naškoditi politici jedne države (3). Definicije se najčešće ne bave uzrocima pojava terorizma, prvenstveno im je cilj formirati pravni osnov za osudu akata

upotrebe sile protiv nedužnih, prvenstveno civilnih žrtava. No, na jednu, ne tako dobro akademski „dotjeranu“ definiciju valjalo bi obratiti pažnju, na izjavu koja će reći da: **terorizam nerijetko jeste nepravedan odgovor slabih na nepravdu jakih.**

Zašto apostrofiramo ovih nekoliko teških riječi? Razlog za to jeste ozbiljna procjena da dugotrajna akumulacija nepravde koju na Bliskom istoku proizvodi Izrael svojim militarnim aktivnostima (koje jesu često izraz državnoga terora), a uz posrednu pomoć ili pak šutnju Sjedinjenih Američkih država i drugih velikih sila, jeste značajan uzrok pojave otpora na nepravedan način nagomilanoj nepravdi, terorizma različitih grupa koje nerijetko u političkim i drugim osudama dobijaju prefiks „islamske“. Srdžba koju proizvodi nepravda, često, na žalost, ne bira sredstva, ne bira vrijeme, ne bira žrtve... Upravo otklanjanje, nečinjenje nepravde u međunarodnim odnosima i politikama može proporcionalno umanjiti uzroke i pojave terorizma.

Bošnjaci su narod zemlje Bosne i Hercegovine, narod čija historija i kultura zaslužuje posebnu pažnju. Više od dva vijeka su žrtve velikosrpskih ideoloških, mitskih i političkih scenarija genocidnoga karaktera. Svoju borbu za autonomiju (koja je Srbiji netom bila data u okvirima Osmanskoga carstva) tridesetih godina devetnaestog stoljeća i otpora carevini do pedesetih, platio je preskupo. Osmanski vojni pohod na Bošnjake Omer paše Latasa je uništio bošnjačku elitu, učene ljude, ekonomiju..., za nepuna tri desetljeća iza toga 1878. godine), tako ojađen narod i Zemlja, podnijeli su tromjesečni rat sa Austro-ugarskom kojoj je Bosna i Hercegovina poklonjena potpisima velikih sila, uz blagoslov Osmanskog carstva za stolovima berlinskih dvoraca.

Blizu stotinu godina, zapravo cijelo dvadeseto stoljeće, Bosna i Hercegovina je bila zemlja, država i teritorij oko kojega su se nadmetale politike iz Beograda i Zagreba. Identitet Bošnjaka je potiran u kraljevini Jugoslaviji, ekonomski je slabljena njegova moć, zemlja dijeljena (1939. godine sporazumom Cvetković-Maček)... U okvirima antifašističkog pokreta od 1941.-1945. godine zanovljena je državnost Bosne i Hercegovine, a Bošnjaci, imenom Muslimani dali svoj doprinos odbrani i izgradnji svoje Republike u ratu, podnijevši istovremeno srpsko-četnički genocid. Velikosrpska politika u redovima Komunističke partije Jugoslavije obesnažila je nacionalni identitet Bošnjaka

i zakinula njihov suverenitet u pravu na gradnju Bosne i Hercegovine i njene politike. Tek ustavom iz 1974. godine, Bošnjacima je priušten narodnosni suverenitet pod, u to vrijeme „jedino mogućim“ imenom „Muslimani“, a da se ne bi imenom Bošnjaci, Srbima i Hrvatima ostavila uloga nacionalnih manjina. A onda se devedesetih godina dogodila historijska zločinačka prevara koju nije moguće čitati u historiji bilo kojeg evropskog naroda. Riječ je zapravo nizu prevara: o razoružanju Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine, koje je načinila Jugoslovenska narodna armija pod uticajem i nalogom beogradskoga/spuskoga političkoga vođstva, a potom to isto naoružanje i vojnu opremu, za koje su svi građani izdvajali sredstva, podijelila samo jednome, srpskome narodu u ovoj državi. Pri tome je Jugoslovenska narodna armija pretočena u srpsko-crnogorsku vojsku, pod komandom srpskog političkog establišmenta, izvršila agresiju na Bosnu i Hercegovinu, s ciljem ostvarenja mitsko-političkog „sna o velikoj Srbiji“.

U odbrani od agresije, i to ilegalno kupovanim naoružanjem u privatnoj režiji, lovačkim i drugim priručno načinjenim oružjem, bošnjački narod sa ostalim patriotama je započeo otpor agresiji, te sa još zarobljenoga naoružanja agresiju pretočio u odbrambeni rat, spriječio kapitulaciju i okupaciju države, a sve to pod uvjetima prethodno uvedenoga embarga na uvoz oružja Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija koji je „izborio“ srpsko-politički režim diplomatskim uticajma. Svi postupci srpske hegemonističke elite unutar bivše SFR Jugoslavije i njeni uticaji u međunarodnim odnosima su tako planirani da se što lakše izvede genocid nad bošnjačkim narodom. Genocid je učinjen (nakon rata i međunarodnim sudskim presudama, poput onih u Nirnbergu, potvrđen), ali je bošnjački narod u tom ratu pokazao svoju punu političku zrelost, a u historiji malih naroda nezapamćenu sposobnost dovoljne i potrebne organizacije i koncentracije narodnosne moći da u nezapamćenim okolnostima odbrani svoj suverenitet i državnost Bosne i Hecegovine. U ovome kontekstu se ne smije zaboraviti i učešće Hrvatske u agresiji na bošnjački narod i Bosnu i Hecegovinu, što bošnjačku odbranu čini zavidljivo vitalnom, zbog čega ove redove pišemo s neizmjenjnim ponosom.

I na kraju, umjesto zaključka druga paradigma, drugo zapažanje, druga historijska usporedba konsituisana na činjenicama i minulim

memorijama. Riječ je zapravo o tri naroda koja jesu tegobno živjela pojedine faze svoje historije: Nijemci, Srbi i Židovi. Nad Židovima je presuđeno načinjen nezapamćen genocid. No, desilo se da su sva tri njih u razvoju svojih nacizama i cionizma, pod uticajem ideologijsko-političkih programa i pod vođstvom svojih političkih elita (samo ne i u isto vrijeme), masovno učestvovali (ili ih podržavali) u genocidu i činjenu zločina nad drugim narodima: Nijemci nad Jevrejima i drugim narodima, Srbi nad Bošnjacima, Jevreji nad Palestincima. Značajno učešće u tim zločinima, pored političkih režima su davali i daju intelektualni krugovi, mediji...

Govorimo na ovome mjestu o tri vrste odgovornosti za zločine i genocid: pravnoj, političkoj i moralnoj. Neka pravna ostane u domenu pojedinačne, lične odgovornosti za zlodjela planiranja, zapovijedanja i direkto učešće u tim djelima. No, politika i moral su kategorije koje imaju i kolektivno obilježje i karakteristiku. I nečinjenje je svojevrsno učešće u zločinu. U potvrdu k tome dovoljno je navesti da niti u jednome od ova tri pohoda na zločin nije bilo unutaršnjeg ozbiljnog i šireg, masovnijeg otpora niti protesta bilo koje vrste. Istina je da je na Hitlera u nekoliko navrata izvršen pokušaj atentata, ali pripremljen od malih grupa Nijemaca, i to u fazama rata kada ga je Njemačka već ozbiljno počela gubiti. Znano je da je mali broj srpskih intelektualaca koji se nije slagao sa srpskom zločinačkom politikom emigrirao i da su udruženja majki (žene u crnom) u mirnim protestima u Beogradu palile svijeće za sve žrtve „južnoslavenskih ratova“.

Učešće u zločinima, medijska im podrška i šutnja vladali su političkom srpskom scenom sve dotle dok se nije ustanovilo da je projekt „objedinjavanja srpskih zemalja bez obzira na granice“ definitivno propao. Tek tada su masovne demonstracije u Beogradu pridonijele vođstvom padu i njegovom izručenju Međunarodnome sudu u Hagu, što valja razumjeti kao izraz dodvoravanja srpske političke scene međunarodnim politikama nakon toliko zločina i proizvedenih neprijateljstava u međunarodnim odnosima. Ne čitamo i ne vidimo ozbiljna ili pak ikakva otpora cionističkoj politici spram palestinskoga naroda unutar židovske političke scene. Naravoučenije: historija neumitno kažnjava, ponekad sporo, ali i neizbježno. Nijemci i danas, sa političkog i moralnog stajališta, kolektivno i pojedinačno nose teret

odgovornosti za nacističke zločine, Srbi već osjećaju slične historijske terete, uz pokušaje negiranja odgovornosti i usporenom katarzom. Dugotrajna zavada sa narodima iz okruženja i šire koju u ime jevrejskog naroda čini Izrael, neće na dobro upravo po Jevreje.

Drugo naravoučenje: Bošnjacima valja živjeti historiju s drugima i politiku graditi na temeljima pravednosti, bez osvetoljublja, naravno i prema onima čije politike su bili žrtve, koje bi historija imala priliku kažnjavati, sebe radi, svoje kolektivne svijesti, kuture kojoj je osveta strana, a tek potom zbog drugih, koje neprijateljima valja razumijevati kad god to oni uistinu jesu, braniti se dostojanstveno i u toj borbi birati sredstva.

Pojašnjenja:

1. **Geto** (tal. *ghetto*), posebne židovske četvrti u različitim zemljama (posebno evropskim-dodao IB) izvan kojih Židovi nisu imali pravo stanovati; prvi geti javili su se u 11. stoljeću...(Klaić, Veliki rječnik stranih riječi, Zora, Zagreb (1985.);
2. **Holokaust** (grč. *holos*-čitav, *sav*+*kaustos*-spaljen) kod starih Grka žrtva pri kojoj se spaljivala čitava životinja, "spaljenica"(Isto)...
3. **Genocid** (grč.-lat. *genos*-rod, *pleme*+*occidere*-ubiti) zločin uperen protiv čitave nacije; istrebljenje naroda (riječ ušla u širu upotrebu god 1946. na procesu zločincima u Nirbergu; (Isto)..."Član II: U ovoj konvenciji pod genocidom se podrazumijeva bilo koje od slijedećih djela, počinjenih s namjerom da se potpuno ili djelomično uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili religiozna grupa:
  - a) Ubistvo članova grupe (naroda);
  - b) Uzrokovanje teških tjelesnih ili mentalnih povreda članova grupe (pripadnika određenog naroda);
  - c) Namjerno podvrgavanje grupe takvim životnim uslovima koji dovode do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja;
  - d) Uspostavljanje mjere s namjerom sprječavanja rađanja u okviru grupe (naroda);
  - e) Prinudno premještanje djece iz jedne grupe u drugu.
 „Član III: Slijedeća djela bit će kažnjiva:
  - a) Genocid;
  - b) Planiranje izvršenja genocida;
  - c) Direktno i javno podsticanje na izvršenje genocida;
  - d) Pokušaj genocida;
  - e) Saučesništvo u genocidu. ("www.preventgenocide.org, 31.01.2011.)
4. **Cionizam** (po tvrđavi Sion, hebr. *zijon*, u starom Jeruzalemu) nacionalni pokret Židova za uspostavu židovske države u Palestini;(Isto)... Začet je pod kraj devetnaestoga vijeka u Evropi, pridobivši punu podršku Židova cijelog svijeta.
5. **Militarizam** (lat. *militare*-služiti kao vojnik) politika naoružanja i pripremanja za rat, politika osobitog naglašavanja vojnog faktora u organizaciji države i društva; prevlast vojske nad civilnim organima državne vlasti; (Isto)...
6. **Inkvizicija** (lat. *inquisitio*-traženje, istraga) u 13. stoljeću stvoreni istražni i kazneni organ katoličke crkve za borbu protiv nadzora i protiv osoba neprijateljskih i neugodnih toj crkvi; inkvizicija je bila rasprostranjena u zapadnoj Evropi, osobito u romanskim zemljama, i djelovala je putem tajne špijunaže, zvjerskih mučenja i td; (Isto)...

PARADOKSI GLOBALNE SIGURNOSTI 2000.-2020.

Knjiga „Paradoksi globalne sigurnosti 2000-2020“, autora general-majora Vinod Saighala ima 231 stranicu. Uz predgovor, spisak akronima, uvod i indeks, sadrži odgovore na sedam pitanja.

Originalno je napisana na engleskom jeziku i prvi put objavljena kod izdavača Manas Publications u Nju Delhiju 2004. godine. Stavovi navedeni u ovoj knjizi su isključivo autorovi – general-majora Vinod Saighala. Moj prikaz ne znači da ih podržavam.

U ovoj jedinstvenoj knjizi autor nam, kao vodeći indijski ekspert u oblasti odbrane i sigurnosti, nudi bogatstvo analiza podataka i politika koje se odnose na sigurnosne prilike i predviđanja istih u vremenskom okviru 2000-2020.godine.

Prvi dio prikaza ove knjige, objavljen je u časopisu „Korak“, broj 17/2009., a ovo je drugi dio.

1. REDEFINISANJE EVROPSKO-AZIJSKE SIGURNOSTI

Uvodne napomene

Rasprava¹ se dešava u vrijeme kada ni Evropa ni Azija sebi ne mogu priuštiti da budu prisutne događajima koji bi mogli uzrokovati kataklizmatička previranja širom kontinenta. Supersila svoju gigatsku snagu razbacuje širom svijeta. U centru svoje sopstvene moći Sjedinjenje Američke Države (SAD) mogle bi pokrenuti niz događaja koji bi mogli dovesti do globalnih previranja neslućenih razmjera. U praćenju aspekata zajedničkih interesa Evrope i Azije u mijenjanju globalne matrice, rasprava je napredovala prema sljedećem: pozadina ili globalna matrica; evropske perspektive uključujući: (i) pitanje

¹ Bazirano na intervjuu koji je vođen 05.02.2003., za novine *United Service Institution of India*.

priključenja Turske u EU i (ii) relacije Evropa-Ruska Federacija; perspektive Azije, uključujući: (i) Azija: fokus globalne pažnje i (ii) revizija pakistansko-afganistanskih odnosa; neke druge perspektive; zajednička nastojanja; druga strana Iraka.²

Pozadina

Primjereno bi bilo uzeti u obzir globalnu pozadinu protiv koje bi sigurnost Evrope i Azije mogla biti redefinisana za otvaranje nove dekade u 21. st. Brze promjene globalne situacije realno nemaju stvarnu dugoročnu perspektivu. Ukratko, dominantne činjenice globalne situacije u sadašnjosti se mogu sažeti kao:

- Rivalstvo Istok-Zapad gotovo je nestalo, barem za sada.
- Vojni kapaciteti ne-zapadnih država, naročito razvijenih, su suviše slabi u stvaranju efikasnih izazova protiv američkih snaga, gotovo bilo gdje u svijetu.
- Kina može nastaviti prilagođavanje američkom provociranju do vremena kada može razviti zavidnu odbrambenu sposobnost.
- Zapadna društva svojim obilno ugrađenim visokim životnim standardima, mogu postajati mekša u smislu dobrovoljnog pristupa vojnim snagama pod vrlo oštrim klimatskim uslovima ili terenima. Čak ni regruti ne pokazuju isti entuzijazam kao ranije. Stoga, viskotehnološka vojna diferencijacija postaje egzistencijalni imperativ za SAD i njene saveznike.
- Države Trećeg svijeta, osim ako ne postanu vojno i ekonomski jake, nastavit će se gurati na margine globalnog odlučivanja.
- EU će se sve više koristiti kao politički instrument za povećanje međunarodne konkurentnosti nacionalnih i transnacionalnih preduzeća.
- SAD su dostigle fazu gdje mogu pokrenuti utrku u naoružavanju ili stvoriti napetost u bilo kojem dijelu svijeta.
- U nekoj doglednoj budućnosti kapitalističke ekonomije vjerovarno neće ići u rat jedne protiv drugih. Zbog razornih potencijala modernog naoružanja, veliki državni akteri 21. st, odnosno

2 Objavljeno u *Journal of United Service Institution of India*, CXXXIII, No.551, januar-mart 2003.

SAD, EU, Ruska Federacija, Kina, Japan i Indija vjerovatno neće preduzeti vojne operacije velikih razmjera direktno jedni protiv drugih. Na kraju, svi ti glavni učesnici mogu zajednički dati svoj udio u globalnoj stabilnosti.

- Nekapitalistička društva i dalje će predstavljati veliku većinu država širom svijeta. Novi svjetski poredak vjerovatno neće dopustiti da se omogući poboljšanje njihovih životnih uslova. Zato, aludiranje na to da će haos biti prisutan u njihovim društvima nije moguće, osim ako Zapad ne napravi velike koncesije. Iz istog razloga, jaz između grupa sa rastućim prihodima i onih koje to nisu i dalje će rasti, a one će biti gurnute na margine, skupa sa bogatim društvima, kao i državama u razvoju. U kratkoročnoj perspektivi SAD nemaju strateške brige preko Azije koja bi mogla zahtijevati velika vojna pregrupisavanja. Zanimanja za Aziju su obično nevojne prirode. U Evropi, to se provodi od strane država EU. U Africi, problemi se pretežno odnose na AIDS i lokalne sukobe koji, čak, i za vrijeme hladnog rata, nisu imali ekstraregionalne dimenzije, putem širenja borbe. U Americi najveći problem ostaje mogućnost ekonomske implozije u Latinskoj Americi.

Evropske perspektive

Na počecima analize evropske perspektive je odlomak napisan od strane dva istaknuta stalna ambasadora koji predstavljaju države s kojima Indija ima tradicionalno dobre odnose. Odlomak se pojavio u vodećem britanskom dnevnom listu. Uz lijep retorički osvrt zaključili su riječima: "U historiji nikada ne postoji mrtvi kraj."³

Rasprava o proširenju EU je važna, kako za evropsku, tako i za azijsku sigurnost. Jedinstvena EU, sa nezavisnom politikom, uravnotežena između unilateralističkih poziva SAD i sigurnosnih potreba ostatka svijeta, jedan je od jednakih interesa obje strane. Slijepa privrženost američkoj politici bila je prisila u Zapadnoj Evropi tokom hladnog rata. Ostatak svijeta je napustio razmišljanja o hladnom ratu. Amerika treba učiniti isto. To postaje preduslov ne samo za evropsko-azijsku sigurnost, nego, također, i za globalnu sigurnost u novom stoljeću.

3 Dominique Girard i Heimo Richter, „Akhand Europe“, Times of India, 22.02.2003.

Mnogo je rečeno i napisano o istočnom proširenju EU. Kada se doda deset naknadnih članica, dajući snagu na 25 članica do 2004. godine, EU će se sastojati od gotovo pola milijarde stanovnika, što je vrlo velika grupacija po svim standardima. Čak, i ako ostane na tom nivou, ona će automatski preuzeti takav status, koji ni SAD ni ostatak svijeta neće moći ignorisati. Rasprave o proširenju EU do sada su uglavnom euro-centrične. SAD su igrale ulogu u raspravi o uticaju evropskog proširenja na odluke sa američkog stajališta. Bilo je nekoliko značajnih komentara o proširenju EU i sa azijskog stajališta.

U 2004. godini proširena EU ulazeći u postojanje 13 godina nakon pada Berlinskog zida, protegla bi se od Portugala na atlantskoj obali do granice Ruske Federacije. Presretan predsjednik Evropske komisije Romano Prodi je rekao da će „pristupanje 10 novih država članica donijeti kraj podjelama Evrope“. Kako sada stvari stoje izjava se činila prilično optimistično.

Turska s populacijom od oko 70 miliona stanovnika i dalje ostaje veliki upitnik. SAD su inzistirale da se Turska uključi u EU. Zašto SAD to rade? Uz povećanje podrške, SAD bi mogle zahtjevati od Turske baze za svoje operacije na Bliskom istoku i Srednjoj Aziji. Takav američki odnos će osigurati da s Turskom, unutar EU, SAD zadržavaju snažan veto nad politikom EU, odnosno Velikom Britanijom na zapadu i Turskom na drugom kraju, na jugoistoku. Milioni turskih građana sada žive u Zapadnoj Evropi. Turska vojska je, nakon američke, najveća vojska u NATO savezu. Turskoj nenametljivi strateški savez s Izraelom pomaže da dobije podršku snažnog pro-izraelskog lobija u SAD-u. U jednoj mjeri on je protivteža sirijskom neprijateljstvu prema Izraelu. Evropska opcija Turske došla je na vlast tek nakon reformi donesenih od strane Mustafe Kemala Atatürka. One su površinske i predstavljaju samo 70 godina moderne turske historije. One nisu dovoljno duboke da potope tursku prošlu centralizovanost islama u njenim najslavnijim razdobljima. Osmansko Carstvo je bilo tačka oslonca islamske stabilnosti za više od 500 godina. Moguće je da je s tim aspektima na umu bivši francuski predsjednik Valéry Giscard d'Estaing, u projektu evropskog Ustava naveo: "Turska nije evropska država. Njezin pristup EU će značiti kraj ovoj organizaciji." Ne iznenađuje da je njegovo staja-

lište imalo značajan uspjeh. Bio je dobitnik prestižne nagrade Karlpreis (Charlemagne Prize) za 2003. godinu⁴

Dok vjerski ugao može i dalje preovladavati, postoje važniji aspekti koji se ignoriraju, i ako se ne uzmu u obzir, mogli bi na duži rok ugroziti koheziju, kao i ravnotežu proširene EU. Evropa ne bi mogla harmonično djelovati sa sličnim dilemama na drugom kraju proširenja EU. Turska demografija, također, može predstavljati zabrinutost za EU. Nedavno je Španija izrazila želju da prihvati milion doseljenika iz latinoameričkih nacija s historijskim vezama u Španiji. Novi doseljenici, dolazeći u Španiju, mogli bi se slobodno kretati bilo kojom od zapadnoevropskih država. Ako bi Turska postala punopravnom članicom EU, slične prilike morale bi biti omogućene i njoj. Kao punopravni partner unutar Evrope, Turska ne bi bila raspoložena za bilo kakve diskriminacije.

Turska bi sama trebala preispitati svoj pristup EU. Ona svojom baštinom, kao velika sila, predstavlja prevenstveno azijsku moć. Ona ne treba žudjeti za državnom organizacijom, koja poprijeko gleda na prosperitet. Odgovor na pitanje koji bi problemi trebali biti neprestano preispitani od strane Turaka, mogao bi postati glavni pokretač za revitalizaciju Bliskog istoka u novom stoljeću, u slučaju da se odluče ugledati na Istok, a ne na Zapad.

U godinama pred nama, Evropa će sve više biti primorana suočiti se s nastalom globalnom situacijom. Bez obzira na snažnu moć SAD-a, Stari kontinent će morati odlučiti u kojem smjeru će nastaviti ići. Jer, ovdje vidimo da će sa svakom proteklom godinom izbljediti sličnosti i uspomene na deceniju hladnog rata, u kojima je Evropa mislila da nema drugog izbora nego da bude vezana za „američku pregaču“, kao dio koalicije koja se susrela s velikim izazovima s kojima se suočava i sovjetska vojna sila, kao i za globalno napredovanje u odnosu na komunističku ideologiju. Obje prijetnje su prestale. U njihovoj odsutnosti, u slučaju da Evropa nastavi slijediti stari primjer pokornosti američkim interesima, ne samo da bi se snaga Evrope smanjila, nego bi se potkopala evropsko-azijska, kao i globalna sigurnost. Dakle, novi put koji je ucrtan u karti EU ima najvažniji značaj za Aziju. Evropa se ne

4 The Statesman, Svjetski brifing, decembar 2002.

susreće s neprijateljima početkom 21. st., dok su američki neprijatelji sve brojniji. Oni se množe svakim danom. U koju poziciju to dovodi Evropu? Da li će ona biti glas umjerenosti, ili će nastaviti biti slijepi pobornik politike koja jasno prijeti razuzdanim unilateralizmom. Pitanje koje treba biti postavljeno je „da li su evropski čelnici odgovorni za osjećaje njihove populacije“? Nakon stoljeća svađa narodi Evrope ne žele rat. Rat se neće dogoditi u Evropi, iako bi u nju mogao doći na razne načine. Evropa se naslanja na kontinente Aziju i Afriku. SAD su okeanima daleko, doslovno preko Atlantika i Pacifika. Ovi im okeani dopuštaju da istupe naprijed i umiješaju se odlučno u poslove ostalih kontinenata. Oni im, isto tako, dozvoljavaju da se povuku u izolaciju, ako destruktivne snage krenu rušiti kontinente Aziju, Evropu i Afriku. Hoće li se Evropa razviti u superdržavu? Za odgovor na ovo pitanje, potrebno je ispitati da li Evropa ima sposobnosti da djeluje samostalno – u vanjskoj i ekonomskoj politici, kao i sa svojom vojnom sposobnošću.

Odnos Evropa-Ruska Federacija

Čelnici Ruske Federacije su sa strepnjom posmatrali kako NATO vrši pritisak i pomjeranje ka Ruskoj Federaciji. Osjećali su se bespomoćno pred ekspanzionističkim širenjem NATO-a na Istok. Kao i Kinezi, oni, također, nastoje ostati tihi, što će nastaviti činiti i u bliskoj budućnosti. Kako se NATO i dalje širi i pada u zagrljaj članicama bivšeg Varšavskog ugovora, može se naći u situaciji u kojoj bi to za njega postalo preveliki zalogaj. Ekspanzija može stvoriti probleme u godinama koje dolaze tako da NATO to neće moći predvidjeti niti rješavati pregovorima. Kraj procesa nagomilanih problema može dovesti do pucanja veza unutar NATO-a koji je bio glavni izvor snage u stvaranju vojne moći koja se koristila protiv protivnika koji su se mogli otkriti i definisati u određeno vrijeme. Danas, neprijatelji postaju nedefinisani i u svakom obliku sve neobičniji. Evropa je imala nekoliko mogućnosti otvoriti se prema ovom pitanju u posthladnoratovskoj fazi kada je odlučila proširiti svoj prostor sigurnosti sve do ruske obale, profitirajući od raspada SSSR-a.

Bez obzira na sve duh saradanje koji je pokazan od jedne strane i koju druga prihvata ispravnu kao pobjednik Hladnog rata, nad hori-

zontom Evrope i Azije nadvijaju se sve tamniji oblaci koji mogu narušiti taj odnos. Ukratko to, između ostalog, uključuje:

- SAD još nisu ukinule Jakson-Vanik amandman, koji je zakon iz hladnog rata i negira fer plasiranje ruskih proizvoda na američko tržište, sve dok Kremlj i dalje nastavlja negirati ruske Jevreje i njihovo pravo na iseljavanje – pitanje koje se danas teško može nazvati irelevantno.
- Ekonomska depresija prisutna je na globalnom nivou, a posljedice joj se teško mogu predvidjeti u ovakvom vremenu.
- Rat na Bliskom istoku prijeti da se nad njim izgubi kontrola ili da se završi stavljanjem Ruske Federacije u još teži položaj nego što je sada.
- SAD ne uvažavaju iračku naftnu koncesiju i njihove dugove prema Ruskoj Federaciji u post-interventnom periodu.
- Nadmetanje naftnih resursa i naftovoda u Centralnoj Aziji i Kavkazu sve više udaljava Rusku Federaciju.

Za Zapadnu Evropu i NATO kooptiranje Ruske Federacije u integrirano evropsko sigurnosno okruženje treba ostati jedan od najistaknutijih izazova za stvaranje stabilnijeg globalnog poretka. Za Aziju i Evropu budućnost Ruske Federacije mogla bi postati kamen temeljac njihove geopolitičke stabilnosti, kao i ekonomski prosperitet za evroazijske države. Njihova geografska, kao i historijska neisprekidanost stvara okruženje intergrirane saradnje za dobrobit oba kontinenta.

Perspektive Azije

Azija je postala fokus globalizacije iz nekoliko razloga, koji uključuju sljedeće:

- Azija sada ima, ili će brzo imati, jednu od najvećih koncentracija ekonomske moći. Uskoro bi mogla nadmašiti ekonomsku snagu drugog u svijetu najjačeg bloka SAD i EU.
- Najveća koncentracija stanovništva nalazi se u Aziji. Ta demografska masa bi jedan dan mogla predstavljati veću srednju klasu koja bi brojala milijardu i više ljudi čiji bi kombinovani potencijal potrošnje osigurao održivost širokog spektra globalnih industrija

i preduzeća. Osim toga, ista demografska masa predstavlja veliki bazen jeftine radne snage koja utiče na ekonomski rast mnogih multinacionalnih kompanija u SAD i EU.

- Azija posjeduje najveće poznate rezerve energije.
- Države ili entiteti koji mogu biti rivali SAD locirani su u Aziji.

Dakle, tu ćemo vidjeti da će demografsko-ekonomski sukob 21. st., kako vidimo u ovom trenutku, biti u korist Azije kao centralne tačke geoekonomske interesa svijeta za najveći dio ove decenije. Očigledno je da će ovo mjesto, koje je jedno od najvećih ekonomskih potencijala u svijetu, nastaviti i dalje privlačiti interes neazijskih država, kako u ekonomskim tako i u vojnim pitanjima. Tokom ranog razdoblja hladnog rata, dvije supersile, i u određenoj mjeri Kina, mogle su biti smatrane uzrokom geopolitičke nestabilnosti u regiji. Nakon hladnog rata, američka vojna prisutnost u regiji, posebno u istočnoj i jugoistočnoj Aziji, rezultirala je regionalnoj stabilnosti do te mjere da je postala prigušivač za kineski ekspanzionistički potencijal. Poslije 11.09.2001. godine, američka vojska se koncentriše u Afganistanu, drugdje u Centralnoj Aziji, što dramatično mijenja geostrateški balans snaga u Aziji.

Bitne stavke azijske sigurnosti narednih decenija će zahtijevati:

- Ponovno ujedinjenje Sjeverne i Južne Koreje na osnovu demilitarizacije Sjeverne Koreje i njenog uključivanja u šire ekonomsko područje Južne Koreje, što bi bilo nešto slično kao akcija koju je preuzela Zapadna Njemačka da bi uključila ekonomski zaostalu Istočnu Njemačku, nakon pada Berlinskog zida.
- Zapadno-azijsku stabilnost koja se temelji na uključivanju zapadno-azijskih manjih ekonomija u veću indijsku ekonomiju.
- Demilitarizaciju Himalaja, autonomiju za Tibet i rješavanje kinesko-indijskog pograničnog spora.
- Konfederaciju centralno-azijskih republika – po uzoru na EU, pod garancijom Ruske Federacije, Kine, Indije, EU i SAD.
- Stabilnost Afganistana.
- Dedžihadizaciju Pakistana.

- Sprečavanje širenja militantnog/ortodoksnog islama u jugoistočnoj, južnoj i srednjoj Aziji.
- Reintergrisanje Irana u glavne globalne tokove.

Iz naprijed navedenog možemo vidjeti da, ako povučemo liniju širom Evroazije, od sjevera do juga, duž 76-og meridijana, područja istočno od linije mogla bi razviti znatnu geoekonomsku stabilnost, pa čak i harmoniju, ako bi se četiri glavne sile u regiji, odnosno Ruska Federacija, Kina, Japan i Indija odlučile kretati u tom smjeru. Zajednička inicijativa ove vrste ne samo da će povećati blagostanje tih velikih sila pojedinačno, nego će ih uvesti i geostratešku i geoekonomsku harmoniju, koja bi lahko mogla garantovati stalni rast za tu regiju do značajnog razvoja, kako u ovom stoljeću, tako i u budućnosti. Budući da ne trebaju postojati nepremostive napetosti između ove četiri velike sile, bilo bilateralno bilo multilateralno, nema razloga da se one ne udruže i stvore čvrsti, centralni, južni, jugoistočni i istočni azijski temelj stabilnosti. Nakon što bi počeo ovakav proces, automatski bi mogao postati osnova za globalnu stabilnost. Kolektivna demografska, ekonomska i politička sila te četiri države veća je od kolektivne sile bilo koje druge regije ili grupe država na svijetu. To je sila koja predstavlja urođenu stabilnost, jer ne želi dodatnu ekspanziju u regiji. Dakle, konferencija Ruske Federacije, Kine, Japana i Indije trebala bi biti održana prvobitno za definisanje parametara nove istočno-azijske stabilnosti. Države zapadno od 76-og meridijana su namjerno držane u uvjerenju da je regija Zapadne Azije još uvijek daleko od postizanja osnovnog nivoa unutrašnje sigurnosti i stabilnosti koja je postignuta u istočnoj polovici Azije, izuzevši pitanje Tajvana i Sjeverne Koreje. Oni bi mogli postati manje obradivi kada bi bili zajednički rješavani od strane "azijske četvorke" (Kina, Indija, Japan i Ruska Federacija), isključujući na taj način ne-azijske sukobe interesa. Izraelsko-palestinski sukob je vještački projektovan kao jedini uzrok zapadno-azijskih nemira, čime se zgodno prikrivaju i drugi uzroci i sprječava da isti budu istraženi, s istim stepenom transparentnosti kao i palestinsko pitanje. Prije svega, palestinsko pitanje direktno se tiče Egipta, Izraela, Libanona, Sirije, Jordana i same Palestine. Druge muslimanske države nisu u to direktno ili indirektno uključene. Emocije su pobuđivane tokom godina kako bi sakrile nedostatke neukrotivih problema

i sistematske neuspjehe svojih novih sistema upravljanja, a posebno nakon povećanja cijena nafte ranih 70-tih godina. Dok je neupitno da je nepristrasno rješenje palestinskog pitanja trenutno najpotrebnije, palestinski problem ne treba pobuđivati bijes cijelog muslimanskog svijeta samo zato što se podudara da su žrtve iste vjere.

Stoga, prihvaćajući da će palestinsko pitanje ostati tačka žarišta, treba imati na umu i druge faktore koji vode ka nastavku nestabilnosti na Bliskom istoku. Ukratko, oni bi mogli biti sažeti na sljedeće načine:

- Nedemokratsko postavljanje skoro svih režima u regiji.
- Prenaglašenost religijskih uvjerenja koje drži stanovništvo regije izvan glavne globalne struje 21. st.
- Nepravedna raspodjela bogatstva koja je došla u regiju od visoke cijene nafte.
- Premilitariziranost regije.
- Raskol sunita i šiita.
- Geopolitičke ambicije nekih država u regiji.
- Nedostatak investiranja u zdravlje i obrazovanje.
- Nastavak potiskivanja žena.
- Strašan rast stanovništva u regijama niske produktivnosti.

Afganistan-Pakistan

Pri preduzimanju evro-azijske analize sigurnosti, neminovno je napraviti pogled na afganistansko-pakistansku regiju. Ukoliko u Afganistanu ne bude viši nivo stabilnosti i ukoliko se uloga Pakistana značajno ne smanji, ove dvije države će i dalje nastaviti bacati nesrazmjernu sjenu na stanje sigurnosti u svijetu. Nekoliko dodatnih glavnih stvari na koje se treba osvrnuti, mogu se sažeti u sljedećim tezama:

- Šanse za povratak stabilnosti u Afganistanu će se povećati ako se isključe smetnje koje dolaze iz Pakistana. Postoje mnogi načini ograničavanja takvih smetnji.
- Za svijet može postati potrebno da se oko Pakistana uspostavi „sanitarni kordon“ u slučaju da Pakistan nastavi izvoziti terorizam i ostane biti središte izvoza nuklearnog znanja. Moramo na-

pomenuti da dok je svijet bio u strahu od prijenosa nuklearnog znanja iz Pakistana u Sjevernu Koreju, iznenađujuće je da nije zaključeno da je Pakistan bio dužan najprije prenijeti nuklearno znanje u Saudijsku Arabiju i Libiju, koji su bili glavni podupirači tzv. "islamskog bombaškog programa" u njegovim ranim počecima 1970-ih godina. Značajan iznos sredstava za pokretanje tog programa stavljen je na raspolaganje od tih država. Ustvari, oni su postali nepristrasni učesnici u tom neizvjesnom poduhvatu. U prošlosti Indija je bila isključena iz „šest plus dvije konklave“ zbog tvrdnje da se ne nalazi u neposrednom susjedstvu s Afganistanom.

Iznenađujuće je da se Indija složila s ovim načinom razmišljanja. Budući da nije osudila sovjetsku intervenciju, smatrana je nepouzdanom državom. Nadalje, Indija mora usmjeriti svoj direktni interes u Afganistanu. Zbog historijskih, kulturnih i mnogih drugih razloga Indija i Afganistan su imali veliki uticaj jedna na drugu u razdoblju od nekoliko era, počev od vladavine Kushanskog carstva, pa, čak, i ranije. Velike dinastije, koje su vladale u Indiji u drugoj eri došle su iz Afganistana i Centralne Azije. U post-kolonijalnom svijetu afganistansko zlatno razdoblje mira i tišine, kako je većina Afganistanaca spremna priznati, bilo je za vrijeme vladavine Zahir Šaha, kada je indijski uticaj bio na svom vrhuncu. Nisu postojale smetnje u Indiji, nego samo pomoć za modernizaciju i izgradnju naroda. Nakog toga, Indiji je bio zabranjen direktni pristup Afganistanu. Međutim, punih 50 godina stalne podjele potkontinenta ne umanjuju veze koje se protežu kroz hiljade godina. Sve se svodi na mišljenje da se sovjetskom okupacijom Istočne Evrope umanjila historijska veza između njih i ostatka Evrope. Zapadna Evropa je reafirmisala svoje pravo. Tako će i Indija na kraju tvrditi da ima najveći direktni interes u stvaranju stabilnosti Afganistana. Preduzeti će sve mjere kako bi osigurala da njeno historijsko pravo ostaje neograničeno. Ako se taj problem pomno sagleda vidjeti ćemo da je u interesu SAD-a, Ruske Federacije, Srednje Azije, Irana i zapadnog svijeta da se Indiji dodijeli prvenstvo u rješavanju ovog problema. Barem se neće dopustiti da slabe države koje izvoze terorizam kompromituju ovo pravo. Pakistan je odbacio indijski nu-

klearni sporazum i podržava prijedlog za nuklearno slobodnu zonu u Južnoj Aziji.

Što se tiče globalne zajednice, mišljenje je da Pakistan nije nezavisan igrač u ovim formulacijama. Pakistan je usko koordinirao svoju nuklearnu i raketnu politiku s onima iz Kine i Sjeverne Koreje. Pakistan, u stvari nije morao provesti testove 1998. godine nakon indijskih testova Pokharan-II. U zapadnim krugovima je uopšte poznato da je Kina svoje znanje o nuklearnom oružju stavila na raspolaganje Pakistanu već 1980. godine. Pakistan je već mogao prenijeti nuklearni materijal do Saudijske Arabije, Libije i nedržavnih aktera. Pakistan ostaje surogat za Kinu na potkontinentu. Njegovi projekti u ime Kine često su zapanjujuće naivni. Bez nuklearnog i raketnog štita indijska asimetrija u odnosu na Kinu bi se povećala do neprikladnog stepena. Pakistanu bi, čak i bez svog nuklearnog štita, odgovarale konvencionalne nejednakosti sa ne-nuklearnom Indijom, znajući da je Kina mogla nastaviti dostavljanje nuklearnog i raketnog oružja u Pakistan koliko god to želi, kao što je bio slučaj u prošlosti.

Umjetno slabljenje Indije kroz lukave i prevarantske pakistansko-kineske projekte dovodi se do toga da oni postaju geostrateška negativnost za Evropu, i to u vrijeme evropskog redefiniranja azijske sigurnosti koja se suočava sa sve većim rastom kineske vojne i ekonomske moći. Uspon islamskog fundamentalizma prijete Evropi daleko više nego SAD-u i to zbog njene neprekidne geografske povezanosti sa muslimanskim svijetom i sve većeg broja muslimanskog stanovništva u Evropi. Zanimljivo je što SAD traže podršku od Pakistana za nastavak operacija u Afganistanu. U budućnosti bi se moglo desiti da upravo suprotna teza bude imala više smisla. Talibanske i Al-Qaedine jedinice, zajedno sa svojim vođama koje su SAD tražile u Afganistanu, već su se vratile u svoja sigurna pakistanska utočišta, odakle su prvobitno i došli. Uхватiti ih biti će daleko problematičnije nego što je bio slučaj kada su bili smješteni u Afganistanu. Afganistanci su dovoljno dugo tolerisali talibane, što nije slučaj u Pakistanu gdje su sigurno sklonjeni u centre njihovih lokalnih simpatizera džihada koji ih dodatno potiču. Dakle, sada Afganistan postaje baza SAD za pokretanje operacija u Pakistanu, kako za lov za talibanske i Al-Qaedine bjegunce, tako i za pokretanje dodatnih operacija u toj državi.

Neki drugi pogledi

Richard N. Haass je izjavio: „Realnost je ta da je moć SAD-a bez premca i da će ostati u doglednoj budućnosti. Ali ipak, ova vlast ne daje kontrolu SAD-a nad pitanjima koja su od globalne važnosti.“⁵

Evropski narodi su pokrenuli inicijativu o ponovnoj procjeni njihove pozicije prema SAD-u, s velikim poštovanjem prema ostatku svijeta. Jedanaesti septembar ih je ponovo ujedinio. Ispalo je da je to bila samo privremena pauza. I s obzirom na 11.09., Evropa, ipak, ne može ići američkim putem, i nije pitanje hoće li se taj prekid desiti, nego je pitanje kada će se to desiti. Prekid odnosa u ovom slučaju ne znači nepovjerenje i neprijateljstvo. Zapadne države čvrsto ostaju u savezničkim odnosima sa SAD, ali ne u vojnim smislu tog pojma ili u politikama koje će vjerovatno nastaviti slijediti radi zaštite evropskih interesa i evropske sigurnosti. Evropa se više ne suočava s vojnom prijetnjom, što je bio slučaj u godinama hladnog rata. Pojavile su se druge prijetnje. Evropa se može, ali ne mora obavezati na vojne reakcije. Ona se može, ali i ne mora obavezivati na zajedničko evropsko-američko visokotehnološko pustošenje drugih dijelova svijeta. Nakon 11.09. Ruska Federacija je u potpunosti podržala američku intervenciju u Afganistanu, pa čak i olakšala dolazak američkih snaga u Centralnu Aziju. Ruska Federacija je smanjila svoje učešće zbog jednostranog povlačenja poteza SAD-a oko Iraka i SAD-ove neosjetljivosti na stavove ostalih članica VSUN-a u vezi s tim. Malo je vjerovatno da će Ruska Federacija odustati od svoga pro-američkog pristupa izuzev ako, u cijelosti, bude pritisnuta.

Uprkos svemu, smatra se da će novi pritisci prema Aziji u predvidljivoj budućnosti doći od strane Kine i Indije. Kina i Indija kupuju više od 70% cjelokupne ruske vojne proizvodnje i 75% od cjelokupnog ruskog izvoza oružja. To nije sve. Ruska trgovina s Kinom je skočila s nešto više od 10 milijardi US dolara u 2001. godini, na 12 milijardi US dolara za 2003. godinu. Vjerovatno je da će se trgovina s Indijom, također povećati. Stoga su Indija i Kina i dalje od ključnog značaja za ponovno rusko isticanje kao nacionalne sile. Dok Japan i SAD saraduju u rješavanju pitanja Sjeverne Koreje, unaprijed mora biti jasno da

5 Direktor osoblja za planiranje pri američkoj vladi, CII Partnerski Samit u Hyderabadu, 07 01.2003.

će Japan nastojati postići ravnotežu svoga bliskog saveza sa Sjevernom Korejom, a u posljednjih 50 godina i kao saveznik SAD, NATO-a i uticajnih članova G-8. Kada Japan preduzme taj podvig, naći će se u situaciji u kojoj bi mogao postati veoma važan za preoblikovanje azijske sudbine.

Očito je da se Japan želi distancirati od politike SAD-a, ali ne želi izaći iz saveza koji je učestvovao u stasavanju Japana kao ekonomskog diva i u kojem je Japan bio pod zaštitom SAD-a. Ono što bi trebalo brinuti Japan i podstaći Japance na razmišljanje je činjenica da ako nastavi djelovati po istom šablonu, smanjuje svoj glas u međunarodnim krugovima. Uvidjevši prednosti koje su Kina i Japan dobile od velikih japanskih ulaganja na kopnu, Japan bi mogao ući u novi odnos s Indijom, koja bi mogla biti sljedeće područje za ulaganja od strane Japana kao kompenzacija ekonomske strategije i kao preteča novih geostrateških jednadžbi koje garantuju stabilnost u istočnoj polovici Azijskog kontinenta na potezu od New Delhia-Singapura-Jakarta-Hanoia-Tokia-Pekinga-Seula i Pyongyanga do Vladivostoka. Niti jedan od vjerovatnih ishoda SAD ne bi trebale gledati sa naklonošću. Dugoročno gledajući, one ne bi mogle postati kamen temeljac novog poretka globalne stabilnosti, koja bi mogla biti potpomognuta od Ruske Federacije i EU na sjeveru i od SAD-a kao dio njihovih globalnih djelovanja.

Prema zajedničkim nastojanjima

Uobičajeno, ljudska sigurnost obuhvata dva velika elementa: slobodu od straha i slobodu od oskudice. Uzimajući ove elemente kao osnov ove rasprave, odmah je vidljivo da je u Evropi briga od oskudice nakon Drugog svjetskog rata bila znatno smanjena, dok u Aziji ona ostaje jedina briga za većinu njene populacije. Većina populacije biva obuhvaćena strahom za opstanak. Ne tako davno, pogotovo porastom globalnog terorizma u formama islamskog džihada, mnoge države Evrope koje su se osjećale sigurnim, zbog vojne moći NATO-a i nuklearnog pokrića, sada osjećaju ogroman val straha, pogotovo od kada treba sve manje i manje truda da se ubije veći broj ljudi ili da se uništi mir ljudi koji su bili sigurni u zaštiti koja je ostala iza hladnog rata. Pored SAD, države koje bi mogle igrati ključnu ulogu u oblikova-

nju svjetskog poretka u 21. st., nalaze se u okviru granica Evrope i Azije, a to su EU, Ruska Federacija, Kina, Japan i Indija. Zanimajući sve ostalo, njihovo zajedničko usmjerenje na neke od trenutno najbitnijih svjetskih problema mogao bi daleko dobaciti u ispravljanju nepravilnosti koje se nalaze u današnjem svijetu. Efekti ovih nepravilnosti mogli bi se najsnažnije osjetiti na evro-azijskom prostoru. Rješavanje glavnih zajedničkih problema je jedino moguće na sljedeći način:

- Jačanjem UN.
- Reformom VSUN.
- Sprječavanjem militarizacije svemira.
- Uništenjem nuklearnog naoružanja po fazama.
- Jačanjem protokola i konvencija o hemijskom i biološkom oružju.
- Jačanjem Međunarodnog krivičnog suda.
- Reformom budžeta za zdravlje i obrazovanje za države u razvoju.
- Zajedničkim pristupom u zaustavljanju globalnog terorizma.
- Zajedničkim pristupom u uvjeravanju SAD da se odreknu unilateralizma i pridržavaju globalnih konvencija koje su mukotrпно donesene od strane nacionalnih odbora u 20. st.
- Sprečavanjem daljnjeg uništenja planete u ekološkom pogledu i
- Stabilizacijom ljudske populacije na planeti.

Velike sile evro-azijskog regiona, koje imaju mogućnost da preoblikuju svjetski poredak, trebale bi da zajedno sarađuju i da njihov zajednički pristup velikim svjetskim problemima donese mir na njihovim kontinentima, kao i susjednom kontinentu Africi. Njihov zajednički pristup ne predstavlja automatski anti-američku politiku. To bi samo značilo da su ove države shvatile da ukoliko ne zauzmu zajednički stav prema najvećim svjetskim problemima u interesu čovječanstva, globalni stres koji se stvara od strane globalne politike i koji je u porastu – u velikoj mjeri zavjet preostalih supersila – mogao bi voditi ka nepovratnom globalnom padu na prijelazu u sljedeće stoljeće ili možda prije. EU bi mogla igrati ključnu ulogu pod uslovom da pokazuje jedinstvo. U ovom trenutku postoji više razloga za dodjeljivanje veće uloge EU-i, nego što je ona dodijeljena Ruskoj Federaciji, Kini,

Japanu ili Indiji, zbog činjenice da hegemonističke tendencije mogu destabilizirati trenutni svjetski poredak kao što je to bio slučaj tokom druge polovine 20. st., zanemarujući strukturu koju su SAD nametnule unutar podrške Zapadnoj Evropi i Japanu. U slučaju da se EU ili Japan odluče isključiti iz američke politike, koja je u suprotnosti sa duhom ovog doba, kasnije bi bilo nemoguće nastaviti u istom pravcu za bilo koji vremenski period. SAD su dale do znanja da bi one kasnije, ukoliko ne dobiju podršku Zapadne Evrope, svejedno mogle unilateralno djelovati. Ove izjave shvaćene su doslovce i podrazumijevaju sljedeće:

- Velika Britanija će i dalje podržavati anglo-američka osvajanja.
- SAD će i dalje uticati na nezavisne evropske države o održavanju politike, npr. trenutno su se Italija, Španija i Poljska odlučile za američki sistem vezan za geopolitičke ideje i unilateralne akcije.
- Čak i ako bi se dogodilo zapadno-evropsko jedinstvo ili jedinstvo EU, Kanada i Japan bi i dalje nastavili da podržavaju akcije SAD.
- Turska bi ostala dostupna kao baza SAD za vojne ciljeve u Centralnoj Aziji i na Bliskom istoku.
- Pakistanska vojska bi bila na raspolaganju da podrži ciljeve SAD, zbog toga što je u potpunoj zavisnosti od SAD, ako i dalje želi da ima vojnu moć ili čak ako želi da opstane.

Postoje mnogo manji aspekti koji bi mogli biti navedeni u tom pogledu. Dovoljno je reći da im probleme stvaraju povremene razlike, kao što su u slučaju snažnog njemačkog protivljenja američkom unilateralizmu u Iraku, ali su ih SAD uspjele ubijediti u prednosti svojih mogućnosti da održe zajedno zapadne saveznike i Japan. Ili drugačije rečeno, SAD bi mogle podići rizik do te mjere da evropski saveznici ne bi imali izbora nego podržati SAD u njihovim unilateralnim intervencijama. Zbog ovog razloga, povećanje broja članica u EU treba biti malo ozbiljnije sagledano od strane javnog mnijenja evropskih država, kao i od strane Ruske Federacije, Kine i Indije.

Pozadina Iraka

Pažnja svijeta je fokusirana na Irak i nepovratni proces koji se nemilosrdno provodi od strane SAD u Zapadnoj Aziji. Tu se pojavljuje konsenzus da će SAD, bez obzira na sve, uraditi po svome, dok će razlika biti jedino u detaljima. SAD žele da zadrže kontrolu nad iračkim naftnim rezervama, oko kojih se vodi rasprava. U dugoročnom procesu za evro-azijsku sigurnost najvažnije stvari koje u pozadini Iraka treba uzeti u obzir su:

- Je li Irak kraj ciklusa intervencija SAD započetih Zaljevskim ratom prije jedne decenije ili je to njihov početak?
- Šta su SAD spremne uraditi poslije Iraka?
- Kakav će uticaj imati akcija SAD u Iraku na EU i Aziju?
- Da li postoji neki tajni plan, kojeg svijet još nije svjestan?
- Kakve su globalne implikacije akcija SAD?

Sa svojom intervencijom u Iraku, SAD su se stjerale u ugao. Ne mogu se jednostavno povući natrag i otići. Bushova administracija vjerovatno je namjerno natjerala svoje saveznike u tunnel iz kojeg je izlaz moguć jedino na drugu stranu. Ako SAD ne uspiju u pomirenju Iraka, onda bi ozbiljno ponizile svoju vjerodostojnost. Više je vjerovatno da će se SAD vratiti kući bez ostvarivanja svih svojih ciljeva.

Ekološke posljedice

Od mnogih briga izazvanih američkom invazijom na Irak, jedna od najvažnijih koja nije dobila pažnju koju zaslužuje, je ekološko uništenje koje se može desiti u ovom regionu. Nerazjašnjivo je da ni jedna od država koje bi trebale biti najviše zbrinute kao Iran, Turska, Sirija, Jordan, Saudijska Arabija i države Zaljeva, svojim narodima nisu objasnile da visok intezitet rata pokrenut od strane SAD, iako ispod nuklearnog praga, može imati razarajuće efekte na regiju, uključujući i morski ekološki sistem čitavog Perzijskog zaljeva. Duboki razdori u državi i razna smrtonosna municija (obogaćena uranijem) koju su SAD koristile, nisu samo uništavali ciljana mjesta, već su ostavili kontaminaciju koja će uticati na populaciju ovih država i buduće generacije, a, također, i na floru i faunu u regiji. Vrlo je jednostavno da će se efekti osje-

titi preko čitave Mediteranske regije i Centralne Azije. Reportaže koje su u posljednje vrijeme dolazile često su se odnosile na ABC oružje i azijski smeđi oblak, ranije naveden kao indijsko-okeanska magla. Dok se to pitanje ostavlja po strani na konferenciji Agencije za program okoliša (UNEP) UN, održanoj u Nairobiju, u februaru 2003. godine, pojava tzv. magle ili smeđeg oblaka pripisuje se nekolicini dodatnih faktora koji uključuju korištenje neefikasnog drveta za loženje, sječu šuma i tome slično. Nije malo ljudi u tom trenutku spominjalo i to da maglu mogu izazvati i intezivna američka bombardovanja u Afganistanu i Iraku.

U ovim okolnostima teško se može pretpostaviti da uslovi koji vladaju u pustinji, prašinski oblaci komprimiraju fini pijesak i eksplozivne ostatke koji bi se mogli vrtiti iznad regije duži niz godina. To bi dovelo do respiratornih bolesti velikih razmjera za stanovništvo Iraka i susjednih država. Obični ljudi u svijetu koji izlaze na proteste protiv rata u Iraku nemaju nepristrasno mišljenje kada se radi o tome. Većinom demonstriraju ljudi iz ne-muslimanskih država u Evropi i Americi i ne mogu se smatrati anti-amerikancima. Njihova zabrinutost odnosi se na globalni stres koji se stvara sve dublje gdje god se održavaju geopolitički manevri vladajuće elite njihovih država. Jasno je to da ovakve stvari stavljaju vladu pod svjetlo reflektora i da se shvata da je ona izgubila dodir sa svojim građanima od kojih mnogi idu na proteste vezane za intervenciju u Iraku i to u sve većem broju. Morali bi postojati drugi načini koji bi riješili problem oružja za masovno uništenje. Predstavnici država u UN-u i Generalni Sekretar UN-a mogli bi sazvati posebnu sjednicu o ekološkim posljedicama invazije na Irak.

Zaključne napomene

Po cijelom svijetu, od Istoka ka Zapadu i od Sjevera do Juga, ima ljudi koji masovno protestuju zbog američkih unilatelnih akcija u Iraku bez mandata UN-a. To su protesti organizovani od strane običnih ljudi koji su zabrinuti za humanost. Teško bi ijedan demonstrant rekao da podržava iračkog diktatora. Sve više se protesti održavaju i u državama koje podržavaju SAD. I Amerikanci su, također, protestovali u mnogim gradovima. Nije bilo niti jednog marša bilo gdje u svijetu koji podržava politiku Amerikanaca. Komentari dolaze iz

čitavog svijeta i odnose se na planove SAD sa iračkim naftnim bogatstvom te američkom vojnom silom koja se trenutno nalazi na Srednjem Istoku i Centralnoj Aziji. Iznenađujuće najbitnije pitanja trenutno je općenito potisnuto u pozadinu i manje se o njemu razgovara. Unilateralne akcije SAD mogle bi da ispadnu najbitniji događaji poslije Drugog svjetskog rata. To bi značilo kraj poslijeratnog poretka iz kojeg je nastala Organizacija ujedinjenih naroda i druge svjetske organizacije.

Pobjednici iz Drugog svjetskog rata, koji su oblikovali svijet i preko pola stoljeća podredili tome svoje interese, mogli bi biti gubitnici. Implikacije bi najgore bile po SAD. Nakon američkih akcija moć veta pet stalnih članica VSUN će prestati imati važnost za globalni poredak koji je za svjetsku historiju započeo otvarati novu i nesigurnu fazu. Ne bi mogli tome dati počast kao svjedoci „kraja historije“. To bi značilo početak proglašenja najveće sile koju je svijet poznao, ostavljajući prazninu mnogo opasniju za globalni poredak nego što je to vođstvo velikih sila predvidilo. Rasprava je počela i završila se paradoksom: sadašnji svijet zavisi od američkog balansa globalnog poretka, sve dotle dok se SAD podržava u drugim državama.

2. SPRIJEČITI PONAVLJANJA IRAKA U IRANU

Bilo koja rasprava o Iranu vezana je za promjenu sadašnje situacije na Bliskom istoku. Ovisno o tome na koji način glavni antagonisti tj. SAD i snage na terenu pokušavaju da se bore, kod ostatka svijeta to izaziva zabrinutost. Šanse da situacija izmakne kontroli su velike, ukoliko Amerikanci budu predali situaciju bez previše uslova UN-u ili Iračanima. Da bi se našao zadovoljavajući izlaz iz te slijepice ulice, postoje tri načina. Prvi bi slijedio ustaljen geopolitički put koji države vode u svom interesu, bez obzira na posljedice za ostatak svijeta.⁶

Drugi način je da VSUN djeluje samostalno da bi dobilo kontrolu nad situacijom. Treći način je da nacije u regiji kolektivno donešu riješenje o stepenu stabilnosti na tom području. U godinama

6 Razgovor poslan u novine United Service Institutions of India, New Delhi 10.12.2003.

nakon 11. septembra čini se da su dvije najveće grupacije u svojim najvećim kreacijama doživjele značajne gubitke. Pakistansko-saudijska grupa je prva koja se služila za proturanje ekstremnog oblika islama progresivno u regijama izvan svojih granica. Mnogi ljudi okrivljuju da su načela SAD-a kriva za uspon islamskog fundamentalizma. To se prilično lahko može dokazati da je prodor ortodoksnog islama, preko njegovih glavnih pokretača - Pakistana i Saudijske Arabije, počeo 1970-tih godina. Regresivna islamska teologija je dovela do rađanja Al-Qaede, talibana i istomišljenika džihada. Kasnije, možemo vidjeti da je prvi pokretač gurnut u pozadinu. Ove kreacije su se globalno upoznale nakon napada na „Blizance“ i rezolucije VSUN-a broj 1373. Anglo-američki savez je odlučno intervenisao u Afganistanu za slamanje režima talibana s minimalnim gubicima koalicijskih snaga. Nakon toga, budući da je, uz korištenje oružja visoke tehnologije, uspjeh došao lahko jer protivnici nisu imali odgovarajuću odbranu, Anglo-amerikanci odlaze napasti Irak na isti način.

Faza post-iračke pobjede se pokazala kao prevelika prepreka za njihive zamisli. Uprkos neuspjesima vjerovatno je da grupacije neće odustati od svojih dugoročnih ciljeva. Nedržavni akteri, koji su povezani globalnim terorizmom, slijede isti pravac djelovanja. Odgovarajuća odbrana može zaustaviti širenje, pa čak i možda privremeno odustajanje. Obje strane će vjerovatno preispitati svoje strategije, donjeti potrebne promjene i ponovo pokrenuti ofanzive prema svom izboru, čak i uz nužne posljedice odgoditi ih na nekoliko godina. Tu nepromišljenost svijet ne bi preživio u slučaju ponovne prijetnje iz tih izvora, u eventualno mnogo opasnijoj formi. Postoji nekoliko sukoba manjeg značaja širom svijeta. Većina njih nisu svjetska prijetnja. Istinski, na globalnoj sceni postoje samo dvije okorjele sile koje prate jedna drugu po svijetu. Naročito, islamski džihad koji je veliki protivnik SAD. Obrnuta proporcija mogla bi biti tačna, kao npr. islamski džihad je postajao velika smetnja američkog ekspanzionističkog nagona prema Bliskom istoku i Centralnoj Aziji. Kako stvari stoje, na kraju 2003. godine nijedna strana nije imala kapacitet da potpuno matira ili uništi jedna drugu. Zabrinuti rezultiranim pustošenjem fundamentalističkih sukoba ove dvije nepomirljive antago-

nističke sile, zabrinute internacionalne grupacije nastoje pokušati i isprobati na prvoj instanci jednosmjerni intervencionistički poziv ostalaj supersili. UN su onemogućene da brane vjerodostojnost novog odnosa snaga, koji se u vidokrugu može prepoznati kao:

- Konklava Kina, Ruska Federacija, Indija.
- Stara Evropa ili konklava Francuska-Njemačka-Belgija.
- Konklava Njemačka-Francuska-Ruska Federacija.

Možda postoje i druge osovine, ostavljajući po strani nove ekonomske grupacije, koje nastoje anagožovati gore navedene kao vodeće države. Svaka od njih može navesti zajedničku svrhu koju kratko može navesti kao:

- Niko od njih nije protiv SAD.
- Sve one žele sačuvati svoje bilateralne odnose sa SAD.
- Glavni razlog njihovog zajedništva je pokušaj da se obuzda ekspanzionistički fanatizam SAD i očuva globalna harmonija.
- Svi bi oni voljeli da vide veću ulogu UN u globalnoj sigurnosti.
- Ni jedna od ovih grupacija, individualno ili kolektivno, ne može biti u poziciji da ispuni vakum ako bi se desio katastrofalni pad snage SAD u svijetu. Dakle, u ovom trenutku ostaje naglasak na posticanju, a ne rušenju snage i vlade SAD.

Polazeći od svih ovih navedenih napomena, rasprava napreduje sa analizom pod sljedećim stavkama:

- Rekapitulacija situacije u Iraku na kraju 2003. godine.
- Rekapitulacija situacije u regionalnom kontekstu.
- Situacija SAD na početku 2004. godine.
- Šta bi se moglo desiti ako SAD odluče da jednostrano intervenišu u Iranu.
- Kooptiranje Irana za stabilnost na Bliskom istoku.
- Pozadina Afganistana-Iraka i ostalih država u regionu.

Rekapitulacija situacije u Iraku

Nakon što je pobjeda bila proglašena, nepovratni gubici trupa SAD na kopnu u Iraku su generalno bili samo fizički nabrajani kao npr. broj ubijenih vojnika. Ustvari, psihološka uništenost mladih američkih vojnika koji su služili u Iraku je najveća žrtva, čije će negativne posljedice civilno društvo SAD osjećati još dugo vremena. Vojnički gledano, SAD su počele gubiti bitku kada su dozvolile post-iračku intervenciju. Na terenu, islamski fundamentalisti i drugi ekstremisti, bore se protiv Amerikanaca po vlastitom izboru, npr. u samom Iraku, gdje Amerikanci imaju preko sto hiljada meta skoro svaki dan. Bez sumnje oni mogu reducirati snage izložene njihovim neprijateljima za nekoliko hiljada ukopavajući se dublje u zemlju ili okružujući se većim odbrambenim zidom. U tom procesu oni gube slobodu manevrisanja i djeluju duboko u psihologiji geta, mentalno i psihički. U isto vrijeme, američke trupe, koje ostaju kao primarne mete svojim neprijateljima, generalno se ograničavaju na svoje utvrde ili pomoćne snage kao što su tenkovi, avioni, naoružani helikopteri, džipovi i sl. Svaki ubijeni američki vojnik diže moral islamskim fundamentalistima svugdje u svijetu. Irak je tonik koji im omogućava da prebrode demoralizaciju njihovih prijašnjih poraza u Afganistanu, Iraku i drugdje. Kako stvari stoje, njihov moral i pokretljivost će rasti direktno proporcionalno padu američkog morala i pokretljivosti. Iako je u početku protivljenje američkom prisustvu bilo koncentrisano oko Sadama Huseina, vjerovatno je da će anti-američke grupacije, organizovane unutar ili izvan Iraka, uskoro prevazići centralnu Sadamovu poziciju, na koju se se usmjerile SAD i davati odriježene ruke onim globalno organizovanim snagama da pogode američke interese. Uzimajući zajedno, američka politika i situacija u Iraku najviše pogoduje Saudijskoj Arabiji. Vojska saudijske vlade može locirati fundamentalističke grupe koje im se protive unutar Saudijske Arabije. Sada postoje odgovarajuća svetišta u Iraku gdje se mogu povući i ponovo ući po svojoj volji. Bushova administracija je pokrenula rat protiv Iraka zato što je namjeravala da pretvori tu državu u bazu dugoročnih vojnih operacija u Golfskom regionu. Nakon napada na SAD, 11.09.2001.godine, Bush je shvatio da mora povući trupe iz Saudijske Arabije. Tada se odlučio za Irak kao novu dugoročnu bazu za operacije. To bi bio značajan razlog zašto se

SAD toliko protive da kompletiraju transfer suvereniteta Iračana na UN-a. Na osnovu iračkog suvereniteta, SAD bi morale da se povuku iz te države. Sve dok SAD ostaju okupaciona sila u Iraku, politička stabilnost tamo je malo vjerovatna. Bez političke stabilnosti, oporavak iračke ekonomije je, također, malo vjerovatan.

Prema Jeffrey D. Sachsu najveći dio obale u Iraku nije za rekonstrukciju, osim za američke trupe. SAD plaćaju 51 milijarda US dolara godišnje za stacioniranje 140.000 vojnika u Iraku ili oko 360.000 US dolara po vojniku godišnje. SAD bi sebi mogle uštediti desetine biliona godišnje povlačenjem svojih vojnika iz Iraka. Kada bi SAD dale dje lić finansijske uštedevine Iraku u 2004. godini bilo bih novih rastućih prihoda da vode iračku vladu i da se izvrši oporavak naftne industrije. Bez shvatanja suštine namjere SAD da uđu u ovu regiju ne može se odgovoriti na pitanje šta bi se moglo dalje događati. Uzimajući Irak na prvo mjesto i situaciju onakvu kakva jeste, možemo reći da SAD imaju sljedeće opcije:

- Nastaviti sadašnji put sa srednjoročnim ispravkama na temelju svoje procjene situacije.
- Staviti Irak pod kontrolu VSUN-a u postupku i nedvosmisleno.
- Pokušati da se dođe do pobjede većom vojnom angažovanošću ili većom upotrebom tehnike smrtonosne odmazde koja je već počela.⁷
- Nastaviti dalje nakon pretrpljenih nepotrebnih žrtava, što Irak i region ostavljaju u većem haosu.
- Bilo koja od gore navedenih opcija.

Ne ulazeći u detaljnu raspravu navedenih mogućnosti bilo bi razumno zaključiti da u ovom vremenu mogućnosti SAD da situaciju zadovoljavajuće stabiliziraju, u poželjnom vremenskom okviru, izgleda blijedo. Nakon prvog bljeska pobjede, nakon ulaska u Bagdad, ame-

7 Na primjer, Patrick Cockburn je napisao u London Independentu 12.09.2003., ističući da „Američki vojnici voze buldožere iz kojih se preko zvučnika čuje jazz muzika i čupaju stare stabljike palmi kao i stabla limuna u centralnom Iraku kao načinu nove politike kolektivnog kažnjavanja farmera koji ne daju nove informacije o napadima gerilaca na američke trupe.“

„Početkom novembra helikopter Crni jastreb je oboren i poginulo je 6 američkih vojnika. U znak odmazde američke snage napale na grad Tikrit u zoru gađajući iz teškog naoružanja po kućama na koje se sumnjalo da skrivaju napadače.“ Sackatchen Peace News vol. 11.10.2003.

rički krojači politike odmah su poslali upozorenje Siriji i Iranu da bi oni mogli biti sljedeći. To je postalo alarmantno stanje širom svijeta, kako za tradicionalne saveznike SAD, tako i za one koji su protiv takve politike. Nacija bi, vjerovatno, bila najugroženija zbog takvog daljnjeg djelovanja. SAD su oživjele interes u iračkoj nestablности. Unutar ove regije države koje su imale razlog da se boje SAD bile su Sirija, Iran, Saudijska Arabija i Pakistan. Zadnji pomenuti znatno kasnije od dana kada se njegova vojska počela koristiti u druge svrhe. Nije teško vidjeti zašto potencijalne žrtve ne bi preduzele minimalne korake da osiguraju da američka konfornost u Iraku ne dosegne tačku koja bi omogućila Americancima da preduzmu daljnje operacije u njihovom pravcu. Mora se dodati da su se imperijalističke sile kroz historiju rijetko dale odvratiti od svojih ciljeva. SAD će, nakon nekoliko godina ili decenija, nakon oporavka od iračke promašene avanture, ostati iste - moguće će pokrenuti svoje globalne ambicije sa potrebnim izmjenama koje vrijeme bude zahtijevalo. S obzirom na to, islamski džihad neće redefinisati svoje globalne ambicije.

Amerikanci, zbog očiglednih razloga, ne vole da se situacija u Iraku poredi sa onom u Vijetnamu, od prije nekoliko decenija. To je poseban slučaj američkog utemeljenja i američke vojske. Kako god, mnogo ljudi izvan SAD koji su situaciju posmatrali mnogo objektivnije prave komparaciju iz potpuno drugog ugla. Različita su gledišta vanjskih posmatrača situacije kao sramnog poraza ili navrat-nanos povlačenje američkih snaga iz Vijetnama i predaja sporne regije, tj. čitavog Južnog Vijetnama i kasnije Kambodže režimu Sjevernog Vijetnama. Kao što je poznato, komunistički Sjeverni Vijetnam opsežno je konsolidovan preko oba dijela Vijetnama poslije američke prisilne predaje. Nešto slično se može desiti i u Iraku.

U tom slučaju oni će, također, parirati istom geostrateškom moćnom igrom koja je bila osnov za anglo-američku intervenciju u Iraku, drugačije rečeno, koristeći Irak kao teren za buduće konsolidovanje na Bliskom istoku, moguće i negdje drugo. Dakle, to bi bilo vođeno tako da, nakon privremenog istjerivanja islamskih fundamentalista sa velikog područja Afganistana, SAD daju veću prednost Iraku, državi s većim bogatstvima i resursima od Afganistana. Islamski fundamentalisti, ako konsoliduju svoje držanje u Iraku, nakon što bi istjerali Ame-

rikance, postali bi, skoro, nezaustavljivi kroz cijeli Bliski istok, pa i dalje. Ta pobjeda bi u nekim glavama bila poređena sa pobjedom Velikog Saladina u krstaškim ratovima, nekoliko stoljeća ranije.

Po viđenju Washingtona, nema sumnje da Amerikanci neće dozvoliti da situacija prođe žalosno. U tom slučaju, koju bi drugu opciju SAD imale? Tragično, usamljena supersila, najmoćniji ratnik visokih tehnologija na svijetu u stanju „bijesnog bika“ prije može završiti razaranjem Iraka, nego njegovom predajom njihovim najomraženijim protivnicima.

Postaje pravi trenutak da se ukratko opiše nekoliko istaknutih aspekata situacije u Iraku. Ukoliko se to odnosi na američku vojsku u Iraku treba istaknuti sljedeće:

- Uz porast broja napada na okupacijske snage, lovac postaje lovina. U samo nekoliko mjeseci američke snage, koje su ranije mogle propješačiti veći dio iračkog teritorija, sada su zatočene u svom getu, poput tvrđava. Nakon svakog velikog napada dodaje se još jedan prsten od čelika. Američke snage ostaju okružene, kako fizički tako i psihički.
- Psihološki stresovi, kroz koji mladi umovi američkih vojnika prolaze u svojim godinama formiranja, napadnuti mržnjom od stanovništva koje im nije poželilo dobrodošlicu i sve veća opasnost za njihove živote će nagomilati stresove koji bi mogli trajati duže od onih iz Vijetnamskog rata. Nema sumnje da je situacija u Iraku drugačija, međutim, ta pojava je gotovo globalna utoliko koliko je riječ o anti-amerikanizmu. Kad se ovi vojnici vrate u osnovne tokove američkog civilnog društva, stres nakupljen u Iraku će se dublje prožeti u kasniji život, nego fizički učinak smrtnih slučajeva pretrpljenih u Iraku.
- U Iraku i Afganistanu, poslije divljačkih posljedica od početnih visokih tehnologija napada, stradalo je većinom civilno stanovništvo. Međutim, nakon niza bliskih borbi, Amerikanci su pronašli načine kako da učinkovitije iskoriste prednost visoke tehnologije.
- Nakon dobivenog rata u obadvije države i skidanja vlada koje su bile na vlasti prije napada, kad lovac postaje lovina, kao što

se čini da je slučaj u Iraku, jedan od najvećih problema s kojima se susreću američka vojska i njeni saveznici je potreba za većim izdvajanjima borbenih elemenata za čuvanje baza i borbenih sredstava. To ostavlja posljedice na borbene sastave za ofanzivne operacije, čiji su opseg i periodičnost time smanjeni. Teškoća s kojom se odmah suočavaju okupacijske snage je beznadežna pomoć na licu mjesta.

Uzimajući u obzir gore navedeno to indicira prelazak inicijative s jedne strane na drugu ili barem primjetnu smjenu. Ako ovaj trend ne bi bio obrnut, okupacijske snage, tokom vremenskog razdoblja, mogle bi pretrpjeti gubitke koji će postati neodrživi. Na samom kraju, ovo bi bilo teško opravdati i u državama koje su, i protiv protesta velikog broja stanovništva, poslale svoje snage. Boriti se do samog kraja ne isplati se niti u jednu svrhu.

Rekapitulacija situacije u regionalnom kontekstu

U regionalnom kontekstu situacija se može sumirati kao:

- Povećanje neprijateljstva prema američkoj intervenciji u Iraku manifestovalo se mnogo prije eksplozije koja je pogodila Istanbul u trećoj sedmici mjeseca novembra 2003. godine. Turski seljaci su se već preusmjerili na kamenovanje američkih vojnih vozila. Neprijateljstvo, koje je počelo kao protivljenje američkoj intervenciji moglo bi se, ako se ne zaustavi, pretvoriti u potpuno neprijateljstvo prema SAD. To ima uticaj i na članstvo Turske u EU.
- Spor između SAD i Sjeverne Koreje ostaje nerazriješen.
- Sve više mjesta na svijetu postaje nesigurno za građane SAD. Putnička i turistička upozorenja građanima SAD se povećavaju svake godine.
- Ohrabrujući bombaše samoubice koji su organizovani na indoktrinaciji, islamski fundamentalisti bi mogli biti dobro na putu za izvođenje akcija kolektivne odmazde u svijetu, povećavajući samoubilačke napade na nevojne ciljeve i broj žrtava nevinih ljudi.
- Iran je svjetlosnim godinama udaljen od predstavljanja vjerodostojne vojne prijetnje SAD. Ako je tako sklon, mogao bi za dekadu ili više predstavljati limitiranu prijetnju američkim interesima

u Aziji. Nadalje, kako je Iran danas konstituisan, i u uslovima koje dobiva u regionu bi, vjerojatno, bio pristanište ekspanzionističke ambicije. Njegovo naoružavanje bi se ograničilo na zaštitu vlastitog teritorija i naftnih resursa.

- Ponovna uspostava sigurnosti u Iraku mogla bi postati glavna briga međunarodnoj zajednici bez obzira kakva situacija se dogodi.
- Natofikacija Iraka, kao prijedlog Billa Clintona, dat u intervju Nayan Chanceu, ne može biti rješenje.
- Evropski lideri, koji su podržali SAD protiv mišljenja svoje nacije, mogli bi izgubiti vlast. Neprirodna podjela na Staru i Novu Evropu je vještački izmuljana kroz lukavu britansku diplomatiju na uspostavljanju nivoa država koje su podržale angolo-američku intervenciju u Iraku. Nasuprot tome, na terenu je bila totalna opozicija intervenciji u Iraku.
- Konfliktne lojalnosti bi mogle ujediniti muslimanske populacije u nemuslimanskim državama, a to se već dešava.
- Pretjeran fokus na predsjedničke izbore u SAD-u. Problem u Iraku neće nestati bez obzira ko pobijedi na izborima.
- Zavaravanje iračke inteligencije. Tvrdnje globalnih sila na temelju obavještajnih izvještaja će i nadalje ostati sumnjive.
- U jednom od atributa supersile produžen je globalni doseg, u slučaju da bilo koji drugi entitet dođe blizu sticanja tog atributa je i islamski fundamentalizam.
- Rasprava o drakonskim mjerama, koje su SAD preuzele u borbi protiv terorizma, koje uključuju i sadašnji rat u Iraku, mogla bi postati gorča.
- Građanske slobode nastavljaju da budu ugrožene širom svijeta kao direktni rezultat prijetnje od islamskog džihada. Posljednje u seriji je najnoviji prijedlog posebnog zakona, kao potencijalna civilna faktura razmatrana od strane britanske vlade. Mišljenja su da će to biti najveći potres vanrednih zakona od početka prošlog stoljeća, kada je izvršeno mijenjanje zakona koji je vodio Britaniju kroz Drugi svjetski rat i operacije bombardovanja IRA-e.

- Profil bombaša na Svjetski trgovinski centar može služiti kao lažna slika ako se primjeni na njihove buduće akcije. To ne treba predstavljati prototip u kasnijim kontra-operacijama.

Što se tiče odnosa SAD i EU, slijedeće tačke zaslužuju pažnju. Dok je EU generalno u stanju mira, kako unutrašnjeg, tako i vanjskog, SAD se suočava sa sigurnosnim izazovima skoro svuda u svijetu. Koncept nedjeljive sigurnosti SAD. EU prolazi kroz modifikacije, a dalekosežne promjene mogu se odvijati u ne tako dalekoj budućnosti. Postoje različiti znakovi da Evropa nastoji da se izbori za stratešku autonomiju od SAD. Savezna Republika Njemačka je izašla iz svoje više od pedesetogodišnje suzdržanosti da bi našla svoje mjesto i svoj glas kao politički igrač na evropskoj i svjetskoj sceni i ponovno je pokazala da joj se ne može diktirati ili je odgurnuti, kao nasuprot većini drugih država. Nije odustala kad se Kina naljutila zbog Dalai Lame, niti je pristala na američko ubjeđivanje oko Iraka. Evropa i SAD imaju druge fundamentalne razlike, npr. oko Kyoto protokola i Međunarodnog krivičnog suda.

Za sada, šanse da Irak pod okupacijom Amerike postane kao Afganistan pod okupacijom SSSR-a su slabe. Protivnici u Iraku nemaju moć da se naoružaju za razliku od onih u Afganistanu. Nemaju jednake pozicije u Pakistanu odakle mogu da pokrenu svoje napade, niti su spremni da zatraže jedno: čak i oni susjedi koji bi željeli da vide Ameriku da izgubi u Iraku imaju snažniju želju, a to je da ne isprovociraju onu državu koja bi krenula šakama na njih.

Na polju ekonomske pomoći, EU, koja broji 20% svjetskog bogatstva, ponudila je samo 250 miliona US dolara za Irak. Američki zvaničnici su zapanjeni s onim što su vidjeli kao minimalan iznos. Ali politička činjenica u Evropi je da rat u Iraku ostaje nepopularan i da je Bush naširoko neomiljen.

Irak postaje mjesto brzog sakupljanja različitih grupa radikalnih islamista i drugih grupa upaljenih sa žarom antiamerikanizma. Bez obzira na poboljšanje ili pogoršanje na terenu, bez snažnih trupa koje SAD ili UN mogu formirati, nije moguće spriječiti ove elemente od infiltriranja u ili eksfiltriranja iz Iraka na račun velike i porozne granice. To znači da ove grupe mogu doći da preuzmu poražavajući gubitak

američkih trupa i njihovih saveznika ili jednostavno mogu doći i pregrupisati se i spremiti sebe za eksfiltriranje u Saudijsku Arabiju ili neku drugu arapsku državu koju žele da destabiliziraju. Najveća zabrinutost ostaje za saudijski režim.

Usprkos retorici, sirijski odgovor na izraelski vazdušni napad otkrio je svu ružnoću arapske slabosti. Većina država u regionu je dužna, na ovaj ili onaj način, SAD-a. Egipat, tradicionalni lider, živi na godišnjoj američkoj subvenciji od neke 2 milijarde US dolara od vremena implementacije sporazuma u Camp Davidu. Druge države imaju sporazume o vojnoj zaštiti sa SAD i mogu imati samo suosjećanje sa arapskom „stvari“.

U vrijeme rastućih fundamentalističkih žalbi, sirijsko društvo ostaje, možda, najsekularnije i pluralističko među svim multireligijskim državama u regionu.

Među muslimanima ostaje široko rasprostranjeno nepovjerenje da je Irak samo jedan dio šireg američkog plana da potkopaju islam. Također, anglo-američka posebna veza ili antanta, koja traje stoljeće i više, se rasplinula kao posljedica intervencije na Irak. Tony Blair je mogao osvojiti i drugi mandat kao i Geroge Bush. Oni su mogli uživati još uvijek u dubokoj ličnoj vezi. Usprkos ovim vezama, teško da će britanska vlada u budućnosti ignorisati sentiment javnosti protiv rata na Bliskom istoku.

Nove ranjivosti SAD

Ekonomska moć je mnogo više rasprostranjena nego na završetku Drugog svjetskog rata. Udio SAD u svjetskoj proizvodnji je oko 25%, što iznosi polovicu udjela koji su imale 1945. godine, a do 2010. godine mogao bi se još smanjiti.

SAD uvoze oko 60% svojih potreba nafte, a tokom 1970-ih od 30 do 40%. Trenutni deficit ili trgovinski deficit SAD je ogroman - preko 400 milijardi US dolara u 2002. godini krećući se ka godišnjoj stopi od oko 500 milijardi US dolara u 2003. godini. Sedamdesetih godina prošlog stoljeća, SAD su vodile i u deficitu i viškovima, i uopšte manje od oko 20 milijardi US dolara godišnje. Konstantan trgovinski deficit za više od dvije decenije okrenuo je SAD od naj-

većeg kreditora u najvećeg dužnika-državu na svijetu. Da dobijete neke perspektive na godišnji trgovinski deficit od 500 milijardi US dolara, to je približno jednako cijelom godišnjem BDP u Indiji po tekućem kursu. Na padajućem tržištu dionica, stranci su manje skloni finansirati velike trgovinske deficite koji su dio nastavka američke ekonomske lumperske. Perspektive za veći priliv evropskog novca da finansira trgovinski deficit SAD su mračne. Strane investicije su bile u opadanju kao i američki dolar. Strani dug SAD je brzo rastao. Budžetski viškovi SAD, koji su se pojavili krajem 1990-ih, sada su nestali u moru crvene tinte. Bruto američki savezni dug sada je veći od 6 trilijuna ili oko 33% BDP-a u 1980. godini, a znatan iznos ovog duga je u vlasništvu stranaca.

Možda, najvažnije je da je euro sada postao vjerodostojna alternativa i tako moguć konkurent dolaru. Raniji strahovi o njegovoj stabilnosti, kada je uveden kao obračunska jedinica 1999. godine, da će ubrzo izgubiti tlo u odnosu na dolar, su se raspršili. Euro je porastao u vrijednosti od oko 20% u odnosu na US dolar u 2002. godini. Euro zona je, u ekonomskoj vrijednosti, usporediva sa istom u SAD. Dok su Njemačka i Francuska najveći privrednici u Euro zoni imale nizak ekonomski rast, a obje sklone povećanju viškova na tekućem računu, nisu trebale uvozni kapital za podršku domaće proizvodnje.

SAD su trenutno angažovane na eksperimentu da donese demokratiju na Bliskom istoku. Kao što to radi na taj način, treba da posveti malo više pažnje na tendenciju da plamen demokratije nagne i svojoj kući.

Gledajući tešku poziciju u kojoj se nalaze, SAD bi mogle razmotriti i druge opcije da smanje nedaće propale politike. Jedna od sigurnih ili razboritih opcija, koju Amerikanci mogu teško uzeti u obzir, bi bila da progutaju gorku pilulu, ili tako reći, da legnu u postelju s đavolom. Đavo u američkim očima je Iran koji je treći krak njihove nepopularne „Osovine zla“.

Međutim, SAD establišment će održati manje nesklon pogled i ponovo slobodno gledati, bez mitova o Iranu.

Što bi se moglo dogoditi ako SAD odluče **da unilateralno inter- venišu u Iranu?**

U slučaju da SAD pokušaju da unilateralno intervenišu u Iranu, što je manje moguće, na način kako su to uradile u Iraku, naišle bi na teškoće sastavljene od slijedećeg razvoja događaja:

- EU će djelovati odlučnije da odvрати SAD od akcije.
- Javnost u Velikoj Britaniji ne bi dozvolila razmještanje britanskih trupa u Iranu koje bi podržale američku ofanzivu.
- Republika Francuska ne bi dokono stajala niti bi to odobrila.
- Savezna Republika Njemačka ne bi dozvolila korištenje svojih baza za ofanzivne akcije protiv Irana. Slična akcija može se predvidjeti i od nekoliko drugih evropskih država koje su se poklonile pritisku javnosti, a, također, to je moguće i od Turske.
- Ruska Federacija ne bi ostala pasivni posmatrač.
- U suprotstavljanju vojsci SAD-a, Indija bi preduzela sve potrebne korake da spriječi invaziju na Iran.
- Oslanjajući se na svjetsko javno mnijenje, bili bi izraženi zahtjevi da se uskrati pristup američkim vojnim brodovima u lukama po cijelom svijetu uključujući, moguće, tradicionalne saveznike kao što su Australija, Kanada i Velika Britanija.
- Desila bi se osuda u UN i drugim međunarodnim forumima.
- Bojkotovali bi se američki proizvodi.
- Mnoge druge akcije slične naravi bi američkoj javnosti jasno poručile da svijet dalje neće tolerisati dalje američki unilateralizam da napadne države koje ne predstavljaju direktnu prijetnju SAD.

Gore navedeno bi trebalo da podstakne javnost SAD da bi njihova država trebala da plati za kontinuirano podrugivanje Povelji UN-a.

U svakom slučaju, kako stvari stoje, SAD bi našle prijedlog da to bude vojno neizvodljivo, zahvaljujući pogoršanju situacije u Iraku. Irak je trebao da bude odskočna daska za ekspanziju snaga SAD u regionu i u odabranom smjeru. Nije više moguće za SAD da Irak koriste kao bazu za napad na Iran. Slično, i Afganistan ne dozvoljava sebi da se koristi kao baza za napad na Iran. Samo Baluchistan, u Pakistanu,

pruža mogućnosti da se kao vojna baza koristi za napad na Iran. To bi, navodno, bilo i napravljeno za takve nepredviđene događaje.

Dole naveden prikaz daje jasniju sliku ruske perspektive, gdje percipira prijetnju svojim vitalnim interesima u Centralnoj Aziji:

Ruski ministar odbrane, Sergej Ivanov, rekao je da bi Moskva mogla koristiti vojne snage ako njihovi ekonomski interesi budu ugroženi u vitalnim regionima u svijetu: „Sila bi se mogla koristiti kada postoji pokušaj da se limitira ruski pristup vitalnim regionima u svijetu, uključujući sve tačke gledišta od ekonomskih preko finansijskih“. Interfaks novinska agencija je citirala ovu izjavu Sergeja Ivanova tokom posjete Reykjaviku na Islandu. Ivanov je naveo i druga dva slučaja u kojem se sila može koristiti: „Ako postoji direktna vojna prijetnja protiv Ruske Federacije ili ako nestabilnost u susjednim bivšim sovjetskim republikama prijeti Rusima.“ Ivanov nije imenovao specifičan region u svojim napomenama o ekonomskom pristupu. On je naveo da Ruska Federacija zadržava pravo da preventivno pokrenutim vojnim udarima štiti svoje interese, ali je rekao i to da nuklearno oružje neće biti korišteno niti u jednom od tih napada. Ivanov ne isključuje upotrebu nuklearnog oružja uopšte, naprotiv, novinarima je rekao da Ruska Federacija neće oklijevati da ga koristi: „Ako sva druga sredstva budu iscrpljena i mi ne budemo imali drugog izlaza, toga se nećemo odreći.“

Referenca korištenja sile prije vremena je novi elemenat u odbrambenoj politici Ruske Federacije koja je bila odsutna iz vojne doktrine usvojene 2000. godine. To šalje jasno upozorenje SAD-u da prihvati rusku dominantnu ulogu u bivšim sovjetskim državama. Nametanje SAD u rusko tradicionalno trkalište sve više zabrinjava Moskvu. To je započelo kao privremeno američko prisustvo u Centralnoj Aziji, potvrđeno od Ruske Federacije da olakša anti-teroristički rat u Afganistanu, a daleko je od završetka, jer se širi. Uz vazduhoplovne vojne baze u Uzbekistanu i Kirgistanu, SAD dodatno pomažu Kazahstanu da postavi pomorsku bazu na Kaspijskom moru, blizu ruske granice i traže da unajme tri vojne baze u Tadžikistanu. U Centralnoj Aziji Washington provodi redovne ratne igre sa Kazahstanom, Uzbekistanom i Kirgistanom pod NATO-ovim programom Partnerstva za mir, a pokrenuo je i obuku za oficire iz Tadžikistana i Kirgistana.

„Mi smo protiv politike preventivnih udara bez odobrenja UN. Ali ako ova praksa nastavi da bude podržavana u međunarodnim odnosima, Ruska Federacija zadržava pravo da djeluje na isti način“, rekao je Vladimir Putin u intervjuu za TV Al-Jazeera.

Govoreći na prezentaciji dokumenta o odbrani, Putin je najavio brzi razmještaj više desetina sovjetskih najmoćnijih raketa, SS-19 „Stiletto“, od kojih je svaka naoružana sa šest nuklearnih bojnih glava. Rakeete će se staviti u funkciju da bi omogućile zamjenu starijih raketa i ostati će u službi do sredine 2030-ih. „Njihova sposobnost da se prevlada bilo kakva anti-raketna odbrana je bez premca“, istaknuo je ruski lider. Ruska Federacija, također, razvija „novi fundamentalni raketni sistem“, za čiju će izgradnju trebati 10 do 15 godina, rekao je general Nikolaj Solovtsov, komandant ruskih raketnih snaga.

Po prvi put, od kolapsa SSSR-a, Ruska Federacija je projicirala globalnu ulogu za svoje oružane snage kao „faktor u prevenciji konačnog kolapsa sistema međunarodnih odnosa zasnovanih na međunarodnom pravu. Oružane snage Ruske Federacije su te koje mogu osigurati globalnu stabilnost u širem smislu te riječi.“

Opredjeljenje Irana za stabilnost na Bliskom istoku

Raniji dio rasprave usmjeren je na potrebu da se spriječi jednostrana anglo-američka ili SAD intervencija u Iranu, sa ciljem da donese - što se eufemistički naziva, promjenu režima, a to bi bila dublja motivacija za ovu intervenciju. Bilo je viđeno da je takav korak u doglednoj budućnosti postao neizvjestan, zbog nevolja SAD u Iraku i Afganistanu, što je jasan slučaj prerastegnutosti. Nastavljajući na osnovama da su loše posljedice takvog koraka postale vidljive, čak i kod vodećih sljedbenika za intervenciju u Iranu, to bi moglo biti vrednije ispitivanje mogućeg koopredjeljenja Irana kao središnjeg prostora stabilnosti Zapadne Azije, pa, čak, i Centralne Azije. Cijeneći da Amerikanci i neki drugi mogu biti zapanjeni takvim razvojem događaja, prvo pitanje koji će pasti svakom na um je: „Zašto Iran?“

Zašto Iran?

Gledajući na mogućnost za opredjeljenja Irana kao središnjeg prostora stabilnosti Zapadne i Centralne Azije, glavno razmatranje bi obuhvatalo između ostalog:

- Stabilnost Iranske države, kada se uporedi sa trenutnom ili potencijalnom nestabilnošću ogromne većine islamskog susjedstva.
- Njegova centralna lokacija, sa obadvije tačke gledišta trenutne ili projicirane kao i geografske lokacije u vezi područja problema Iraka i Afganistana, pa, čak, i Pakistana, treba da onemogući Pakistan da izvozi terorizam u nekom budućem vremenu.
- Iranska pomoć bi trebala da se dokaže neprocjenjivom u stabilizaciji situacije u Afganistanu i da postane krucijalna za stabilizaciju Iraka.
- Posljednje, ali isto tako važno, Iran bi sa svojom odličnom civilizacijom i tradicijom kulture mogao postati nagovještaj odgovornog i liberalnog muslimanskog društva u srcu tzv. polumjeseca islama.

Šta globalno društvo može očekivati od Irana?

- Totalno odricanje Irana od njegovih nuklearnih ambicija.
- Slabljenje vladajuće klase i veću demokratizaciju društva, s naglaskom na slobode građana i medija.
- Prihvatanje prava Izraela da postoji kao država.
- Prestanak podrške militantnim grupama koje izvlače ili su izvlačile sredstva za izdržavanje iz Irana.
- Druge liberalizacijske mjere.
- Integracija u svjetski napor za restauraciju mira u regionu do te mjere da nema sumnje u cilj vlastitog programa u bilo kojoj od susjednih država, koje bi mogle izazvati anksioznost s drugima.

Šta Iran može za uzvrat očekivati od Zapada i svjetskog društva?

- Iran bi od Zapada za uzvrat mogao očekivati službeno odbijanje nuklearnih ambicija i potpunu integraciju u svjetsku zajednicu.

- Nemiješanje u unutrašnje poslove.
- Podizanje svih ograničenja i sankcija.
- Dozvolu da vrši protok energije iz Centralne Azije preko svoga teritorija.
- Pristup nuklearnim tehnologijama za svrhe mira.
- Ulaganje u Iran i pristup kapitalu na liberalan način.

Mogući razvoj događaja u regiji od Afganistana-Irana i drugih država

Više od islamista - mogli bi im se dati bilo koje ime - drugim riječima Al-Qaeda, talibani ili proizvodi deeni madaris Pakistana - to su Amerikanci koji se sada bore sa leđima prikovanim za zid. Danas su SAD usamljenije od islamista koji još uvijek uživaju prešutnu, ako ne i neskrivenu, podršku u velikim dijelovima muslimanskog svijeta. Sad su najkritikovanije od država na svijetu. Većina saveznika SAD se distancirala od njihove avanture u Iraku. Amerikanci ne mogu putovati slobodno u mnoge dijelove svijeta, itd. Ko god i kako god neko gledao na to, Amerikanci su se, izgleda, smjestili u ćošak. Oni su također spustili svoje mentalne roletne. Svaka slijedeća kritika, dobronamjerna ili ne, od prijatelja ili neprijatelja, nije dobrodošla u SAD.

Od početka 2004. godine, dalji kriticizam prema SAD bi mogao postati kontra-produktivan. Ako se situacija u Iraku ili Afganistanu pogorša za SAD, reperkusije bi se mogle osjećati ne samo u SAD nego i u drugim dijelovima svijeta. Zato, svijet treba da se angažuje sa SAD – i da sa vladom i civilnim društvom napravi super moćnu promjenu pravca velesile za humaniji i racionalniji svjetski poredak.

Ako tako postupe, mogle bi povratiti vodeću ulogu za dobar dio stoljeća, pa i duže. Svijet bi radije slijedio SAD ako se vrte svojim istinskim liberalnim vrijednostima nego što je to sadašnja deformisana perspektiva.

3. PREPOROD RUSKE FEDERACIJE U 21. STOLJEĆU

„Snovi koje smo dijelili nisu se ostvarili. Što nam je izgledalo jednostavno ispalo je izuzetno teško.“⁸

„Onaj koji ne žali za prolaskom socijalizma nema srca, ali onaj koji ga želi vratiti nema glave.“⁹

Ako je historijsko iskustvo ono po čemu se gleda na događaje onda brzina i način disolucije SSSR-a (ili, tako reći, Ruske imperije) nema paralelu. To je bilo jedinstveno na više načina. Velika carstva su se raspadala nakon smrti velikih vođa, zbog vanjskih invazija, unutrašnjih nesloga i svađa. Nijedan od ovih faktora se ne može primijeniti za disoluciju SSSR-s. Svijet izvana, kao i republike koje su činile SSSR – bili su zatečeni zbunjajućom brzinom događaja koji su vodili ka raspadu. Čak i mnoge od neruskih republika bile su nevoljne da se suoče sa perspektivom života izvan sovjetskog bloka.

Prošlo se može prepisati

SSSR se nije raspao zbog vanjske agresije ili unutrašnjih razdora kojima nisu mogli upravljati. Na prvi pogled, bio je stabilan, heterogen entitet, koji se mogao nadati da to bude i u današnjem vremenu. Ekonomski kolaps i gubitak vjere u sistem je - možda više centralno nego periferno - pomogao raspadu.

Može se smatrati da kontrarevolucija ima početak od vremena kad je Mihail Gorbačov, generalni sekretar Komunističke partije ukazao na novo vrijeme otvorenosti i obnove. Negdje usput je izgubio kontrolu u procesu koji je vodio ultimativno do disolucije SSSR-a i pojave Ruske Federacije kao dijela Zajednice nezavisnih država u decembru 1991. godine. Gorbachev, također, nije pošteđen. On je pao na stranu puta kao element koji je moćniji i koji ga je preselio u iskorištavanje situacije.

Faza post-kolapsa SSSR-a izgledala da se privodi kraju. Prema Jevgeniju Kožukinu: „Danas svjedočimo ponovno potpuno ideološ-

8 Ovako se Boris Jelcin žalio tokom odlaska sa funkcije.

9 Sažimanje filozofije Vladimira Putina, ubrzo nakon što je izabran za predsjednika. Ova rečenica je postala poznata širom Ruske Federacije.

koj kreiranoj Rusiji. Sovjetska prošlost i ruska prošlost i sadašnjost su često manje konfrontirane ali su prihvaćene i evoluirale kao dijelovi cjeline.“

Ovaj dio knjige odnosi se na preporod Ruske Federacije. Naravno, biti će dilema oko nekih poglavlja u vezi da li Ruska Federacija može ponovo postići status velesile. Dok će ovaj aspekt biti ispitan možda neće biti ne važno da nabrojimo neke od glavnih atributa supermoći u novom stoljeću. Ukratko, oni se mogu tabelirati kao: mogućnost za rapidnu projekciju snage bilo gdje u svijetu, finansijska mogućnost, tehnička mogućnost i posljednje, ali ne manje važno, intelektualna snaga svojih akademskih institucija. Na osnovu ovih kriterija teško da će i jedna država, osim SAD, moći reći da pripada supermoćnoj kategoriji kako sada tako i u skoroj budućnosti.

Postoje nekoliko načina gledanja u predmet koji je u razmatanju. Metod, izabran u ovoj knjizi, ispituje ovo pitanje u slijedećim perspektivama:

- Uslovi u Ruskoj Federaciji.
- Demografska dinamika.
- Ruska Federacija “u” Evropi.
- Ruska Federacija “u” Aziji.
- Ruska Federacija i SAD.
- Zaključne napomene.

Postoje i mnogi viši pogledi koji zahtijevaju šire elaboriranje.

Okolnosti u Ruskoj Federaciji

Ruska Federacija se prostire na preko 17 miliona km² u Evropi i Aziji. Premda geografski rasprostranjena jedne nekadašnja moćna država nalazi se na 71-om mjesto od 174 država na ljudskom razvojnom indeksu UN-a prema pismenosti, životnom vijeku, obrazovanju, populacijskom rastu i per capita BDP. Prosječan životni vijek Rusa je 59 godina što je 14 godina manje od nekog na Zapadu – refleksija siromašnih životnih uslova i rasprostranjenog alkoholizma. Po sadašnjem trendu rusko stanovništvo će opasti sa 146 miliona na 124 miliona do 2015. godine.

To bi bilo primamljivo, dakle, da se pretpostavi da kraj 20. stoljeća obilježava najnižu tačku u opadanju putanje ruskog postepenog porasta supermoćnosti od doba ruske ekspanzije pod Petrom Velikim, skoro 3 stoljeća ranije. Ali realizacija dolazi odmah nakon što je Ruska Federacija započela ranije svoje poniranje, u istom stoljeću, na njegovom samom početku. Okolnosti nisu mogle biti gore ni u vrijeme kada je Lenjin preuzeo vlast. Država se ne samo oporavila nego je otišla i dalje tj. postala je izazivačka nakon kombinovane moći Zapadnih sila u najboljim dijelovima stoljeća. Bila bi, u stvari, ludo odvažna osoba koja bi se osjećala hrabra da napiše finiš ruskoj priči.

Već postoje privremeni znaci preporoda. Ruska Federacija treba siguran novac od brze prodaje naoružanja. BDP se povećao od 1999. godine iako dijelom zahvaljujući visokim cijenama nafte. Državna skupština (Duma) je 08.12.2000. godine potvrdila staru sovjetsku himnu predloženu Jelcinovom nasljedniku. Putin je uskladio himnu sa trobojnom zastavom na kojoj se nalazi dvoglavi orao, koji datira iz doba Ruskog carstva, a ponovo ih je uveo Jelcin. Oba simbola su odobrena od Dume. Putin je opravdao prijedlog sa riječima da se on nada da bi državni simboli, koji pripadaju drugom periodu ruske historije, cementirali naciju. Ruski liberali su protestovali protiv ruske himne kao znaka totalitarnosti režima koji je lično bio odobren od komunističkog diktatora Josefa Staljina. Mnogi u preporodu sovjetske himne, deset godina nakon što je Jelcin pokidao Sovjetsku imperiju, vide simbolično značenje

Ruski preporod, dakako, ne može se desiti bez zadovoljavajućeg rješenja glavnih problema s kojima se Ruska Federacija susreće. Oni uključuju: pad nataliteta, ekološku obnovu, rješavanje islamskog fundamentalizma, revitalizaciju ekonomije, bolju harmonizaciju s nekadašnjim republikama SSSR-a i jačanje veza s Evropom.

Ne tako davno, skoro prije tri decenije, druga supermoćna država SAD se namučila sa prijetnjom iz Vijetnama. To je bio sramotan poraz za američke snage. Skupa sa debaklom u Jugoistočnoj Aziji došla je

demoralizacija američkih oružanih snaga, posebno armije. Nedisciplinarnost, korupcija i droga su se dodali na listu problema.

Ali, ne samo da su se oporavili, američka vojska je ponovo došla u prvi plan. Još je ostalo da se vidi da li se demoralizacija, koja se desila ruskim trupama poslije povlačenja iz Afganistana i nastavljanja sa zbrkom u Čečeniji, može prevazići prije nego što država uroni u mrak egzistencije.

Jedan od faktora koji bi mogli igrati glavnu ulogu u bilo kojoj promjeni je vođstvo predvođeno Jelcinovim nasljednikom. Koncept politike Ruske Federacije objavljen 11.07.2000. godine potvrđuje opredjeljenje da slijede izbalansiranu vanjsku politiku između Zapada i Istoka i da traže bližu saradnju sa azijskim državama kao što su Kina i Indija.

Vladimir Vladimirovič Putin

Veličina Ruske Federacije traži prisustvo na brojnim ljestvicama bilo gdje na svijetu. U držanju ove veličine njene vođe, također, preuzimaju mjere proporcionalne sa veličinom države. Riječ „velik“ normalo padne na um. Ne na način počasnog darivanja titula nekim prošlim vladarima, npr.: Petar Veliki, Katarina Velika. U 20. st., Lenjin i Staljin ne samo da su dominirali apsolutno svojom državom, oni su projicirali ruski komunizam na svjetsku scenu. Čak i Jelcin nije bio značajan kao vođa, iako možda na negativan način, viđen sa svojim doprinosom rapidnog srozavanja jednog ponosnog naroda. Nije shvatio imperativ opstanka uključen u bliskoj - potpunoj ovisnosti o socijalnoj sigurnosti stanovništva koje je živjelo po komunističkim zakonima veći dio stoljeća. Nije lahko prebaciti se sa jednog sistema na drugi bez užasnog socijalnog troška, što, čak, vodi i do opadanja volje za životom i radom. To ima pouku za Kinu i Indiju, obje koje su podlegle vanjskim pritiscima na brzom putu globalizacije. Zadnja dekada je bila za Rusku Federaciju u ekonomskom smislu razarajuća. Prema nekim procjenama postoji 50 miliona Rusa ispod praga siromaštva, 20 miliona ih je potpuno ili djelomično nezaposleno. Deset miliona su izbjeglice i beskućnici.

Era Jelcina naglašena ruskim unutrašnjim slabostima: votka, pad ekonomije i ugroženost ekologije, demografski i energetski pad i etničke razmirice. Post-sovjetsko rapidno opadanje, ekscesi prošlosti i godine pod Jelcinom uzrokovali su opadanje državne globalne pozicije u tolikoj mjeri da je svijet držao Rusku Federaciju ozbiljno samo zbog nuklearnog potencijala, kao sredstva projekcije moći.

Ruski narod očekuje da će predsjednik Putin moći obuzdati, slobodnu za sve, prirodu post-sovjetske politike, disciplinu koju novi kapitalisti koji su sakupili neprihvatljiv nivo moći i bogatstva nameću, ono što on naziva diktaturom zakona o Ruskoj Federaciji. Postoji sve veći osjećaj među ljudima da je najmračniji period iza njih. Izvještaj konzultantske kuće McKinsey spominje da Ruska Federacija ima stvaran i ljudski kapital za stopu rasta od 8%. Skoro dvije godine ranije ruska ekonomija bila je skoro uništena. To se odrazilo na strana davanja, a inflacija je porasla sa 5,5% u prvoj polovini 1998. godine na 8,4% u decembru iste godine. Moskovska kontrola nad 89 svojih regiona je opadala, ali je onda Ruska Federacija iskusila preokret. Mnogi u Rusiji osjećaju da godine od 1992. do 1999. počinju da blijede kao loš san. Najveći dio duga je bio isplaćen. Stvarni dohodci su u porastu, a moguće, također, i penzije. Izgleda da je došlo do poboljšanja u investicijskoj perspektivi, sa nekim od kompanija koje su planirale da prošire investiranje u dolazećim godinama.

Citirajući McKinsey studiju, bilo bi vrijedno truda da se pogleda u globalne naftne trendove zbog ruske prekoovisnosti od prihoda njezne prodaje. Bez rasta u cijenama nafte ružičasti ton izvještaja imao bi druge boje. Poređenje koje nam pada na um bilo je „bez presedana prosperitet i socijalna stabilnost“ 70-tih, od nekih pripisano bliskostičnoj krizi i organizaciji OPEC (Organizacija država izvoznica nafte) u 1973. godini. Ovdje sada vrijedi reprodukovati izvod iz članka Valentine Feodorove: „Ruska Federacija ima tendenciju da bude radikalna. To joj je glavna bolest. Mi smo, od svih mogućih varijanti socijalizma, izabrali najveće radikale-komuniste. Mi smo, također, izabrali najveće radikale-neoliberalne, varijante kapitalizma - jednu vrstu zapadnjačkog fundamentalizma. Politički aparat Ruske Federacije se pomjerio od komunističkog radikalizma na neoliberalizam. Mogli bismo oče-

kivati da se povratimo od ovoga što politički aparat radi. Ali danas, većina starije generacije kao i srednjovječni nisu spremni za ekstreme. Oni preferiraju Putina u odnosu na Zyuganova sa izbora 2000. godine. Ljudi žele da žive na nov način ali u uslovima reda. Politički aparat se zaustavio malo lijevo od centra, ali ne u najudaljenijem dijelu. To što je Putin držao podalje pokret od aparata je glavni i novi faktor ruske politike.“

Putin je u mnogome proizvod marksističke ideologije koja je cvjetala tako dugo u Rusiji. Dakle, možda neće biti van pameti citirati Georgija Lukacsa o Lenjinu: „Teorija Lenjina i taktike kompromisa su dakako samo objektivno logički nužde marksističkog dijalektičkog historijskog priznanja koje, iako muškarci prave svoju vlastitu historiju, oni ne mogu uraditi u svojim izabranim uslovima nego u uslovima direktnih dešavanja, datim i transmitiranim iz prošlosti.“

Ruski vođa se kretao ubrzano da učvrsti svoju poziciju na vlasti. On je progurao kroz zakonodavstvo da se moćni regionalni guverneri uklone iz gornjeg doma parlamenta i pretvorio ih u podređen instrument svoje politike. Također, pokušavao je da obuzda ruske regione i njihove slobodne želje tako što je oduzimao od njih kontrolu nad sudovima i agencijama za provedbu zakona. Putinove iznimke su se precizirale u doktrinama sigurnosti i vanjskoj politici. Moskva priznaje da su mnogi sigurnosni izazovi unutrašnji, priznavajući u tom procesu da su ekonomske teškoće prethodile terorizmu, organizovanom kriminalu, narko-kartelima i mafiji. Putin vjeruje da se cio region Centralne Azije može destabilizovati ako talibani opet dođu do tadžikistanske granice. Na ekonomskom polju realizacija bi mogla doći ako svjetska konkurentnost da Ruska Federacija oživi svoje baze kapitalnih dobara. S tim u vezi, Evropa a, posebno, Njemačka bi mogle da odigraju veliku ulogu. Dobra vlada bi mogla pomoći u osiguranju povrata kapitala uloženog van države.

Svijet, a što je više važno, ruski narod bi anksiozno okrenuo pogled od maske KGB-a, gdje postoji misterija i mit koji se odnose na ličnost ruskog predsjednika. Crni pojas u džudu pojačava brižno njegovan snažan i tihi mačo imidž, uslovno rečeno, pomaže učvrstiti zavrtnje

ruke koja je posezala da donese privid reda i slobode za sve koji su je razvili u doba Jelcina. Međutim, ruski vođa, da ne bi ponovo dao legitimitet ranijim metodama vlasti u SSSR-u, treba imati na umu poslovicu pripisanu Tallezrandu: „Moguće je da neko uradi mnogo stvari sa puškom ali on ne može sjediti na njoj.“

Dinamika demografije

Za razliku od Indije, koja pati od tzv. eksplozije stanovništva, Ruska Federacija je opsjednuta demografskom implozijom, tj. svake ih je godine sve manje i manje. U zadnjoj deceniji populacija Ruske Federacije se smanjila za oko 5 miliona osoba, ili pola miliona godišnje. Ne samo da ogromna većina države ima sve manje i manje ljudi, već je i odnos između mladih i starih sve nepovoljniji. U godinama koje dolaze biti će samo dvije starosne dobi Rusa, a u toku 20 godina omjer penzionera i zaposlenih će postati jedan na jedan, čime će se tačka ekonomske neodrživosti povećati. Porast mase penzionera bi onemogućio bilo kakav ekonomski rast.

Demografska kriza je došla zato što je post-sovjetska Ruska Federacija na mnoge načine pogođena mnogim problemima naprednih država i rastućim problemima koji opsjedaju države u razvoju. Urbanizovani mladi Rusi počinju imati djecu tek u svojim 30-tim godinama života. Trenutna stopa nataliteta je oko 1,3 djece po glavi stanovnika, a to je ispod 2,3 djece koliko bi trebalo da se održi stanovništvo. To je fenomen sličan Zapadnoj Evropi i Sjevernoj Americi. Razlika je u tome, da je u prošloj deceniji, stopa mortaliteta među odraslim, u njihovom 30-tim i 40-tim dramatično porasla. To je zbog post-sovjetskog miksa loših prilika, uključujući osiromašenje, kvarenje ekoloških uslova, visoke stope alkoholizma, povratka nekad iskorijenjenih bolesti kao što su kolera i tuberkuloza i krvavi rat u Čečeniji.

Predsjednik Putin je upozorio da, ako daleki istočni dio nije ekonomski razvijen i integrisan u državu, onda je tamo moguće da kineski, japanski i korejski jezici preteknu ruski jezik. Guverner provincije Maritime, Yevgeny Nazdarenko je prebacio oko 15 miliona stanovnika iz centralnih regiona i naselio ih u Amur, Habarovsk i primorska pod-

ručja da bi u graničnim kineskim regionima izbalansirao sa stanovništvom.

Izvod parafraziran iz poznate knjige napisane na početku 20. st., ne ostavlja prostora za sumnju:

„U dolazećim danima svi ljudi na planeti će požuriti naprijed od njihovog mjesta prebivanja. Velika će biti nesloga, nesloga koja se nikad prije nije vidjela na Zemlji. Žuta horda Azijata će nagrnuti u moru krvi na evropska područja. Desit će se, oh da, desit će se - Tsushima! Dogodit će se nova Kalka!

Kolikovo polje, čekam te!

I na taj dan sunce će izaći u radijusu preko moje domaće zemlje. Oh sunce, ako ne svaneš, onda, oh sunce, obale Evrope će potonuti pod teškom mongolskom čizmom i pjena će izaći preko njenih obala. Zemaljska bića će još jednom potonuti u okeanske dubine, u kaos, prvobitni i davno zaboravljeni.

*Svani, Sunce!*¹⁰

Procijenjeno je da bi većinski dio kineskih naseljenika već mogao preći preko istočnih granica sa Ruskom Federacijom i nekadašnjom sovjetskom republikom Kazahstan. Egzodus je započet nakon raspada SSSR-a na račun zadovoljavanja jeftine radne snage. Kakav će profil stanovništva biti u tom dijelu Ruske Federacije za 30, 50 ili 70 godina može biti bilo čija pretpostavka. Demografska prijetnja sa juga, veza na za islamski terorizam, mogla bi ultimativno postati veća katastrofa za Rusku Federaciju nego bilo kakva druga prijetnja s kojom je ona bila suočena u posljednjem stoljeću. Težnja za brzim ekonomskim dobitima tjera ruske planere da odustanu od prodaje najmodernije tehnologije onima koji bi se, u dolazećim decenijama, mogli razviti u potencijalnu prijetnju Ruskoj Federaciji.

10 Andrei Bely, Petersburg, Penguin Books, p.65.

Ruska Federacija „u“ Aziji

Za početak bilo bi interesantno da se navedu države koje su najviše dobile padom SSSR-a: SAD, istočnoevropske i zapadnoevropske države, Kina, Pakistan, Centralne azijske republike? Upitnik znači dane. Nije samo relevantno ruskom strategijskom stavu kratkoročno i srednjoročno nego isto i unutrašnje opredjeljenje koje bi moglo da se desi ako Ruska Federacija opet započne uravnotežen odnos sa dojučerašnjim i budućim protivnicima.

Ruska Federacija se prostire na dva kontinenta: Azija i Evropa. Sve dok Petar Veliki pažnju nije usmjerio na zapad i prisilio vesternizaciju svoje države, Rusija je mogla reći da je imala dublje veze s Azijom nego sa Evropom iz više razloga. Bilo je privlačno Orijentu kada je Dostojevski u drugoj polovini devetnaestog stoljeća, rekao: „Dajte nam Aziju i mi nećemo stvarati neprilike Evropi.“ Romanopisac je, također, rekao: „Bilo bi od koristi Rusiji da zaboravi Petersburg na neko vrijeme i da okrene svoju dušu prema Istoku.“

Sa ovom pozadinom namjera je bila da se ispita ruski odnos sa nekim državama u Aziji koje su trebale da budu od geopolitičke važnosti za Rusku Federaciju u dogledno vrijeme. Zbog određenih ograničenja samo će biti naglašeni oni aspekti koji su po autorovoj zamisli imali direktan odnos sa ovom problematikom.

Ruska Federacija i Kina

U prošlosti, bivši SSSR je imao 7.500 km dugu granicu sa Kinom (za usporedbu indijska granica s Kinom, nakon okupacije Tibeta, iznosila je 4.700 km. Zajedno su sačinjavali 80% kineskih vanjskih granica). Danas su ruske granice spale na 4.300 km, što je manje od dužine granice između Kine i Indije. Rusko-kineska granica je određena Ugovorom iz Aigunu (1858. godine), Ugovorom iz Pekiniga (1860. godine), Ugovorom iz St. Peterburga (1881.godine) i naknadnim protokolima o granicama. Međutim, Kinezi su smatrali da je jednak i ranije doneseni ugovor iz Nerchinska (1689. godine), a koji je smjestio rusku granicu na daleki istok i na daleki sjever, gdje je Okhotsko more.

Bilo je govora o rusko-kineskoj-indijskoj osovini. Ne čini se da je to izvodivo ako nisu ostvarena tri uslova s ruske tačke gledišta. Prvi uslov za Rusiju bi bio da postane ekonomski snažna kao i Kina. Drugo, demografska prijetnja od Kine, trebala bi virtualno da nestane sa horizonta, bliska nemogućnost prema trenutnim demografskim trendovima dobivena je u regionu. Treći aspekt se odnosi na održavanje tehničkih i kvalitativnih superiornosti u veoma unaprijeđenim kategorijama sistema naoružanja. Situacija bi se mogla promijeniti brzo nagore ako Ruska Federacija nastavi da prebacuje unapređene tehnologije Kini zbog kratkoročnog dobitka. Kina je vješto iskoristila mogućnost "plati i nosi" na ruskom tržištu, preuzimajući brojne senzitivne tehnologije. Čak su SAD brzo i jeftino kupile unapređene raketne tehnologije u ranim 1990-tim. Ironično, zbog svih transfera i prodaja, Kina bi mogla zamijeniti Rusku Federaciju i završiti kao druga sila. U stvarnosti multipolarnost je u tački prema samo dva pola, koji bi se mogli ujediniti, nakon što Kina sa ruskom pomoći suzi jaz vojne tehnologije sa SAD. Onda bi se odnos suptilno promijenio. To će biti period kad Ruska Federacija počne da plače nad prosutim mlijekom.

Kina u skoroj budućnosti teži za statusom supersile po paritetu sa SAD. Ovo se neće desiti ako Kina ne bude uspjela marginalizirati Rusku Federaciju i Japan i u manjoj mjeri Indiju. Sve ove države imaju geografsko graničenje sa Kinom. U slučaju Japana, more između Kine i Japana čini ih graničnim državama. Sve tri nacije imaju potencijala da izazovu Kinu na različitim poljima. Njihove odgovarajuće sfere ekonomije i geopolitički uticaj u i izvan regiona sudaraju se jedna od drugu. Nedavni naponi ruskog vođe da uspostavi direktniji odnos sa Sjevernom Korejom, i uopšteno sa Korejama, donio bi ne-lagodu Kini. Japan i dvije Koreje bi gledale na razvoj drugačije, možda više benigno. Nadalje, Kina će postati svjetska sila samo nakon što se mogne ujediniti sa Tajvanom. Lee Kuan Yew, stariji državnik Singapura istakao je to sažeto u intervju: „Ako se Kina ne raspadne ponovno ujedinjenje je neizbjegžno. Ako se Kina raspadne sve opklade su pale“.

Ruska Federacija i Iran

Izgleda da Ruska Federacija tiho pravi strategijski odnos sa Iranom. Ona je napravila sporazum sa Iranom za dostavu materijala vrijednog oko četiri milijarde US dolara u sljedećih nekoliko godina za iranske oružane snage, što uključuje: vojne avione, tenkove, sisteme protiv-vazdušne odbrane i podmornice. Na početku februara 2000. godine, Ruska Federacija je odbila ponudu od 100 miliona US dolara u pomoći od američkog ministarstva za energiju, ako obeća da će obustaviti preradu nuklearnog goriva i otkazati projekt Bushehr. Bushehr projekt bi davao mnogo potrebnu pomoć ruskoj industriji.

U jednom trenutku činilo se da SAD ustrajavaju u svojim naporima da spriječe Rusku Federaciju, Kinu i Iran od bilo kakvog zbližavanja. Osovina Ruska Federacija-Kina-Iran se ne može udružiti kao dugotrajna osovina zbog više razloga. To se razvijalo primarno na račun osjećaja u Iranu i Ruskoj Federaciji nakon što su od Amerikanaca bili gurnuti u čošak. Ako smirivanje u Iranu, vođeno od predsjednika Khatamija uspije u njihovom guranju prema liberalizaciji i ako SAD, za uzvrat, ublaže svoj stav, ishod može biti drugačiji. U početku, strateški cilj SAD o ukupnoj kontroli plina i nafte Centralne Azije usmjeravao je isključenje Ruske Federacije i Irana iz svake kombinacije, a koridor Afganistan-Pakistan se gledao povoljno.

Glavna dešavanja odigrala su se od tada. Kinesko geostrateško planiranje sada se usmjerava na duge staze da postane dominantna sila u Centralnoj Aziji. Prijašnja okupacija Tibeta i sada oslabljena Ruska Federacija, dozvoliti će Kini da to uradi na način fizičke dominacije u regionu direktno ili preko opunomoćenika. Taj opunomoćenik sigurno ne može biti Iran. Pakistansko-Afganistanska osovina je ono što Kina traži da eksploatiše do kraja i u narednim godinama i napravi šah-mat glavnim silama koje imaju interes u regionu.

Iranski naponi da potiču talibanske veze bili su poniknuti sa geostrateškim i ideološkim imperativima. Ruska Federacija se previše osjeća neugodno u vezi kineskog podržavanja Pakistana sa nuklearnom tehnologijom i tehnologijom projektila velikog dometa. Dok su ovi transferi urađeni prividno s namjerom da bi Indiju održali angažovanom, strategijski mislioci u Ruskoj Federaciji, Turskoj i Izraelu počeli

su se osjećati nelagodno sa mišlju da bi i oni mogli postati ranjivi na sam sistem oružja pod vlašću militantnih islamista.

Ruska Federacija i republike Centralne Azije

Preuzimajući dužnost predsjednika Ruske Federacije, Vladimir Putin je počeo da igra aktivniju ulogu u sferi vanjske politike. U maju 2000. godine, održao je sastanke sa većinom vođa Zajednice nezavisnih država. Ruska Federacija je odustala od uspostavljanja bilo kakvog globalnog ili ideološkog sadržaja na način velike sile. Novi koncept je bio jedan od multipolarnog sistema međunarodnih odnosa koji bi objektivno reflektovao stvarnost na početku novog stoljeća.

Onda je Ruska Federacija krenula na poletno preoblikovanje svojih odnosa sa bivšim sovjetskim državama, odustajući od pokušaja da oživi Zajednicu nezavisnih država i preferirajući da izgradi alijansu sa svojim saveznicima na osnovi zajedničkih interesa. Nova strategija bi mogla pogoršati podjele u Zajednici nezavisnih država. U drugu ruku mogla bi započeti ekonomsku integraciju između nekih članica Zajednice.

Na sastanku u Astani, glavnom gradu Kazahstana, u oktobru 2000. godine, predsjednici Rusije, Kazahstana, Kirgistana, Tadžikistana i Bjelorusije su osnovali novu ekonomsku trgovinsku zonu - Evroazijska ekonomska zajednica. Pet država se dogovorilo da postepeno povuku ekonomske barijere i da ohrabre slobodan protok robe, kapitala i radne snage. Ruska Federacija je pokazala spremnost da se nosi s nužnim ekonomskim gubitkom rezultirajući to otvaranjem svih domaćih tržišta svojim partnerima. Moskva je, također, izgubila pravo da dominira grupisanju, iako će kontrolisati 40% glasova u novoj uniji.

Ubrzo, nakon što je osnovana Evroazijska ekonomska zajednica, pet bivših sovjetskih država ujedinjenih sa Armenijom su se sastale u Biškeku, glavnom gradu Kirgistana da ožive Ugovor o kolektivnoj sigurnosti iz 1992. godine. Šest nacija je riješilo da osnuje rapidno razvrstavanje vojnih snaga da odbiju i vanjsku agresiju i unutrašnju pobunu. Što je više važno, Moskva se složila da ponudi oružje svojim saveznicima po koncesijskim stopama.

Od raspada SSSR-a 1991. godine, Ukrajina se udaljila od Ruske Federacije i suprotstavila svakom ugovoru Zajednice koji bi mogao sputavati ovaj proces. U 1999. godini, Ukrajina je osnovala NATO orijentisani sigurnosni sporazum sa Gruzijom, Uzbekistanom i Azerbejdžanom, koji su odbili da produže Ugovor o kolektivnoj sigurnosti sa Ruskom Federacijom i Moldavijom. Nova alijansa, GUUAM, koja povlači svoju skraćenicu iz prvih slova svojih država članica, je službeno osnovana u Vašingtonu u maju 1999. godine gdje su njihovi lideri prisustvovali proslavi 50. godišnjice NATO-a. Oni su od početka naginjali bližoj ekonomskoj, političkoj i vojnoj saradnji sa Zapadom.

Osnivanje Evroazijske ekonomske zajednice i Ugovor o kolektivnoj sigurnosti naglasili su podjelu u Zajednici nezavisnih država na pro-rusku i pro-NATO komponentu. Predjesnik Uzbekistana, Islam Karimov odbio je da prisustvuje samitima u Kazahstanu i Kirgistanu, a koji su predvođeni Moskvom. Otprilike u isto vrijeme ruski Lukoil izvukao je konzorcij predvođen zapadnjačkim kompanijama koje su bile planirale da izgrade gasovode i naftovode od Azerbejdžana do Turske. Ruski monopol na prirodni gas, Gazprom, napravio je planove da izgradi cjevovode do Evrope, zaobilazeći Ukrajinu. Tako bi Ukrajina izgubila mnogo miliona dolara ne naplaćujući tranzit gasa. Naftna politika nastavlja da dominira regionom. Evropske i američke investicije u Centralnoj Aziji su porasle u posljednjoj deceniji. Međutim, zbog geografskog položaja i lingvističkih afiniteta Ruska Federacija je bolje pozicionirana da pomogne postojećim režimima u pitanjima odbrane i unutrašnjeg reda.

Važan indikator promjene stavova prema Ruskoj Federaciji u regionu je pozicija predsjednika Uzbekistana gospodina Karimova. U 1999. godini on se distancirao od Zajednice nezavisnih država tako što je postao član NATO sponzorisanog GUUAM pakta, koji je ujedinio bivše južne sovjetske republike u labavu alijansu. Također je odbio da potpiše odbrambeni pakt Zajednice nezavisnih država. Slijedeći anti-terorističke akcije na svojoj teritoriji i izbjegavši pokušaj atentata Karimov traži veću saradnju sa Ruskom Federacijom u bavljenju sa fundamentalističkim organizacijama. Dok se isticala potreba za izgradnjom uzbekistanske vojske on se složio da pošalje uzbekistan-

ske oficire na obuku u vojne akademije Ruske Federacije i osigura obnovu uzbekistanskog naoružanja nabavkom od Ruske Federacije. Ruska Federacija ne može birati unilaterala rješenja. U suprotnom, u centralnoazijskim republikama, bio bi stvoren vakum ispunjen anti-ruskim snagama. Putinov nezgodan položaj je takav da ove republike ne može ostaviti same.

Ruska Federacija i Afganistan

SAD su se mogle povući iz Vijetnama nakon poraza u Vietkongu, praktično napuštanjem svih vojnih i nevojnih resursa u toj situaciji. Bez obzira na nered ispostavilo se da će biti pauza za čišćenje. Ruska Federacija nije imala takav luksuz na račun geografske blizine i drugih domaćih faktora koji su je doticali. Ona je ostala na vrhu globalnih napora u suzbijanju talibana i potencijala za terorizam koji potiču iz Afganistana.

Ruska Federacija stvarno i nema puno izbora u vezi ove stvari. Ili je uspješna u obuzdavanju prijetnji militantnih islamista ili gleda kako sve više regija u Centralnoj Aziji ide putem Čečenije. Dilema je stvarna. To je naširoko demonstrirano u Vijetnamu i Afganistanu da unaprijeđene vojne tehnologije mogu srušiti državu i uništiti njenu infrastrukturu korištenjem borbenih aviona i raketa, ali se ne mogu adekvatno boriti sa malim motivisanim gerilskim grupama. U planinama i terenima džungle da li je okupiranje teritorije stvaran cilj? Radikalne grupe riješene na pustoš traže dobro istrenirane trupe da ih istjeraju u blisku borbu kada, u stvari, odlučuje tijelo, a broj žrtava (muškaraca) može biti veliki. Ovdje Ruska Federacija treba da zauzme oštrij stav zato što sebi više ne može dopustiti da u Afganistanu upotrijebi ljudske snage.

Strategija protivnika je da se u bitkama nanese što veći gubici u ljudstvu, što bi Ruskoj Federaciji, čija se populacija smanjuje, predstavljalo mnogo više problema nego njenom protivniku. Rusi ne mogu da nadomjestite sve veći mortalitet. Zbog toga, država ne bi imala drugog izbora nego da udari na uzrok. Skicirajući crtu, koja, ukoliko bi bila probijena od strane boraca džihada u Afganistanu ili onih koji ih podržavaju, automatski bi prouzrokovala masivnu viso-

ko tehnološku odmazdu. Odmazda bi bila ograničena na kampove za obuku i na one resurse koji omogućavaju drugoj strani da nastavi sjeverni prodor u CAR (Centralnoazijske republike).

Ruska Federacija i Japan

Odbrambeni odnos između Ruske Federacije i Japane će se, vjerovatno, produbiti zbog relacija sa Kinom. Ovo bi moglo biti dodatno osnaženo povećanom ekonomskom saradnjom. Fosilna goriva i resursi koji se nalaze u hladnom Sibiru, predstavljaju već dugo kičmu gladne japanske industrije. Japanski biznismeni nastavljaju da pokazuju svoje opiranje, zbog komplikovanih političkih odnosa između dvije države. Japan nestrpljivo očekuje opipljiv napredak po pitanju vraćanja četiri ostrva koja su u svijetu poznata kao Kurilska ostrva: preciznije ostrva Shikotan, Hobomai skupina, Kunashiri i Etorofu. Tokom 1855. godine kada se bližio kraj šogunata Tokugawa, Japan i Rusija su potpisale ugovor o prijateljstvu i uspostavile granicu između najsjevernijeg od četiri ostrva, Etorofu i ruskog ostrva Urep. U periodu japanske predaje, u spetembru 1945. godine, Sovjeti su osvojili sva četiri ostrva. U vrijeme uspostavljanja diplomatskih odnosa 1956. godine, Japan i SSSR su potpisali Moskovsku deklaraciju, prema kojoj je SSSR trebao vratiti ostrva Hobamai i Shikotan. Sudbina druga dva ostrva nije spomenuta u sporazumu. Nakon mnogih uzlaznih i silaznih putanja u odnosima, Japan je 1993. godine naveo Rusku Federaciju da formalno potvrdi postojanje teritorijalnog spora. Kasnije, tokom Hašimotove posjete Ruskoj Federaciji, on je spomenuo ideju „države za novac“. Japan bi investirao u infrastrukturu ruskog dalekog istoka i mogao bi da kupuje prirodni gas po jeftinijoj cjeni i da poboljša ruske luke, brodogradilišta i druga postrojenja na spornim ostrvima. Za uzvrat, Jelcin je pristao da potpiše dokument koji kaže da će oba lidera učiniti napor da dođe do zaključivanja mirovnog sporazuma do 2000. godine. Bilo je dodatnih razgovora za vrijeme Jelcinove posjete Japanu 1998. godine. Stav Japana je da, uprkos svih pregovora, nema zadovoljavajućeg napretka po ovom pitanju.

U narednim godinama ove države će morati da prevaziđu svoje antipatije iz prošlosti i da bace novi pogled na geopolitičku scenu

u Aziji i svijetu. Obje države su globalni igrači. One bi možda trebale da naprave novu procjenu svojih globalnih uloga. Iako ova mogućnost trenutno izgleda kao daleka, Kina putem taktičke podrške pakistansko-talibanskoj koaliciji, kao i direktnim investicijama u Kazahstanu, posebno u naftnom sektoru, ostvaruje uslove za dominaciju u regionu Centralne Azije u nekom budućem vremenu. Oni su već konsolidovali svoju poziciju u Tibetu. Ni Ruska Federacija, kao ni Japan, neće gledati na ovakav razvoj ravnodušno. Za obje države u budućnosti, Kina izgleda veća briga nego bila kakva napetost između njih samih.

Ruska Federacija i Indija

Odnose Ruske Federacije sa Indijom mnogi vide kao perfektne zbog odsustva neporazuma po bilo kom pitanju, bez obzira radi li se o trgovini, geopolitičkim interesima ili bilo kojoj drugo sferi, koja je uključena u odnose između te dvije države. Obzirom da se geografski ne naslanjaju jedna na drugu, granični nesporazumi su, također, isključeni. Ovome treba dodati da su obje države trenutno ugrožene od strane militantnih islamskih grupa, koje se ubacuju iz afgansko-pakistanskog regiona. Izgleda da postoji nacionalni konsenzus u obje države o bliskoj saradnji. Citat profesora Sergeja Luniova, vodećeg stručnjaka na Institutu orjentalnih studija: „Nikada ne smijemo zaboraviti da su Rusija i Indija prirodni geopolitički saveznici. Postoji mnogo zamaha u njihovim odnosima.“

Ruski prijedlog o sjeverno-južnom transportnom koridoru u vezi sa uspostavljanjem željezničko-brodske veze između Ruske Federacije i Indije preko nekoliko drugih država je dobro primljen. Ministar transporta Indije je potpisao ugovor u Petrogradu i obećao saradnju Indije u implementaciji projekta, koji će po procjenama koštati blizu dvije milijarde US dolara. Ovo će smanjiti vrijeme dostave od Indije od Ruske Federacije za oko 10 do 15 dana i sniziti troškove trgovačke mornarice za oko 30%. Koridor, koji počinje u Helsinkiju i nastavlja preko Petrograda, Moskve, Astrahana i Kaspijskog jezera, Irana, Ujedinjenih Arapskih Emirata do Indije će, također, otvoriti tržišta za Indijske proizvode u Istočnoj Evropi.

Ruska Federacija i Evropa

Ukoliko bi bliže mogla biti istražena, ruska duša, najvjerovatnije, bi mogla biti sastavljena od evropske i azijske polovine. Tokom prošlih stoljeća bilo je različitih pritisaka od obje polovine. Poslije dolaska Petra Velikog, evropski dio je dominirao dugo vremena. U novoj državi pritisci bi, čak, mogli da postanu još više uveličani. Prema Georgiju Lukacsu, „nadolazeći kapitalizam se javio kao važni faktor u formiranju evropskih nacija. Nakon revolucionarnih borbi, transformisan je kaos malih srednjevijekovnih feudalnih vlada u velike nacije u većini Evrope, gdje je zavladao kapitalizam“. Pojedinačne države Evrope – one koje su imale načina, proširile su se širom svijeta u osamnaestom, devetnaestom i dvadesetom stoljeću. Druga polovina dvadesetog stoljeća je karakteristična po opadanju moći evropskih sila sa svjetske scene. Prema tome, povlačenje Rusije iz Azije, skoro četrdeset godina nakon što su evropske kolonijalne sile osjetile potrebu da se povuku – neke su bile natjerane – slijedi taj model, osim što Rusija geografski zauzima oba kontinenta. Ulozi Ruske Federacije u Aziji ostaju ogromni kao egzistencijalni imperativ.

Možda ipak i ne tako iznenađujuće, ako bi važnost Azije nastavila da raste, bilo bi pogrešno zaključiti da rast Azije uzročno predstavlja smanjenje evropskog uticaja. To bi bio slučaj da se npr. hladni rat nastavio. Raspad SSSR-a stavlja pred Evropu čitav niz mogućnosti, uz uslov da se stari kontinent oslobodi od duboko ukorijenjene navike da gleda na svijet iz američke perspektive, kao privjesak SAD. To više ne bi trebalo da je slučaj.

Vrijeme je da Evropa izađe iz sjenke SAD. Američko nametanje svog dnevnog reda o svjetskoj dominaciji, spriječilo je Evropu da ima evropski pogled na svijet u dvadeset i prvom stoljeću. Sada je postignuta historijska prekretnica. Na kraju hladnoga rata nekoliko novih vidika se otvorilo na evropskom geopolitičkom horizontu. Većina vojnih eksperata se slaže da Evropa nije suočena sa bilo kakvom stvarnom vojnom prijetnjom u doglednoj budućnosti. To ne znači da Evropa treba da smanji svoju vojnu odbranu, ali znači da Evropa treba da ima nezavisnu stratešku viziju na bazi onoga šta je dobro za Evropu i evropsko susjedstvo, a to su prevashodno Azija i Afrika. NATO je stvoren zbog Sovjetske prijetnje. Ruska Federacija

nije u stanju da sama povrati istu geografsku, demografsku ili vojnu masu. Ona treba da bude kooptirana u evropsku stratešku viziju. Idući korak dalje, njeni lideri vide Evropu koja se proteže od Kalaisa do Vladivostoka. Tada se Evropa ne bi prostirala od Atlantika do Urala, nego od Atlantika do Pacifika. Ukoliko se razmotri odvojeno, od ustaljenih hladnoratovskih pozicija, ovaj prijedlog predviđa primarnu ulogu proširene EU, kao jedne od najznačajnijih stubova globalne ravnoteže novoga milenijuma. Poteškoće mogu biti naglašene od strane skeptika i onih koji se tome protive. Evropski državnici bi trebali da pokrenu ovu inicijativu i najaviti novo doba. Ruski lideri bi teško mogli biti neskloni ovoj ideji. Ruski narod bi sigurno bio oduševljen ovom idejom, kao što bi to isto bio i prosječan evropski građanin.

U nekoj fazi, ruski nuklearni arsenal bi mogao biti integrisan u zajedničku evropsku odbranu kao sredstvo globalne stabilnosti. Nakon toga, proces nuklearnog razoružanja bi dobio na intenzitetu. Pregovarački entiteti (P5) bi mogli, kroz proces davanja i uzimanja, postati samo tri glavna pregovaračka entiteta i to, SAD, uvećana EU i Kina. U iščekivanju mogućeg preokreta događaja u navedenom pravcu, Rusija i Evropa bi trebalo da udruže snage s ciljem sprječavanja pojave novoga hladnog rata u svijetu. Smatra se da prijeteći hladni rat svijetu unilateralno nameću SAD, iako se svijet jedva počeo oporavljati od prethodnog. Evropa zauzima jedinstvenu poziciju u dijalogu između Istoka i Zapada. To bi trebalo ohrabriti Rusku Federaciju da se odupre pristanku na američko laskanje u vezi sa ublažavanjem AMB Sporazuma iz 1972. godine, što predstavlja kamen temeljac globalnog balansa snaga koji je skoro proveden u djelo, prije nego što su SAD ponovo počele da napumpavaju svoje vojne mišiće. Ukoliko Evropljani odluče da se rezolutno odupru američkom NMD i TMD postavljanju – kao što bi instinktivno i uradili – SAD bi teško bile u poziciji da iniciraju novu trku u naoružavanju, koja bi bila na neki način još strašnja od predhodne, vođene nakon Drugog svjetskog rata. Evropa mora zapamtiti da, ukoliko dođe do „slobode za svakoga“ u kontekstu nuklearnog i balističkog nauružavanja, sigurno bi slijedile odluke o postavljanju NMD i, prema tome, bojno polje za bilo koji nuklearni požar bila bi evroazijska zemljana

masa. Amerika je sigurna iza okeana. Ranjivost Evrope bila je prisutna i za vrijeme Hladnog rata, a i u bilo kojem budućem ratu ostaće veća od ranjivosti SAD. Amerikanci su svjesni toga. Svjesni su toga i Evropljani, pa, ipak, su uslovno inertni.

Citat iz Koncepta vanjske politike Ruske Federacije, koji je odobrio predsjednik Putin 28.06.2000. godine: „Ruska Federacija smatra EU za jednog od svojih glavnih političkih i ekonomskih partnera i zauzeće se da sa njom razvije intenzivnu, stabilnu i dugotrajnu saradnju, lišenu pruručunatih fluktuacija“.

Ruska Federacija i SAD

Na kraju Hladnog rata, SSSR je bio na koljenima i, skoro, van igre. U takvoj situaciji bilo je očito da SAD daju manji značaj kraju Rusije, jer nisu bile zadovoljne čak ni nakon potpunog raspada SSSR-a. Da su zastale i razmotrile svoje buduće akcije sa mudrošću i odgovornošću, shvatile bi da usvojena politika prema Ruskoj Federaciji nije ispravna. Još jedanput američki vojno industrijski kompleks je pokrenuo to pitanje. Mnogi su u Evropi javno iskazivali svoje neslaganje. Kao što je bila praksa i u prošlosti, SAD se nisu obazirale na prigovore, koji su u svakom slučaju isticani tendenciozno. Takav je bio status Evropljana koji su nekada bili ponosni, a sada su gurnuti u kolektivnu podređenost.

Citat koji slijedi je iz Rusel-Ajnštajnovog manifesta, simbola Pugwasha, koji je izdat u julu 1955. godine, i kojeg su potpisali jedanaest istaknutih naučnika, od kojih su većina bili dobitnici Nobelove nagrade. Oni su skrenuli pažnju na taškoću čovječanstva jezikom koji je na neki način poetičan: „Govorimo ovom prilikom, ne kao članovi ove ili one nacije, kontinenta ili rase, nego kao ljudska bića, članovi ljudskog roda, čije je kontinuirano postojanje dovedeno u pitanje. Pozvani su naučnici da zapamte svoje čovječanstvo i da zaborave ostatak“.

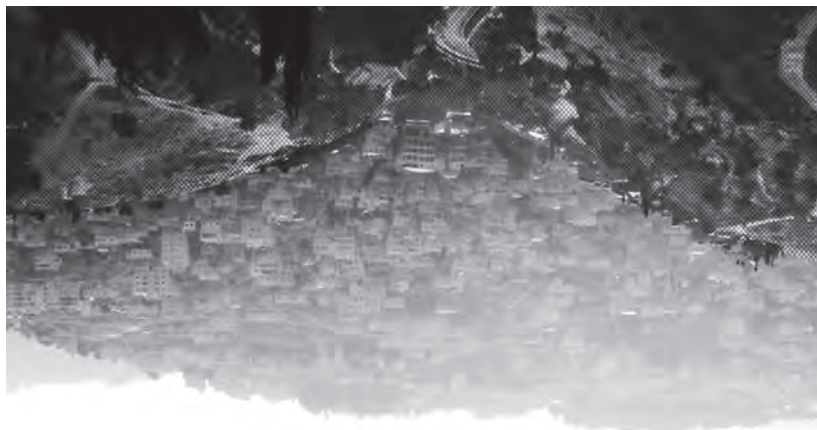
Vlada SAD nije odgovorila na ovaj prijedlog i umjesto toga se upustila i globalnu trku u naoružavanju, koja je dovela planetu na ivicu katastrofe više od jednog puta u jednom od najintenzivnijih perioda svjetske historije. To se završilo na kraju hladnog rata, ili se tako čini-

lo u to vrijeme. Sada, poslije pedeset godina, američka vlada izgleda riješena da otpočne još jednu spiralu naoružavanja, i to mnogo intenzivniju od prethodne, insistiranjem na unilateralnom raspoređivanju Nacionalne balističke zaštite.

Završne napomene

Na 43-oj sjednici GSUN, SAD su glasale protiv svake od 25 rezolucija koje su namijenjene unaprjeđenju međunarodne sigurnosti i razoružanja. Generalno, zapadne demokratije, a posebno SAD, još uvijek nisu shvatile pravu važnost izmijenjene globalne realnosti. Odnosno, da SAD i Ruska Federacija više ne trebaju da gledaju jedna na drugu kao na protivnike, nego kao na partnere u okončanju svih prijetnji koje vise nad budućnosti opstanka planete. Svjedoci smo da se latentan efekat ere hladnog rata nastavlja manifestovati u kompleksima vojnih industrija bivših protivnika.

Kako sada stvari stoje i projektovanjem istih obrazaca ponašanja u budućnosti, teško se može očekivati da Ruska Federacija ponovo dosegne moć SAD. Ruska Federacija u 21. st. može postati visoko pozicionirana sila ali ne i supersila. Kina bi, u isto vrijeme, mogla dosegnuti veoma blizu do statusa supersile. Pa ipak, neće biti u mogućnosti da dosegne moć SAD ukoliko se slijede naprijed opisani kriteriji za stvaranje supersile. Jedina grupacija koja bi mogla prestići – ne izazivati – SAD prema istim kriterijima, bila bi EU koja bi se protezala od Atlantika do Vladivostoka. Takav entitet, ukoliko bude ostvaren, mogao bi nagovijestiti ravnotežu snaga u trećem milenijumu.

JERUSALEM IN-BETWEEN CITIES SARAJEVO

ARHITEKTONSKI RAD LEJLE ODOBAŠIĆ I LIANE BRESLER
HANIKAH GAZI HUSREV BEGOVE MEDRESE, PETAK, 27.05.2011. U 19 SATI
27.05.2011. - 20.06.2011., PONEĐJELJAK-SUBOTA 10-22 SATA

Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu je u saradnji sa Gazi Husrevbegovom medresom u Sarajevu organiziralo izložbu arhitektonskog rada mladih kanadskih arhitekata Lejle Odošić i Liane Bresler. Izložba je priređena u prostoru Hanikaha Gazi Husrevbegove medrese u Sarajevu od 27. maja do 20. juna 2011. godine. Ovdje donosimo tekst koju su za tu prigodu priredile autorice.

Uzalud ćete tražiti ograde sa bodljikavom žicom.

Vi znate da takve stvari

ne nestaju. Drugi grad, je možda,

sada razdijeljen na dva dijela: dvoje razdvojenih ljubavnika,

drugo tijelo izbodeno ovim trnjem koje

odbija da bude kamen.

Yehuda Amichai

I Jerusalem i Sarajevo, ukliješteni između mučne prošlosti i sporne budućnosti, između religija i nacionalnosti, predstavljaju gradove raznolikosti i podjele. O Sarajevu se govorilo kao o "Jerusalemu Zapada", mjestu gdje se džamije, crkve i sinagoge mogu naći rame uz rame. U oba ova grada, svakodnevica je prepuna nestabilnog političkog okruženja dok se granica između osobne dobrobiti i sudbine samih gradova polako rastapa.

Jerusalem i Sarajevo su dva karakteristična primjera etnički i politički podijeljenih gradova. Historijski posmatrano, oba ova grada predstavljaju mjesto sa multikulturalnim zajednicama kojima su strana carstva dobrim dijelom vladala. U tim gradovima stalni sukobi su nastajali nakon povlačenja stranih snaga što je dovodilo do okretanja ka nacionalizmu. Ti sukobi su doveli do polarizacije stanovništva po etničkoj, vjerskoj, kulturnoj, te konačno i po političkoj liniji. Različite skupine su stvorile narative pune međusobnog rivaliteta što je pak vodilo ka zahtjevima za teritorij. Slika grada: spomenici, zgrade, ulice i krajolik kod formiranja nacionalne naracije igraju određenu ulogu.

Ova izložba predstavlja jedan arhitektonski prijedlog sa ucrtanom prostornom, kulturnom i simboličkom manifestacijom sukoba. U Jerusalemu se predlaže pravljenje terena za pročišćavanje otpadnih voda u dolinama koje okružuju liniju razdvajanja na nekadašnjoj gra-

nici, dok se u Sarajevu, na drugoj strani rijeke, preko preko puta bombardirane Gradske Vijećnice, predviđa nova nacionalna biblioteka.

Kao odgovor na navedeni sporni prostor, više narativa je utjelovljeno u predloženim nacrtima. Arhitekt se pojavljuje kao aktivni sudionik u oblikovanju nacionalnih, regionalnih, političkih i drugih identiteta. Preispitivanje pristupa dizajnu u spornom prostoru je relevantno ne samo u dva spomenuta grada, nego i u raznim drugim spornim gradovima širom svijeta, gradovima koji su rasno, etnički, vjerski, socio-ekonomski i kulturno podijeljeni po raznim linijama i do različitih nivoa - od Belfasta, Nikozije i Bejruta pa sve do Johannesburga, Detroita, Brisela i Montreala.

Porodice Bresler i Odošić su emigrirale iz ova dva grada u Kanadu gdje sada trenutno borave i nude nam kanadsko poimanje multikulturalizma. Gledajući natrag na svoja rodna mjesta, one ovim prijedlogom projekta žele pokušati da predoče ideju raznolikosti u arhitektonskom prostoru gdje istovremeno mogu postojati isprepleteni narativi. Ovo istraživanje je urađeno u sklopu njihovih magistarskih teza iz oblasti arhitekture na Waterloo Sveučilištu u Kanadi.

Prije sredine devedesetih godina, Sarajevo se spominje kao Jerusalem na zapadu zbog svog pluralizama i tolerancije. Međutim, u većem dijelu Bosne, nakon što je 1995. potpisan Dejtonski mirovni sporazum, demografska struktura je izmijenjena u veoma konsolidirana područja razdvojena po etničkoj pripadnosti. U većem dijelu Bosne, uključujući i Sarajevo, politički i kulturni efekti sukoba još uvijek odjekuju.

Jerusalem je smješten duž etno-nacionalne linije i sporne granice koja se trenutno proteže između Izraela i Zapadne obale. Sporne nacionalne granice, o kojima se stalno pregovara i koje se iznova i iznova crtaju, prolaze kroz srce grada oblikujući i utječući na svakodnevni život njegovih stanovnika. Kao i Sarajevo, tako i Jerusalem, kako interno tako i eksterno, postaje simbol izraelsko-palestinskog sukoba.

Ja sam oprezan kada koristim riječi pesimizam i optimizam. Romanom se ništa ne tvrdi, u romanu se istražuje i tamo se postavljaju pitanja. [...] Ljudska glupost potječe iz činjenice da ljudi za sve imaju odgovor. Mudrost romana je u tome što on za sve

postavlja pitanja [...] U svakom slučaju, čini mi se da su danas, u cijelom svijetu ljudi, skloniji da sude nego da razumijevaju, oni radije daju odgovore nego što pitaju, tako da se glas romana jedva može čuti preko bučnog besmisla ljudskih uvjerenja.

Milan Kundera¹

Ovim se projektom pokušavamo kretati negdje između arhitekture i romana, između odgovora i pitanja, stvarnosti i utopije. Dizajn suštinski predstavlja optimističan čin, u konačnici, kada mi neki prostor gradimo mi nudimo "odgovor". Kao arhitekti, mi nemamo privilegiju romanopisca da samo reflektujemo stvarnost. Mi prvo kritički promatramo svijet oko nas, pa tek onda odlučimo da li želimo sudjelovati u njemu, da li želimo djelovati. To je naša zamka. Kako mi, tada, pristupamo spornim lokalitetima? Može li dizajn biti instrument za postavljanje pitanja? Može li nam arhitektura ponuditi nove načine za razumijevanje kompleksnosti prostora?

Ovim prijedlogom se teži ojačati, zastupati i dati odgovor na ugrađena sjećanja ovih gradova, bez pokušaja stvaranja narativa. Kod prezentiranja perspektive koja se ne poistovjećuje s jednom grupom ili ideologijom, neizbježna je napetost i suprotnost te će stoga bilo kakvo zajedništvo neminovno biti popraćeno određenim stupnjem nelagode. U kontekstu tih gradova, to bi mogao biti najprimjereniji način da se prostor otvori.

Sama činjenica da se o [javnom prostoru] uvijek nužno pregovara, da su ti pregovori ponekad vođeni antagonizmom, uvijek oblikovani igrom nejednakih društvenih odnosa, je ono što ga čini istinski javnim.²

Dok pokušavamo i uključiti i predstaviti drugačiju perspektivu mjesta, kao dizajneri treba da uzmemo u obzir činjenicu da mi uvijek dizajniramo prostor, bilo privatno ili javno, za nekog imaginarnog ali specifičnog korisnika. Profiliranjem tog korisnika, mi nužno ne isključujemo druge, bez obzira koliko da je suptilna takva isključenost. Jerusalem je pun prostora sa nejednakim društvenim odnosima. Bilo da se radi o fizičkim barijerama ili pak o strahu, prostori se gotovo uvijek identificiraju tako kao da pripadaju jednoj ili drugoj strani, jevrejskoj ili palestinskoj. U Sarajevu je pomak prema kulturnoj homogeno-

sti teško uočljiv i on se ne očituje toliko u prostornom smislu koliko se očituje kulturološki.

Nova biblioteka je zamišljena kao mjesto koje potvrđuje zajedničku prošlost i nudi prostor za građansko okupljanje gdje se suočavaju dihotomije heterogenosti u Sarajevu. Za takav poduhvat predlaže se prostor koji potiče konceptualni, fizički i socijalni angažman.

Politička situacija u oba grada se aktivno mijenjala i dok smo mi razvijali naše teze demonstracije, nasilje, izgradnja, rušenje, kopanje i asfaltiranje se dešavao u Jerusalemu, dok se konačna rekonstrukcija i preimenovanje Gradske Vijećnice dešavalo u Sarajevu. Koliko god da mi mislimo o našim projektima kao o romanima, kao o načinu preispitivanja samih sebe kroz pisanje i crtanje, u jednom trenutku je potrebno zaustaviti se i objediniti i crteže i pitanja u jedan prijedlog. Kao što je to Milan Kundera lijepo kazao, opet smo morali biti glupi; morali smo imati odgovor.

- 1 Pogovor: Razgovor s autorom, "Knjiga smijeha i zaborava"
- 2 Doreen Massey, Za Prostor

FOR MORE INFO CONTACT:

LEJLA ODOBAŠIĆ

lejla_odobasic@hotmail.com

ACROSS THE RIVER: A LIBRARY REFLECTED

<http://uwspace.uwaterloo.ca/handle/10012/449>

LIANA BRESLER

liana.bresler@gmail.com

EMBEDED BOUNDARIES

<http://uwspace.uwaterloo.ca/handle/10012/5276>

LAŽNA SLIKA DRŽAVE KOJOJ JE ZLOČIN BIO PROGRAM I CILJ

Hrvatsko suočavanje s traumatskom prošlošću umnogome je kompliciranije, teže i sporije nego u većini europskih zemalja

Nakon reklamno zamašne najavne kampanje, *Jutarnji list* je u subotu 6. veljače objavio neveliku fotomonografiju na 104 stranice, s oko 120 snimaka iz razdoblja 1941-1945, pod naslovom "**Život u NDH**". Žao mi je što je list u kojem povremeno surađujem objavio takvu knjižicu, ali mi je drago da mi je glavni urednik tog lista, kad sam mu telefonski najavio da o tome želim napisati negativnu kritiku, spremno odgovorio da su mi i za takav tekst stupci Jutarnjeg lista otvoreni.

Naslov knjižice "**Život u NDH**" neumjesno je pretenciozan, jer "život" podrazumijeva cjelinu (po Anićevu rječniku "stanje bića od rođenja do smrti, ukupnost funkcija"), a izbor fotografija u toj brošuri smišljeno je jednostran, ne pruža cjelovitu sliku, pa nije ni životan, već lažan. Pored toga, svojom se građom odnosi gotovo isključivo na grad Zagreb, suprotno tvrdnji u naslovu da se radi o cijeloj NDH.

Zagreb je na tim slikama preplavljen banketima, proslavama, paradnim mimohodima i raznovrsnim idiličnim prizorima. **Poglavnik Pavelić** kao "otac domovine" druži se s umilnom djecom nasmijanih lica, sa seljankama u kićenim nošnjama, s odanim vojnicima, dok njegova supruga Marija smjerno skrbi za ratnu siročad. Kultura i sport cvatu, dame su au courant s europskim modnim trendovima, mnoštvo građanstva uživa u svirci vojne glazbe oko paviljona na Zrinjevcu. Ne, niti jedna od tih fotografija nije falsifikat, jer falsifikat se krije u tendencioznoj selekciji, ponegdje i u

lažnim tekstovima uz slike. (Na primjer, netočna je tvrdnja na str. 69 da su "najpoznatiji umjetnici tog vremena djelovali u vrijeme NDH", jer Miroslav Krleža živio je u to vrijeme u Zagrebu, ali nije "djelovao", Vladimir Nazor, Goran Kovačić, Slavko Kolar i Vjekoslav Afrić otišli su u partizane, Ivan Meštrović, Jozo Kljaković i Krsto Hegdušić bili su u zatvoru itd.)

Ustaški lov na Srbe

Zagreb je prikazan kao grad u ratnom vremenu koji trpi i neke od ratnih posljedica, ali taj se rat događa negdje drugdje, neznano gdje, a ne na gradskim ulicama. Kao da u kolovozu 1941. nije bilo napada iz Botaničkog vrta na postrojbu ustaških sveučilištaraca, u rujnu diverzija na središnju zagrebačku poštu i prepad na njemačke avijatičare u Zvonimirovoj ulici. Kretanje građana bilo je ograničavano redarstvenim satovima, noću je policija masovno hapsila, a danju su vlakovi sa Zagrebačkog zbora (današnjeg Studentskog centra) i sa Zavrtnice otpremali grupe Zagrepčanki i Zagrepčana u logore smrti. U Rakovom potoku i u Dotršćini iza maksimirske šume oružnici i ustaški redarstvenici strijeljali su nasumice odabrane taoce i po Prijekom sudu osuđenike na smrt. To je također bila "zagrebačka svakodnevnica" koje u fotomonografiji *Jutarnjeg lista* nigdje nema, a toj je "svakodnevnici" navodno posvećena.

Na stranici 38 nalazi se nevelika slika četvero pripadnika jedne židovske obitelji koji na grudima nose po rasnim zakonima propisani žuti znak. To je jedina od svih 120 fotografija u knjizi koja daje bar nešto naslutiti o genocidnim zločinima ustaške vlasti. U potpisu pod slikom stoji da "većina od njih nije dočekala kraj rata". Zašto "nije dočekala", što im se to dogodilo? Jasenovcu nema nigdje ni spomena. Doduše, u kratkom predgovoru knjizi ima nekoliko korektnih rečenica koje općenito govore o sudbini zagrebačkih Židova, ali o sudbini zagrebačkih Srba i Roma sa zagrebačke periferije nigdje ni riječi.

Izbor fotografija ne pruža cjelovitu sliku života u NDH. Prizori masovnih hapšenja, strijeljanja po prijekom sudu, odvoženje Zagrepčana u logore smrti bili su svakodnevni

Prvi veliki lov na Srbe u Zagrebu je priređen 5. i 6. srpnja 1941: pokupljeno ih je 2.166, oduzeta im je sva imovina i dijelom su otjerani u Srbiju, a dijelom u logore. Slijedio je prilično dugačak niz sličnih "akcija čišćenja" grada Zagreba koji je tako mijenjao "lik svoje svakodnevice", o kojoj fotomonografija šuti. Kao da u Zagrebu Srba nikad nije ni bilo.

Samostalni genocid

A na svoj način prešućena su i kozaračka djeca, koja su zaslugom Međunarodnog Crvenog križa i Njemice Dijane Budisavljević dopremljena u Zagreb. Na stranici 51, pored slike male djece s ustaškim znakom na kapama, pod naslovom "Siročad s Kozare", doslovce piše: "Nakon njemačko-ustaške ofenzive na Kozaru 1942. godine, ostalo je mnogo siročadi. Ustaše su ih dovele u Zagreb i odlučile odgojiti u novom duhu". Ni riječi o tome da su to bila srpska siročad oteta od njihovih roditelja koji su poubijani ili otjerani na prisilni rad u Njemačku, da je oko 7.000 te djece poubijano ili poumiralo od bolesti i gladi u Staroj Gradiški i da ih je od tih posljedica mnogo stotina poumiralo još i u zagrebačkim bolnicama i domovima.

U već spomenutom uvodnom slovu "Života u NDH" stoji kako se "desetljećima prešućivalo... da se u NDH vodio svakodnevni život u sjeni slova 'U'..." To je prilično točno, ali nije opravdanje za prešućivanja onoga što se zbivalo sa suprotnim predznakom. "Klin se klinom izbija" kaže narodna poslovice, ali laž se ne izbija pomoću laži, već samo cjelovitim istinom.

Svi europski narodi koji su za vrijeme Drugog svjetskog rata živjeli pod okupacijom ili dominacijom Trećeg Reicha imali su teškoća u suočavanju sa svojom prošlošću iz tog razdoblja. U svim tim zemljama (izuzev Danske) bilo je domaćih ljudi i institucija koje su nacističkom SS-u više ili manje pomagale u vršenju genocidnih zločina, osobito u Holokaustu nad Židovima. Jedino u fašističkoj Rumunjskoj i ustaškoj Hrvatskoj tadašnje domaće vlasti nisu bile samo kolaboranti nacističkom SS-u, već i samostalni organizatori koncentracijskih logora i proveditelji genocidnih zločina.

Hrvatski otpor NDH zločinu

U Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini to nisu bili masovni zločini samo nad Židovima, već znatno više nad Srbima i još radikalnije nad Romima. A počinjeni su u ime kratkotrajne državne tvorevine koja se kitila hrvatskim imenom. To su traume koje hrvatski javni i duhovni život, u nekim vidovima, opterećuju sve do danas. Posredno, imale su stanovitog utjecaja i na razbuktavanje ratnih sukoba koji su poharali cijelu regiju u posljednjem desetljeću dvadesetog stoljeća. To su dijelom i razlozi što je hrvatsko suočavanje s tom traumatskom prošalošću u mnogome kompliciranije i teče sporije nego u većini europskih zemalja, koje su taj proces dobrim dijelom već apsolvirale i svoje spoznaje ugradile u temelje europskog mira i zajedništva. Utoliko je nužnije da to na primjeren način, u potpunosti i bez ostatka, učini i Hrvatska.

Polazište bi trebalo biti, držim, spoznaja o zločinačkom karakteru NDH. To nije bila normalna država, već država kojoj je zločin genocida ("narodno čistog prostora") bio program i cilj. U tom je pogledu bila prethodnica nizu ovdašnjih masovnih zločina, koji se također ne smiju prešućivati ni minimalizirati, već ih također treba jasno definirati, po njihovu izvoristu i karakteru, po razmjerima, sličnostima i razlikama.

Istovremeno, držim da je nužno svuda isticati da je u Hrvatskoj uvijek bilo i snažnog otpora tim zločinima, osobito onim početnim pod egidom NDH. To nije nužno samo radi povijesne istine, već i u interesu zdravlja hrvatskog društva i identiteta. U tom pogledu, fotomonografija "Život u NDH" neugodan je promašaj. Naravno da povijest, ako želi biti vjerodostojna, ne smije skrivati niti jednu od prisutnijih komponenti cjelovite istine, pa tako ni građanski život u ratnome Zagrebu 1941-1945. Nijedan od 120 snimaka objavljenih u fotomonografiji ne bih izbacio, iako bih na više mjesta mijenjao tekstove pod slikama.

Otrov za neupućenu djecu

Međutim, dodao bih barem tridesetak fotografija o pustome gradu pod redarstvenim satovima, o noćnim racijama i odvedenim familijama kojih više nema i o opljačkanjima imovini, o vlakovima koji ih odvoze za Jasenovac i Auschwitz. Reproducira bih jedan plakat o strijeljanju velike grupe talaca i donio barem jednu zornu sliku o

stradalnicima, na primjer onu s javno obješenima na kandelabrima u Dubravi.

A naročito, potrudio bih se da fotomonografija sadrži i nekoliko dojmljivih prikaza o otporu što su ga građani Zagreba pružali sveopćem Zlu i time uspostavljali istinsku ravnotežu hrvatskog identiteta koji se tek s takvom cjelovitom bilancom ne mora ustručavati od potpunog suočavanja sa svojom prošlošću.

Fotomonografije kakva je ova, o kojoj je ovdje riječ, teško da mogu direktno utjecati na formiranje izvitoperenih mišljenja o NDH, ali neupućenoj djeci ipak otvaraju prostor da na nogometnim stadionima i Thompsonovim koncertima demonstriraju opći mladenački prkos, uz masovne pozdrave "Za dom spremni", s podignutim rukama i kićenim ustaškim amblemima, pa i povicima "Ubi, ubi Srbina". Sve se to može tumačiti i kao zabavna dječja igrarija, ali mene neodoljivo podsjeća na znamenitu scenu u filmu "Kabare". Lijepa i radosna djeca lirski nježno započinju pjesmu o budućnosti koja pripada njima, da bi intonacija i ritam pjesme, s jednakim refrenom o budućnosti koja "pripada njima", postepeno prelazili u vojnički marš s vrlo zloslutnim prijetnjama.